

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**BİREYLERDEKİ DAMGALAMA EĞİLİMİNİN DEMOGRAFİK
DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ**

Kalmira SHAKİROVA
ORCID: 0000-0001-7705-6035

Danışman
Prof. Dr. Hasan YILMAZ
ORCID: 0000-0002-9069-1524

Konya – 2022

ÖNSÖZ

Bu araştırma daha başlanmadan, çalışma sürecinen sonlanmasına kadar her aşamasında içten destekleyip, görüşlerime fikir ekleyip, yanlış doğrularımı fark etmeme yardım eden, motivasyon ve geniş bakışlarından kulanmama fırsat veren, çoktan örnek aldığım birey, saygı ve sevgi dolu Danışmanım Prof.Dr. Hasan YILMAZ'a ve

tez süreci boyunca teori ve pratik anlamda her zaman yanımda olan, beni motive eden, Türkiye'ye gelme ve yüksek lisans eğitimimi devam etme kararlarımdın yardımcısı, yönlendiricisi ve kendime model aldığım değerli hocam Prof.Dr. Selahattin AVŞAROĞLU'na, yüksek lisans süreci boyunca benim kendimi akademik anlamda gelişmeme yol açan tüm NECMETTİN ERBAKAN üniversitesinin öğretmen üyelerine teşekkürlerimi saygıyla sunarım.

Kalmira SHAKİROVA

Ağustos 2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	iv
BİLİMSEL ETİK BEYANNEMESİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
I.BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1.1.Araştırmanın Amacı	3
1.1.2.Alt Amaçlar.....	3
1.1.3.Araştırmanın Önemi.....	4
1.1.4.Sayıtlar	5
1.1.5.Sınırlıklar	5
1.1.6. Tanımlar	5
II. BÖLÜM	7
2.DAMGA VE DAMGALA(N)MA ÜZERİNE GENEL BİLGİLER	7
2.1.1. Etiketleme Teorisi	7
2.1.2. Yükleme Teorisi.....	8
2.1.3. Bireyler Arası Yükleme	8
2.1.4. Kümeler Arası Yükleme	9
2.2. Damga ve Damgalama Kuramı.....	10
2.2.1. Damgalama ile İlgili Kavramlar	15
2.2.2. Sapma Eylemi (Deviance)	15
2.2.3. Peşin Yargı veya Önyargı (Prejudice)	17
2.2.4. Stereotipler veya Kalıpyargılar	18
2.2.5. Etiketleme	19
2.2.6 Ayrımcılık	20
2.2.7. Dışlama (Outsider).....	22
2.2.8. Sosyal İzolyasyon (social Isolation)	22
2.2.9. Bezdiri (Mobbing).....	24
2.3. Damgalamanın Türleri	26
2.3.1. İzlenebilirlik	26
2.3.2. Kontrol Edebilinen.....	27
2.3.3. Toplumsal Damgalama	28
2.3.4. İçselleştirilmiş Damgalama (internalized stigma).....	31
2.3.5. Yapısal Damgalama	32

2.3.6. Toplumsal Cinsiyet Farklılıklarına Göre	33
2.3.7. Cinsiyet Yönelim Farklılıklarına Göre Damgalamak	34
2.3.8. İnanç Farklılıklarına Göre Damgalama.....	35
2.3.9. Yaş Farklılığına Yönelik Damgalama.....	36
2.3.10. İşsizliğe Yönelik Damgalama	37
2. 4. DAMGALAMANIN AŞAMALARI.....	37
2.5. Damgala(n)manın Özellikleri	39
2.6. Damgalamanın Nedenleri	41
2.7. Damgala(m)nanın Etkileri.....	45
2.8. DAMGALAMANIN SONUÇLARI.....	47
2.9. DAMGALAMANIN YÖNETİMİ.....	49
III. BÖLÜM.....	52
3. YÖNTEM.....	52
3.1. Araştırma Modeli	52
3.2. Çalışma Grubu	52
3.3. Veri Toplama Araçları	53
3.4. Verilerin Toplanması	54
3.4.1. Kişisel bilgi formu	54
IV.BÖLÜM.....	55
4. BULGULAR ve YORUMLAR	55
1. Bireylerin Sahip Oldukları Damgalama Eğilimi Düzeyine İlişkin Genel Bulgular ..	55
2. Cinsiyet Değişkenine Göre Damgalama Eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular.....	56
3. Yaş Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular.....	57
4. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular.....	59
5. Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular	61
6. Doğum Sırası Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular	63
7. Medeni Durum Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular....	65
8. Psikolojik Yardım Gereksinimi Değişkenine Göre Damgalama Eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular	66
V. BÖLÜM.....	70
5. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER	70
5.1. Tartışma	70
5.2. Sonuç.....	73
5.3. Öneriler	74
KAYNAKÇA.....	76

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Bireylerdeki Damgalama Eğiliminin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi başlıklı tez çalışmamın toplam **76** sayfalık içeriğine ilişkin, 03/08/2022 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtremeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%20** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez kabul sayfası hariç
2. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
3. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
4. Önsöz hariç
5. Kaynaklar hariç
6. Alıntılar dahil
7. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

03/08/2022

Kalmira SHAKİROVA

Prof. Dr. Hasan YILMAZ

BİLİMSEL ETİK BEYANNEMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riyat edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

03/08/2022

Kalmira SHAKİROVA

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

BİREYLERDEKİ DAMGALAMA EĞİLİMİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Kalmira SHAKİROVA

Bu araştırma bireylerdeki damgalama eğiliminin demografik değişkenlere yaşa, cinsiyete, medeni durumuna, eğitim durumuna, kardeş sayısı, doğum sırasına ve psikolojik yardım gereksinimi düzeyüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektedir. Araştırmanın örneklemini 239 kadın ve 125 erkek olmak üzere toplam 364 gönüllü katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için Kişisel Bilgi Formu, damgalama eğilimlerini belirlemek için Damgalama Ölçeği kullanılmıştır.

Verilerin istatistiksel analiz sonuçları şöyle özetlenebilir: Elde edilen bulgulara dayalı damgalama eğilimlerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelendiğinde; damgalama toplam ve tüm alt boyutları ile anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Erkeklerde damgalama eğilimi kadınlarda göre daha yüksektir.

Bireydeki önyargı eğiliminin yaşlara göre anlamlı farklılık göstermesine rağmen, bireydeki ayrımcılık ve dışlama, etiketleme ve ruhsal sağlık alt boyut damgalama eğilimlerinin ise yaş gruplarına göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bireylerin yaşı düştükçe önyargı eğiliminin yükseldiği gözlenmektedir. Önyargı alt boyutunda da 25 yaştan küçük bireylerde daha çok gözlemlendiğini söyleyebiliriz.

Bu araştırmada lisansüstü ve lisans mezunu olmanın, yani üniversite eğitimi görmenin; başka bireyi, olayları ve insan davranışlarını anlamada damgalama eğiliminde bulunması çok nadir olarak yorumlanabilir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça “ayrımcılık ve dışlama”, “etiketleme”, “psikolojik sağlık” alt boyut damgalama eğilimleri düşmekte iken, önyargı eğilimi ise eğitim düzeyi arttıkça artış göstermektedir.

Doğum sırası değişkeni incelendiğinde; ayrımcılık ve dışlama eğilimi en yüksek olan ortanca çocuklardır. Psikolojik sağlık, etiketleme ve önyargı alt boyut damgalama eğilimleri ise bireyin doğum sırası değişkeni ile anlamlı ilişkisi gözlemlenmemiştir.

Önyargı eğilimine sahip olmanın bireylerin medeni durumlarına göre anlamlı düzeyde değiştiği; ilişkisi olmayan kişilerin evli olanlara kıyasla daha baskın önyargı eğilimine sahip oldukları söylenebilir. Buna karşılık ruhsal sağlık nedeniyle etiketleme, ayrımcılık ve dışlama eğilimleri ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Damgalama, Etiketleme Teorisi, Önyargı, Dışlama

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University Institute of Educational Sciences
Department of Educational Sciences
Department of Guidance and Psychological Counseling
Master Thesis

INVESTIGATION OF THE STIGMA TENDENCY IN INDIVIDUALS BASED ON DEMOGRAPHIC VARIABLES

Kalmira SHAKIROVA

In this research, the stigmatization tendency in individuals depends on demographic variables such as age, gender, marital status. It determines whether it differs according to status, education level, number of siblings, birth order and level of need for psychological help. The sample of the study consists of 364 volunteer participants, 239 women and 125 men. In the study, Personal Information Form was used to determine the demographic characteristics of the participants, and the Stigma Scale was used to determine the stigmatization tendencies.

The results of the statistical analysis of the data can be summarized as follows: When the stigmatization tendencies based on the findings obtained differ according to gender; It is seen that there is a significant difference with the total and all sub-dimensions of stigma. The tendency to stigmatize is higher in men than in women.

Although the tendency of prejudice in the individual differs significantly according to age, it has been determined that the tendencies of discrimination and exclusion, labeling and mental health sub-dimension stigmatization do not differ according to age groups. It is observed that the tendency of prejudice increases as the age of the individuals decreases. We can say that the bias sub-dimension is more common in individuals younger than 25 years old.

In this research, being a graduate and undergraduate graduate, that is, having a university education; It can be interpreted very rarely that it tends to stigmatize another individual in understanding events and human behaviors. As the education level of the individuals increases, the tendency of "discrimination and exclusion", "labeling", "psychological health" sub-dimension stigmatization decreases, while the tendency to prejudice increases as the education level increases.

When the birth order variable is examined; The median children have the highest tendency to discrimination and exclusion. Psychological health, labeling and prejudice sub-dimension stigmatization tendencies were not significantly related to the individual's birth order variable.

Having a tendency to prejudice significantly changes according to the marital status of individuals; It can be said that people who are not in a relationship have a more dominant bias tendency than those who are

married. On the other hand, there is no significant relationship between the tendencies of labeling, discrimination and exclusion due to mental health and marital status.

Individuals who think that they do not need psychological help are more prone to labeling, discrimination and exclusion tendencies due to psychological health problems than other groups. Considering the tendency of prejudice, it was determined that the individuals with the highest scores were those who went to a psychologist or psychological counselor.

Keywords: Stigmatization, Labeling Theory, Prejudice, Outsider

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri.....	52
Tablo 3. Bireylerin Sahip Olduğu Damgalama Eğilimlerine İlişkin Genel Bulgular.....	55
Tablo 4. Damgalama Eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar.....	55
Tablo 5. Damgalama Eğilimlerinin Yaş Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar.....	56
Tablo 6. Damgalama Eğilimlerinin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar.....	59
Tablo 7. Damgalama Eğilimlerinin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar.....	60
Tablo 8. Damgalama Eğilimlerinin Doğum Sırası Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar.....	61
Tablo 9. Damgalama Eğilimlerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar.....	65
Tablo 10. Damgalama Eğilimlerinin Psikolojik Yardım Gereksinimi Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar.....	67

I.BÖLÜM

GİRİŞ

Damga, belli bir topluluk ortamında bir kişiye karşı bedensel, mali durumu, intelekt, inanç ve tercihlerinin bulunduğu toplumun istek ve normlarını karşılayamaması veya farklılıklar göstermesi nedeniyle gelişen ve kişinin dışlanmasına neden olan eğilimdir (Burke, 2007). Araştırmalarda daha sık kullanılan damga, saygı ve değeri yitirici etkisi baskın olan bir vasıftır. Bu vasıf ise, bireyin insan varlığından koparan leke ve görmezden gelmek manasını taşımaktadır. Tanımlara dayanırsak, damgaya uğrayan bireyler yıpranmış bir kimliği taşımaktadırlar (Goffman, 1963). Bazı özellikler nedeniyle bireylerin toplumdan kopması, dışlanması örselenmiş bireylerin sosyal damgaya uğradığını göstermektedir. Damga konusunda, genel olarak insanların damgalamaya neden olan “farklılıklar” düşüncesi daha yayındır. Fakat damga eğiliminin ortaya çıkmabilmesi için söz konusu olan farklılıkların olumsuz ve dışlayıcı bir özeliği de taşınması gerekmektedir. Arboleda Flôrez’in tanımına bakarsak, bireyler öncelikle topluluktan farklılaşanları belirtir ve devamında da değerini azaltarak itibarsızlaştırmaktadır (2002). Damgalama eğiliminin temel nedenlerin biri de bireylerin kendi yararlarını kaybetmemek ve olma ihtimali kaygı bozukluğu tehlikesini yok etme çabasıdır (Haghighat, 2001). Böyle bir damga modeli ise damgaya uğramamak için damgalamak anlamını da taşımaktadır.

Zarar görme korkusu damgalamanın esasında yer almaktadır (Taşkın, 2004). Bu temel korkuyu yaratan zararların toplumsal izlenimlerine baktığımızda, iş, sağlık durumu, üniversite hayatı, sosyal statü ve evlilik gibi birçok konularda kendini gösterdiğini farkedebiliriz. Damganın davranışa geçmiş hali damgalamanın, süre ve farklılığa göre ortaya getirmiş olan değişiklikler ise damga kavramının tanımını da kuvvetlendirmektedir. Becker’in açıklamasına dayanırsak, farklı zaman içerisinde aynı davranışın aynı toplum tarafından kabulden dışlamaya kadar getirmiş olan değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu davranışların zaman ve dönem farklılığına göre onaylanmış davranışların toplum tarafından kabul görmeme durumuna dönüşmesidir (1963). Damgalanma zaman ve durumdan kaynaklanan farklılıklar göstermesine rağmen toplum tarafından olumsuz bir şekilde farklı olma anlamını taşımaktadır.

Damga, kişilerin istedikleri bir hayat sürdürmesinde, belirlediği amaçlara erişmesinde ve sosyal uyuma ayak sağlamasında ciddi bir engel olmaktadır (Scheyett, 2005). Hem birey hemde toplum ve grup üzerinden damga teriminin araştırılması psikoloji, antropoloji, sosyoloji ve sosyal çalışma alanlarının odaklandığı durumların biri olmaktadır. Damga

kavramının tanımı farklı coğrafya ve kültür üzerinden sosyal statüden işsizlik durumuna, psikolojik durumundan benlik saygısına, eğitim düzeyinden bedensel kusurlara kadar birçok kategorize içinde kendini göstermesi devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı ise, bireylerin sahip olduğu damgalama eğilimlerinin demografik değişkenlere göre incelemektir. Damgalama ile birlikte ortaya çıkmış olan sonuçlar: damgalamanın temellerinin biri olan önyargı bireysel ve toplumsal olarak birçok parametreden etkilenmektedir. Damgalama eğiliminin baskın olması bireyin sosyal ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesi, mesleki, ailevi ve sosyal hayatının olumsuz etkilenmesine, ekonomik kayba, hayat standardında düşmeye neden olabilmektedir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça “ayrımcılık ve dışlama”, “etiketleme”, “psikolojik sağlık” damgalama eğilimleri düşmektedir. Damgalama eğiliminin cinsiyet üzerindeki etkisine baktığımızda, bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlar ile literatürde rastlanan araştırmalar paralellik göstermektedir. Mead’a göre, damgaya uğrayan bireylerin benlik saygılarındaki azalma gözlemlenmektedir (Akt: Hansen, 2001). Damgaya uğrayanlar üzerinde çeşitli damgalama ölçeğini (DMÖ Stigmatization Scala) kullanarak literatür taramasından elde edilen veriler değerli olsa da, yeni bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan yapılacak yeni araştırmalar, literatüre daha fazla katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma, giriş ve amaç, damga ve damgalama üzerine genel bilgiler, araç ve yöntem, bulgular ve öneri şeklinde ele alınacaktır. İkinci bölüm ise damga teriminin genel tanımı ve damga ile eşit bir oranda kullanılan etiketleme, önyargı, stereotip, sapkınlık gibi kavramlar detaylı bir şekilde tanımlanmaya çalışılacak ve devamında damganın sebepleri, türleri, ortaya çıkardığı etki, sonuçları ve damganın çözüm stratejileri ele alınacaktır. Damga terimini genel olarak incelendikten sonra damgaya maruz kalanların öz saygısı, toplumdaki yeri ve sosyalleşmesindeki şiddetli engeller farklı yönden açıklamaya çalışılacaktır. Damga eğilimine olan düşkünlük, baş etme stratejilerine vurgu yapılarak bireydeki demografik özellikler açısından damgalama eğilimi incelenerek kuramsal çerçeve sonlandırılacaktır. Araç ve yöntemlerde; araştırmanın problem durumu, sınırlılıkları ve yöntemi hakkında bilgiler verilecektir. Bulgular aşamasında ise damgalama eğilimi ölçekleri demografik veriler üzerinde değerlendirilecek. Öneri kısmında ise elde edilen bulguların literatür ile olan ilişkisi ele alınarak çalışma tamamlanacaktır.

1.1.1.Araştırmanın Amacı

Yapılan araştırma, bireylerin sahip olduğu damgalama eğilimlerinin; cinsiyete, yaşa, eğitim düzeyine, kardeş sayısına, doğum sırasına, medeni duruma ve psikolojik yardım gereksinimi duyma düzeyine göre incelemektir.

Belirlediğimiz temel amaçta ve problem cümleye ilişkin sorulara cevap aranmıştır.

1.1.2.Alt Amaçlar

Bu çerçevede yapılan bu çalışmayla; 18-32 yaş arası bireylerin sahip olduğu damgalama eğilimlerinin; cinsiyete, yaşa, eğitim düzeyine, kardeş sayısına, doğum sırasına, medeni duruma ve psikolojik yardım gereksinimi duyma düzeyine göre inceleyerek “Bireylerin Damgalama ölçeğinden (DMÖ Stigmatization Scala) aldıkları puanlar ile demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bu araştırma problemi çerçevesinde araştırmanın alt amaçlar şu şekildedir:

1. Bireylerin DMÖ ölçeğinden aldığı puanlar cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Bireylerin DMÖ ölçeğinden aldığı puanlar yaş değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Bireylerin DMÖ ölçeğinden aldığı puanlar eğitim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
4. Bireylerin DMÖ ölçeğinden aldığı puanlar kardeş sayısına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
5. Bireylerin DMÖ ölçeğinden aldığı puanlar doğum sırasına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
6. Bireylerin DMÖ ölçeğinden aldığı puanlar duygusal ilişki durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Belirlediğimiz temel amaçta ve problem cümleye ilişkin sorulara cevap aranmıştır.

1.1.3.Araştırmanın Önemi

Bireylerin damgala (n)ma eğilimine ne kadar yatkın olup olmadığı insanların kişiliğın tanıma açısından çok önemlidir. Bireydeki damgala (n)ma eğilimi yaşantıları başarıya ve bireyin kendisini geliştirmesine engel teşkil ettiği düşünülmektedir (Goffman, 1963). Damgala (n)ma eğilimine yatkın olmayan insanlar daha sakin, stresten uzak, daha mutlu bir kişiliğe sahip olduğu araştırmalarda görülmüştür. Bireydeki damgalama eğilimi yaşantıları sık görülen bireyler ise daha mutsuz, depresyona yatkın insanlar olduğu söylenmiştir (Lemert, 1951).

Damgalanan insanların benlik saygılarında ciddi bir düşüş yaşanmaktadır. Demek bireylerin damgalama eğilimine ne kadar yatkın olup olmadığı psikolojik durumunu etkilemektedir. Bireydeki damgalama eğilimi psikolojik açıdan, bireylerin demografik değişken özelliklerinin bu duruma karşı etkisini gösterip göstermediğini ortaya çıkartmakta önemlidir. Neden bazı insanlar damgalama eğilimine yatkın bazılarında ise damgalama eğilimi yaşantıları nerdeyse hiç yok sayılır? İnsanlar çocukluğundan itibaren bireysel yaşantıları, aile ve çevresi, içinde yaşadığı toplumun kültürü ve değer yargıları ile kendi bakış açısını ve karakterini şekillendirmektedir (Çam ve Bilge, 2007). Yetişkin bir birey olduğu zaman bu yaşantıların etkisiyle kendi doğrularını ve yanlışlarını oluşturmaktadır. Bu genel düşünceler toplumdan bağımsız değil bilakis benzer özelliktedir. Bu otomatikleşmiş yargılar bazen zararlı sonuçlar doğurabilir.

Bireylerin damgalama eğiliminin dile getirilmesi araştırmada elde edilen sonuçlara damgalama yaşantısı sürecinin iyileşmesi anlamında önerilerde bulunacağından önemlidir. Çevremizi daha kolay tanımak için nesnelere sınıflandırdığımız gibi insanları da sosyal olarak sınıflandırırız. Bu sınıflandırmanın bazen olumsuz sonuçları olabilmektedir (Thornicroft,2014). Kalıpyargı ve ayrımcılıkla başlayan bu süreç damgala(n)maya kadar gidebilmektedir.

Bir toplumu oluşturan bireylerin en büyük yanılgısı, benimsedikleri görüşlerin, herkesçe kabul edildiği ve uygulandığı için doğru olduğuna inanmalarıdır. İnsanlar ölümüne savundukları fikirlerin doğruluğunu kanıtlamak için çoğunluğun şahitliğine başvurur (Taşkın,2004). Demek damgala(n)ma eğilimine yatkın olan bireylerin yaşamlarının her alanında hem bireysel hem de kurumsal stigma yüzünden birçok zararları görmektedir. Bu gibi durumlarda bazıları psikolojik danışma servisine başvurmaktadır. Bazıları ise bu

durumda kendisi olmadan, toplumun inançına, görüşlerine ve kabul ettiği sınırlıklara baş eğerek mutsuzca hayatına devam etmektedir. Buna dayalı bireylerde damgala(n)ma konusunda toplumsal bilinç oluşturulması ve damgalama ile ilgili farkındalık yaratılması son derece önemlidir. Bu davranışların özünü kavrayabilmek ve problemin asıl kaynağının ne olduğunu bulabilmek adına, bireydeki damgala(n)ma eğiliminin demografik değişkenlere göre incelenmesi yararlı olacaktır.

1.1.4.Sayıtlar

Damgalama ölçeği (DMÖ Stigmatization Scala), 4 alt boyut ve 22 maddeden oluşan Yaman ve Güngör (2013) tarafından geliştirilmiş ölçekten toplanan veriler gerçek durumları yansıtması varsayılmıştır.

1.1.5.Sınırlıklar

Araştırmada Türkiye Türkçesi bilen 364 gönüllü bireylerin (18-32 yaş arası) Damgala(n)ma düzeyinin “Damgalama ölçeği (DMÖ Stigmatization Scala)” (Yaman ve Güngör, 2013) ile elde edilecek bulgular ve verilerle, kardeş sayısı, yaş, eğitim düzeyi, doğum sırası değişkeni, cinsiyeti, duygusal ilişki durumu değişkene ve psikolojik yardım ihtiyacı değişkenleri ile ve kişisel bilgi formundan elde edilen verilerle sınırlıdır.

1.1.6. Tanımlar

Damgalama: Kişinin sahip olduğu engeli, cinsiyeti, dini, ırkı gibi özelliklerinden dolayı önyargıyla toplum tarafından dışlanmasına, etiketlenmesine neden olan sözlü veya psikolojik şiddet içeren eylemlerdir. Damgalanan, damgalamaya maruz kalan bireydir. Damgalayan ise, damgalamayı gerçekleştiren bireydir

Stereotipler (Basmakalıp Önyargılar): Bir Grup insana belirli bir düşünce veya kavrayış atfetmektir. Türkçe karşılığında kalıpyargı ya da basmakalıp anlamını taşımaktadır (Gürses, 2005). Aşırı genelleme ve gruplar arası tam anlamıyla eşitlik sağlanmadığı zaman ortaya çıkar.

Sampa Eylemi: Anormal davranışlar gösteren bireyler sampsık olarak damgalanır. Lemert'e göre sapkınlık baskın gücün onaylamadığı tüm davranışlardır (1951). Burda önemli olan davranışın kendisi değil, hakim gücün davranışa verdiği anlamdır.

Etiketleme: Bir grubun itibarını zedeleyen, dışlanmasına sebep olan bir işaret veya damga olarak tanımlanır (Arslan ve Şener, 2009). Ailelerin ve kişilerin geçmişleri, tipi, yaşamış oldukları yer, gelir durumları, iş, eğitim ve aksanı etiketlemede en temel unsurlar olarak görülmektedir (Berry, 1974).

Dışlama (Outsider): Stigmanın, stereotipin bir davranış haline dönmüş şekili dışlamadır. Bunu ötekileştirme, uzaklaştırma, toplumun dışına atma diye de tanımlayabiliriz (Gürses, 2005). Bir kişiyi ya da bir grubu kişiler arası etkileşimden reddetme olarak tanımlanabilir.

Önyargı (Prejudice): Stigmatizasyonun gerçekleşmesinde önde gelen oyuncular önyargılardır. Önyargılar, geçmişten günümüze kadar gelen stereotip ve yorumlar üzerine bina edilir (Kadıoğlu ve Hotun Şahin, 2015). Önyargılar psikolojik süreci oluşturur.

Ayrımcılık: Kavramsal olarak ayırt etmek anlamında kullanılmaktadır (Demir ve Acar, 2002). Bireylerin doğuştan getirmiş olan etnik köken, dini, ideolojisi, dili ve ten rengi gibi özelliklerinden dolayı toplum içerisinde farklı muamele ile karşılaşmasıdır.

II. BÖLÜM

2.DAMGA VE DAMGALA(N)MA ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

Bu aşamada stigma kavramının genel geçmiş sürecini, geçmişteki kapsadığı yeri üzerinden, damganın etiyojisinin, damgalanma ve damgalama dolayısıyla bulunan sonuç ve araştırmalar üzerine teorik bir açıklama getirilmeye çalışılacaktır. Stigma kavramına yakın ya da doğrudan damgalamayı destekleyen ve tamamlayan kavramlar da daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca damgalamanın nedenleri ve sonuçları üzerinde durularak başa çıkma stratejileri de incelenmeye çalışılacaktır.

Bütün bu tanımlardan anlaşılacağı gibi damgalama; fiziksel engel, zekâ geriliği, sabıka, ruhsal hastalıklar, farklı bir dine, dile, ırka, cinsel kimliğe veya cinsel yönelime sahip bireyleri etiketlemek için kullanılan bir kavram olmaktadır. Damgalanan birey hem öz saygısını yitirmek hem de dışlama ve ayrımcılığa uğrama tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır (Erol, 2009).

Her şeyden önce daha sağlıklı bir dünyada yaşamak için kuvvetlenmesi gereken; kültürel, etnik, dini, fiziksel birçok farklılığı olan tüm bireylerle, saygı çerçevesinde, özgünlüğü kabul eden çoğulcu bir bakış açısıyla hayatı paylaşabilmektir (Sambur, 2013).

Damgalamanın kavramsal çerçevesini oluşturan kuram çeşitleri: Etiketleme kuramı, yükleme kuramları, sosyal kimlik kuramı ve sosyal temsil kuramı şeklinde sıralanabilmektedir.

2.1.1. Etiketleme Teorisi

Etiketleme kelimesi ilk olarak 1938 yılında “Kötülüğün Tiyatrosu” makalesi ile Frank Tannenbaum yayınlamıştır. F. Tannenbaum’un göre suç işleyen kişiye kamusal alanda tanınacağı bir işaretleme yapılmalıdır. Örneğin, işlenmiş suç ya da suçludan beklenebilecek zararlardan dolayı, suçlunun kim, suçlu bulunan davranışın ne olup olmadığına, çekilecek ceza seviyesini de belirleyen tek kişi toplum otoritesidir. Suçluların hapisaneye, hastaların hastaneye kapatılmasının sebebi, olası verecekleri zarardan toplumu korumadır. Bu şekilde sapkınlar, normallerden soyutlanır (Wickman ve Whitten, 1980’den akt. Dursun, 1997).

Etiketleme kuram olarak gündemimize Becker tarafından gelmiştir. Sembolik etkileşimcilik yaklaşımının temelini atan bu görüşü benimseyen düşünürler, sosyal olayları insanlar arasındaki ilişkilere ve etkileşimlere dayandırır (Gündüz Mutluer,2000).

Becker belli bir toplumunun normal kabullenmiş davranış-tavırlar dışında bulunan birisinin diğerler tarafından ayırım, dışlama gibi sapma gösteren davranışları incelemiştir. Ama düşünürsek, bulduğumuz ve sapma olarak nitelendirdiğimiz davranışlar genel olarak çevremizle ilişkilidir. Toplum kuralların tümüne uyabilecek performans aslında herkesde bulunması zordur (Giddens, 2000). Araştırıldığında çoğunluğun yeşil ışığı beklememesi, uygun olmayan yerde sigaranın kullanılması, yerleri pisletmeleri olmuştur. Özellikle bazı ciddi durumlarda, hatta suça denk bir davranışlarda bulunmasına rağmen, yakalanmayan, yakalansa da affedilen bireyleri etiketlenmez ve göz ardı edilebilir. Etiketleme kavramının özü, yanlış davranışta bulunanın değil konu olan suç sürecin içindeki diğer oyuncuların etkileşiminin sapma davranışını ortaya koyduğunu söylemektedirler (Bilton vd., 2003/2009).

Etiketi genellikle kanun, düzen, ahlak, dürüstlüğü korumaya yada bunların tanımlamaların başkalarına yapan kişiler yapıştırır. Mesela, çoğu zaman var olanı yoksunluk çeken, sağ olanı hastaları, erkekler kadınları, yaşlılar gençleri, etnik çoğunluklar azınlıkları etiketler (Giddens, 2000).

2.1.2. Yükleme Teorisi

Yükleme teorisi, bireylerin içsel ya da dışsal unsurlara bağlı olarak başkalarının davranışlarına anlam yüklemeleridir. Yükleme kuramları kişilerarası ve gruplar arası ilişkiler olmak üzere iki boyutta değerlendirilebilir.

2.1.3. Bireyler Arası Yükleme

Bireyin algılarını yönlendiren, Heider'a göre içsel ve dışsal yüklemelerdir (faktörler). İç yüklemeler- dürtüler ve becerik olarak insanın özünden veya o bireye bağlı olan etki faktörleridir. Mesela, bir bireye istenilen bir kapasiteye sahip olmaması ve yetenekli olmadığı için eleştirilmenin yapılması, içsel faktörlere olan bir yorumlama. Dış yüklemeler ise-

insanoğluna bağılı olmayıp ortaya çıkan, kontrol dışı çevresel etkenlerdir. Toplum otorite yada görüşlerin baskılı olması da örneklendirilebilir (Özkalp ve Kırel, 2011).

Kelley'e göre, belli bir davranışa bireylerin yüklemeye yapabilmesi için, içsel ve dışsal unsurlarla ilişkin bilgilere gereksinim duymaktadırlar. Mesela, fikir birliği, tutarlılık ve ayrıcalık gibi özellikler.

2.1.4. Kümeler Arası Yükleme

Kişilerin bulunduğu davranışlarına belli bir grubun üyesi olarak diğerlerinin bulunabileceği davranışlara iç küme ve dış küme etkisi ile nedenler yükleyebilmesi kümeler arası yüklemedir. Bu durumda nitelendirme ise grubun yakınlığı ile ilerleyen etkidir. Mesela kendi fikirlerine daha yakın olanlar iç grup olarak bir kümeye ait olmak isterler. Daha farklı bir fikire sahip olanlar ise dış grup üyesi olarak biçimlendirilir ve bunlara ilişkin bazı anlamlar yüklerler. İç gruba ait olarak gördüklerini kendilerine benzer bulurken, dış grup üyelerini benzer bulması imkansızdır (Baron ve Graziano, 1991). Damgalamada nedeni çok olan bazı yorumlar zamanında, birey ya da grubun içi bağları yorumlama eyleminde bulunurken bazı yanlışlıklar kaçırılır. Bu istemeden kaçırılan yanlış durumlar nihai, temel, iç grup ve kendini koruyan yanlışlıklar olarak adlandırılır.

1. Nihai yanlışlıklar, olumsuz dış grup faktörlerinin bireysel özelliklere, olumlu dış faktörler ise dışsal unsurlara yüklendiğini Pettigrew (1979) söylemektedir. Mesela, başarılı olan bir bireyin o gruptaki diğerlerinin hoşuna gitmemesi ve dayanılabilen bir ayrımcılık yaşanması.

2. Temel yanlışlıklar, bir bireyin davranışlarını kişisel özelliklere bağlama eğiliminin daha baskın olmasını Ross (1983) belirlemektedir. Buna bağlı olarak insanlar dış etmenlerden daha çok bu insanları içsel etmenlerle açıklamaktadırlar. Mesela, işi olmayan bireye toplum ve çevre şartlarından değil de daha çok içsel yönelerle yorumda bulunurlar. Bu yorumlar genelde, tembel, yeterli çaba göstermeyen yeteneksizliğinden dolayı işi bulamıyor gibi yüklenmelerdir.

3. İç grup yanlışlıkları ise grubun içi üyelerin toplum tarafından takdir ve destek edilen pozitif davranışları, yabancı grup üyelerinin toplum tarafından takdir ve teşvik edilmeyen davranışları aralarında bağlanırken, yabancı grup üyelerinin negatif davranışları ve pozitif dış grup davranışları ise tamamen çevredeki etkenlere bağlanmaktadır.

4. Kendini koruyan yanlışlık, baş edebildiği veya baş edemediği konularda kendilerini koruma isteğiyle, içsel yada dışsal özelliklere yorum yapmaya kalkarlar. Negatif sonuçlandığı durumlarda yükümlülüğü başkasının üzerine koyma ve pozitif sonuçlanan durumlarda her şeyin kaynağı olarak kendini bulan örneklerden çıkabiliriz.

2.2. Damga ve Damgalama Kuramı

“Stigma” ve “Stigmatizasyon” Türkçe karşılığında “Damga” ve “Damgalama” anlamını taşıyan, batı dilinden kaynaklanan bir kavramdır. Damga ve bunun davranış hale gelmiş şekili olan damgalama bir bireye aynı zamanda normal düzeyinde herkes gibi olduğu söyleyerek aynı andan da oğlağan üstü çok bir “mış” ve “miş” gibi toplum üzerinden redd, kabul görmeme, aşağı görülme ve dışlanma gibi çelişkili, masraklı davranmasından kaynaklanan bir birey durumu ve o bireye başkaları tarafından koyulan işarettir.

Damga, demek ki bir toplum ya da grub tarafından önem verilmeyip de kiymetsiz farklı bir gruba belli bir adlandırılmış normlar dışı davranış ve bakışlardan dolayı utanç özelliğini taşımasıyla oluşan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Farklı bakarsak, damga belli bir birey ya da toplum için var olan bir davranış veya durumdan sıfat ile stereotip arasındaki bir özel ilişkini yaratan damgadan dolayı ayıp olduğunu, normal olmayan davranışın ortaya çıkması yada diğerlerinden farklı bi kişilik yada fiziksel özelliklere sahip olduğu için ve bu etkenlerden dolayı suçlanan durumda kalmasıdır.

Damga (stigma) konsepti, doğduğu alanın sosyoloji olmasına karşın bu zamana kadar sağlık bilimleri, tıp, psikoloji ve sosyal psikoloji eğitim alanlarında da uygulanmaya devam etmektedir. Genel olarak damga terimini son derece araştırırsak farklı boyutlu yoruma değil de bu terimin tanımlamasına ihtiyaç duymaktadır. Tarihten başlarsak stigma ön olarak iz, delmek ya da delik anlamını taşıyan Eski Yunan kelimesidir. Türkçede damga anlamını taşıyan bu terim, terbiye yönünden iğrenç ya da kötü karşılanan, toplum tarafından kabullenmiş norm dışı fiziksel özelliklere sahip kişileri, köleleri, suç işleyenleri belirlemek için kullandıkları beden işaretleri ile beraber kullanılmıştır. Hayatının sonuna kadar bu oluşmuş işaret, delikleri bedeninde taşıyan bireyler toplumun diğer üyelerinden daha kolay ayırt edilmişlerdir. Şuan da bu terim aynı sıfatı taşımaktadır ve ana köküne yakın bir sıfattan, kötülüğün, küçümsemenin ve değer düşüklüğünün vurgusu olarak kullanılmaktadır (Goffman, 1963).

Damga, delik, iz ve işaret manasını taşımasına rağmen, günümüzde daha çok “imkansız” anlamında kullanılmaktadır. Peki, bu anlamı taşımasının de birden bir nedeni belirlenmiş norm dışı davranış yada birey olsun, hayati değerleri gibi sürdürülebilmesi, sosyalleşmesi ve kendini geliştirebilmesinin imkansız ve zor olmasından kaynaklanmıştır (Taşkın, 2007).

Stigmatizasyona uğrayan birine adını, ailesini ve yaptığı işi kara lekeye çıkaran utanç duygusunu yerleştiren bir sıfat üzerine asılmaktadır. Stigma, stigmatizasyona uğrayan insana ve ya gruba layık olmayan davranışlar, bu işaretli bireylerin toplumda insan yerine koyulmamasıyla belirlenmiştir. Damga, damgalama ve damgalanın kökünde insanların başkalarını kategorize etme araçlarının olması ve bu aşamalarda doğal gibi kabul edilen olumsuz inanç, fikir ve bunu finale götüren önyargı tesis eder. Böylece kalıp yargı davranış ve fikirler toplama ayrımcılık ve dışlama gibi davranışların ortaya gelmesine yol açar (Soygür ve Özalp, 2005).

Nitekim Cüceloğlu'na göre (2002), insan sosyal ortamı kıymet ve değerlerini kültür, aile, eğitim, iş ve devlet gibi idarelerinin tabanına yerleştirmedikçe asıl manada modern bir toplum olamaz. Nedeni de korku ve baskı medeniyet içinde gelişmiş bir bireyin gerçek anlamda ‘birey’ olup büyümesine şans veremez. Damgalama (stigma) eğilimi sağlıklı bir toplumda değil, baskı ve endişe duyulduğu toplumlarda kökenini yaymaktadır. Tarihsel açıdan baktığımızda damga ve insanlar arası damgalamanın insanoğlunun ilk dönemlerinden şimdiki çağlara kadar götüren bir olgu hakkında söz edilmektedir. Sonuç olarak, yukarıda bahsettiği gibi damgalamanın kökü negatif inanç ve bakış açılarıyla başlarken, bunun yan etkisini artırılan önyargı ortaya girdiğinde (Çam ve Bilge, 2007), etiketleme yüklemesinin gelişmesi nedeniyle çok yaygın olan ayrımcılık ve dışlama davranışlarından itibaren sona uğramaktadır (Taşkın, 2007).

Stigma terimi ve bunun davranışa dönmüş haali stigmatizasyon ABD’de 1960’cı yıllardan itibaren yayılmaya beraber kendi hayranlarını bulmaya başlamıştır. İlk olarak da bu konuda bahsetebileceğimiz "Kötülüğün Tiyatrosu" makalesi ile damga ve damgalama eğilimini toplum arasında konuşturan Frank Tannenbaumdur (1938). Tannenbaum'a göre, bireylerin yakalanması ardından da yargılamaya kendini tuturmsa bir tizel tanıma işlemi olarak görülmektedir. Damga teriminin daha derin köken yayan alan da tıp alanıdır. Damga eğilimi tarih açısından tıbbi yönde fazladan örneklenen ve kanıtlanan konu olarak elde edilmektedir. Mesela, belli bir toplum yada kültürde, herkesi üzerinde etkisi olan salgın fiziki

yada ruhsal hastalıklarda bireylerin daha çok damgalama eğilimine yatkın oldukları görülmektedir. Tanrının sevilmediği, cinlerin ortağı, toplumun diğer üyelerine karşı tehlikeli veya zararlı diye etiketlenen bireyler genelde ruh sağlığından ya da doğumdan gelen aksi bedensel farklılıklarından yargılanmalarını örneklendirebiliriz (Geçtan, 2012).

Tarihsel yaklaşımlarda hatta şimdiki çağda bile rastlanan bir rezillik belirticisi olarak hastalıkları görmek, sağlık açısından damgaya uğrayan bu bireylerin toplumun diğer üyelerinden ayırarak normal dışı bir varlığa dönüştürmesidir. Böylece büyük bi hastalıklar da çoğunlukta bir ulusun tamamını damgalayabilmek için bir araç olmuştur. Örnek olarak çok geçmişe gitmemizi gerektirmeyen kanıt 2020’da ortaya çıkan «Korona» virusudur, ülkeler arasında bundan dolayı bütün çinler iğrenç bir pislik toplum olarak kalmaktadır. Fazladan ekleyebileceğimiz örnekler ise Avrupada kökenini yayılan sifiliz hastalığı gibi örneklerin sonu yoktur (Özdemir, 2010).

Damgalama ve damga deyince akılla ilk gelen ve bu kavramların “babası“ olarak tanılan Erving Goffman`dır (1963), Goffmanıcı bir tarzda yaklaşırsak, damga-kader demektir, yani damgalanan bireyin kader derininden gelen bir özellik olarak ortaya koymuştur. Grocker ve diğerleri de benzer bir şekilde tanımlarken damganın kökeni olarak sosyal kimliğinin değerinin kaybetmesinden, yok olmasından konuşmaktadırlar. Ama burdaki en büyük fark ise Goffman`ın damga konusunda özellikle damgaya uğrayan birey üzerine yerleştirir, Crocker ve Diğerleri de sosyal bir açıdan genel olarak toplumun değer düşürücü etken üzerine vurgu vurmaktadırlar (1998).

Damgaya uğrayan bireyin kişilik özelliğinin, isiminin önüne diğerleri tarafından asılan etiket dolayısıyla daha az kıymet, daha az istenilmesi, normal dışı davranılması, damga demektir Goffman (1963)’a göre. Haksızlık bu durumda kalan bireyin, damga eğilimine yatkın diğerlerine göre artık bir birey olarak değil de nesne durumuna düşmesi söz konusudur. Net olarak toparlasak, damga, bireylerin normal dışı davranışlarından dolayı, daha düşük bir sınıflamaya uğraması, toplumun incitici davranmasına ve dışlanmasına sebeptir.

Farklı bir betimlemeye dayanırsak, belli bir toplumdaki bir kişinin fiziki, para durumu, yetenek ve beceri, cinsel yönelimi veya toplum üzerinde eşit olmayabilen farklı bir olguyla bir değişikliklerle uğramsı bireyin etiketlemesine neden olur ve o toplumdan kopuk kalmasını sağlamaktadır (Burke, 2007).

Damga ve damgalama ile ilgili araştırmalarıyla sosyal psikolojide önem kazanan Goffman damgalama hakkındaki ünlü kitabı «Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi

Üzerine» adlı çalışmasında tanımlanan damga: damgalı bir bireye herkes gibi biri olduğu gibi söylenirken, aynı anda «Kendi» grubuna ait olmasını istemeyerek, mış ve mış dolu davranmasıdır. Bu ikilim ve aşağılayıcı davranış, damgalı bireyin kaderidir. Bu yüzden damgaya uğrayan bireyi örselenmiş bir kimliğe sahip olmaktadır (Goffman, 1963). Damganın araştırma tarihi gösterdiği gibi çok fazla damga ve onunla eş anlamlı kavramların tanımlanmasında birbirine benzeyen sınıflama, görüş ve tanımlar taşımaktadır. Böylece sıralamalar ve açıklamalar içerisinde öncelikle ve önemli olarak Goffman'ın tanımlamasını söyleyebiliriz. Goffman kendi aralarında oldukça farklı üç damga türünden yola çıkmaktadır.

Beden kusurları - Bedendeki doğuştan ya da sonradan oluşmuş farklılıklar. Sakatlık, kol parmakların fazla ya da eksi olması, dil, ağız ve çeneden dolayı konuşmadaki eksiklerin damgalanması,

Bireysel karakter kusurları - Çok fazla stress altında olup güçsüz ön kortekse sahipler, normal dışı tutkular, ahlak durumu sorgulanmış kişisel karakter bozukluklardır. Örneğin, ruh bozuklukları, cezaevinde kalanlar, kötü alışkanlık, alkol alışkanlığı, eşcinsellik ve aşırı siyasi davranışlar,

Toplu damgalama - Irkçılık ve dini bakışlara olan kabile içeren damgalardır. Soy bağından dolayı tüm aile üyeleri de damgalamaya maruz kalabilecek durumlar (Goffman, 1963).

Doğuştan gelen (konuşma engeli) ya da sonra hayati durumlardan edinilen (suç işlemek) damgalar yaşandığı gibi, insanlardan beklenen tolere eğilimli (fiziksel kusurluluk) veya tolerenin beklenmesi zor olan (fuhuşçuluk) damga tipolejileri de söylenmektedir. Bunlarla birlikte stigmatizasyonun izlenebilir (alkölizim) ve gizemli (dini tercihler) olan nitelikleri de içermektedir. Bireyin bulunduğu topluma göre damgalamalara karşı verilen davranış ve tepkide farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, fiziksel kusurluklar toplumdaki diğerleri tarafından kabul seviyesinin daha yüksek olmasıdır. Suç işlemek ise kabul seviyesini daha düşük tuturmaktadır. Genel olarak konu ucu damga ve damgalamaya geldiği sürece kafamıza takılan psikolojik açıdan kaynaklı bireysel damgalama söz konusu olmaktadır. Farklı yandan da damgalama politika kuvveti ile sosyal toplumda yerleşen strüktürel damgalardır. Strüktür damga konusunda damgaya uğrayan birey ya da grubun devleti açıdan birey kamu hakları kısıtlanmaktadır. Strüktür damgalamayı davranışa dönüştüren insan tarafından değil desosyal mediya, radio ve televizyon araçları ile kurumsal bir şekilde yapılandırılmaktadır (Corrigan ve ark. 2005).

Sosyal tarafı ve ilişkiyi öne alarak damga terimini tanımlayan Jones ve arkadaşlarıdır (1984). Goffman “atıf” vurgusunda bulunurken, damgaya uğrayan bireyin çevresi tarafından eksik, değersiz algılanmasına neden olan sıfat ve kalıplanmış önyargıları tümüyle belirti ya da işaret olarak yorumlarda bulunan Jones ve diğerleridir. Jones ve diğerleri stigma terimini tanımlamak amacıyla temel 6 kapsam belirlemektedirler. Bu kapsamlar tek tek ya da aynı zamanda da damga teorisinin yayılmasını etkileyen niteliklerdir:

Mahremiyet (Concealability): Başka bir deyişle görünen ya da izlenebilirliktir. Mesela, bireyin fiziki nedenlerden dolayı kolayca ortaya çıkabilen ırk gibi, saklanması imkansız olan özelliklerdir. Etnik ayrımcılıkları örneklendirebiliriz.

Süreç: Damganın yaşandığı süredeki seyri ve olması arzu edilmeyenlerin önüne geçebilecek müdahalelerin gerçekleştirilmesine yönelik geçmiş bir süreçtir.

Yıkıcı olma durumu (Disruptiveness): Çevredeki bağlantıların ve kazanma gibi her türlü anlamdaki iyi sonuçların her aşamanın nasıl kötü etkilenildiğidir.

Doğal veya Estetik (Aesthetics): Benzemeyen durumlarda insiyak olarak negatif bir durumlarda hisslerin daha baskın olması ve olağandışı normların ortaya gelme durumudur.

Menşe veya kaynak (Origin): Davranışa dönüşmüş damganın başlangıç noktasıdır. Mesela, insanlığın başlangıç çağlardaki fiziksel kusurlar nedeni olarak tanrının o bireyin sevmediği veya kötü güçlerle olan ilişkiler bağlantısı olarak tanımlanmasıdır.

Risk (Peril): Diğerlerine karşı yönlendirilen tehlikelerdir. Mesela, bedensel kusuru var olan bireylerin değerlendiremez ve onalrdan farklı olması nedeniyle kabul etmede zorluk çekme gibi. (Güngör, 2013).

Kapsam ve klasifikasyonlar dışında damga gerçeğini genel bir manada açıklarsak, bir bireyin ya da toplumun çekinmesi istenilen bir davranışın ortaya çıkması ya da olağan dışı bir biçimde kabul görülmemenin işareti olarak sonuçlanmaktadır. Damgaya uğrayan ve olumsuz yargılara yönlendirilen bireyler bulunduğu çevreden yabancı olarak davranılır, ayrımcılık çeker ve o toplumdaki tamamen dışlanmasına yönelik çabalar görünür ya da kendi başına bırakılır (Taşkın, 2004). Damgalama davranışında bulunan kişi benliğini yok etme ve aynı anda dışlanarak kişilik değerini kaybetme korkusuyla yalnız kalmaktadır (Erol, 2009). Bütün bunlardan ilk olarak düzenli bir ülke ve toplumda hayat geçirebilmek için gelişmesini gerektiren, medeni, ırksal, inançlı, bedensel gibi ayrımlılığı var bütün kişilerle, hürmet sınır alanlarında, kendine özgü bir nitelik taşıyan ve onu kabul edebilen pluralist bir bakış açısına sahip topluluğun hayatı şartlarını kendileri arasında pay edebilmektir (Sambur, 2013).

2.2.1. Damgalama ile İlgili Kavramlar

Etiketleme eylemi, klişeler, dışlama eylemi, diskriminasyon, sapma, sosyal izale gibi damgalama ile aynı anda eşlik bir anlamda uyguladığımız sayısız kavram bulunmaktadır. Bu terimlerin çok sık bir şekilde damgalama terimi ile aynı oranda uygulanmasına rağmen, damgalama terimi bütün bu terimleri daha derin içeren kavram olarak kalmaktadır (O'brien ve Major 2005).

2.2.2. Sapma Eylemi (Deviance)

Sapma terimin en net bir şekilde açıklanması da Becker'e (1963) aittir. Sapma genel olarak toplumsal temel düzene olan reaksiyon olarak tanımlanır.

«Toplumsal alanda sapmanın ortaya çıkma nedeni de, kabul edilmiş normlar ve kanunlar çiğnendiğinde ve bu standartlardan çıkarak toplumdaki bireylere uygulayarak başkalarını da onlar gibi etiketleme eyleminde bulunmasıdır. Bu açıklamaya dayanırsak sapma eylemi, bir bireyin bulunduğu tavır ya da o bireyin duruş vasfı olmaktan çok, üçüncü veya dördüncü yüzlerin kuralları ve suçluya karşı yaptırımlarının kabullenmesinin bir sonucu olarak görülmektedir. Sapma eylemine baskın bir bireye tiketlenmeyi kazanan bireydir, sapma tavrı ise kazanmış olan etiketin iletildiği davranıştır».

Sosyal kurallara bağdaşması ile sapma eylemini vurgulayan sosyal grubun özüdür (Berry, 1974). Tradisyon sınırlılıklar ve gelenekler bakımından arzu olmayan ve kabul görülmeyen tavırlardan sapma davranışı yerleşmektedir (Man ve Angenent, 1996).

Sapkınlıkla ilişkin en kolay inceleme ise çoğunlukta istatistiksel olmasıdır. Eşitlik balans kaybolunca fazlasıyla gelen tüm davranışlar sapkın niteliğinde bulunmaktadır (Becker, 1963).

Kabullenmiş normlar dışı olan sapkınlık davranışı, esasen o sapkınlaşmış halinin vasfı bireye, sürece, nasıl ve nerde olarak şekiline göre değişim göstermektedir. Örneğin, hırsızlık şimdiki çağlarda suç anlamını taşıyan sapkınlık eylemi olarak görülürken insanlığın ilk çağlarında hayatta kalmak, geçinebilmek gibi hayati şartlara göre normal niteliği taşımaktadır. Demekki, sapkınlığın önemini artıran veya düşüren sapkın sayılan davranışın özü değil de, o davranışa toplum otoritesi tarafından verildiği anlam gücüdür (Slattery, 2014).

Etiket ve damga eylemleri sapkın davranışlar prosesindeki esas unsurlardandır. İlk iki aşamada ortaya çıkan bu proses; ilk olarak, bitmiş bir davranış sonrasında da bir birey sapmış olarak etiketlenir. Kişi veya kişinin bulunduğu davranış öncesinden etikette uğramadıysa, o davranış ve davranışı gerçekleştiren birinde sapmanın olmadığına göstergesidir. Buna bağlı olarak, demekki bir davranışın yada bireyin bulunduğu çevre tarafından sapkın tanımını vermediği sürece, bahsedilen sapkınlık olayı yok demektir. Etiketleme de damgalamayı ortaya çıkararak temellerin biridir. Bir bütünlük içerisinde damga, etiket, önyargı, ayrımcılık ve sapkınlık kavramlar yer almaktadır.

Bir toplum veya grub, kendi oluşumunu devam etmesi amacıyla bir kaç normlar ortaya koyarlar ve bu normlara uyarak hayat sürdürürler. Oluşturulmuş bu normlar bireyin yaşadığı ülkeden ülkeye, bulunduğu çağdan çağa göre değişikliktir. Bu normların farklı olmasına rağmen, herkesin tutunduğu normlar olduğu gibi diğerleri tarafından uyulmaması olağan dışı bir görünüş olarak tanımlanmaktadır. Olağan dışı davranışlarda bulunan kişilere karşı da sapkın etiketin yapıştirarak damgalanmaktadır. Böylece sapma, toplumun belirlediği normların yoka sayılmamasını ya da uymaması nedeniyle değerlendirilmektedir. Cinsel tercih, orospuluk, kötü eğilimler, psikolojik bozukluk, bağımlılıkların tümü sapma davranışı olarak vasıflandırılmaktadır (Arıkan, 1986).

Belli bir toplumdaki doğmuş olan problemleri ve bireyler arasındaki kopuk davranışların nedeni olarak, o toplumun belirlediği standart normlardan sapmaktır (Millis, 1943). Farklı bir deyiş ile, normların bireyler tarafından çiğnelmesi sapkınlığı destekleyen standartların doğmasını, sosyal toplum desteği sapkınlığı oluşturmaktadır. Sapkınlığın bireydeki öz bir nitelik değil, norm ve yasaların kuralların ve yasaların bireye etiketlemeyle gelen bir davranıştır (Becker, 1963). Toplum arasındaki iklim bir sapkınlık da vardır, mesela, fakir bir bireyin mağazadan bir şeyi çalması toplum tarafından henüz hırsız olarak etiketlenir ve işlenmiş suçta ceza verilir. Fakat, aynı şeyi aynı yerde sosyal statüsü daha yüksek biri çaldığı zaman daha çok psikolojik bozukluk olarak kleptomani tanımı koyulmaktadır (Long, 2017). Demekki sapkınlık, toplum içinde biçimsel ya da biçimi olmayan bir uzlaşma biçiminde ortaya çıkarılmış normlardır. Bu standartların şekillenmesinde medeni eylemlerin, sosyal durumun ve statü gücünün önlenmesi yanı sıra değişikliklere karşı korunmada temel etkenler vardır.

Lemert ise sapmayı, birincil sapma ve ikincil sapma olarak ikiye ayırarak bakmaktadır (1951). İlk aşaması olan birincil sapmaya baktığımızda, sapmanın akılla uygun bir hale getirilmesi ve toplumsal biçimde bir görevin bedeli olarak ölçümlendirilmesi, o görünüşe özgü

kalmaktadır. Sosyal toplum içindekilerin norm dedikleri bu durumun katılımcu üstünde olan psikolojik zorlama ortalamaya göre az olur ve hızlı bireylerin kafasından çıkar. Sapmanın ikincil türü de sapmaya aksi ağır bir sosyal baskı uygulanır ve birbirinden farklı reaksiyonlar doğmaktadır. Bu davranışların çeşitli reaksiyonlarla karşılaşması, toplumsal kontrol sistemleriyle beraber ceza uygulama, damgaya yönelme, ayrımcılık eylemleri yaşanacak süreçlerle tekrardan ortaya gelmesi sağlanmaktadır (Bakacak, 2002). Sosyal gruplar ve bireyler, karşılaştığı ve ya bulunduğu damga, ceza, etiket ve dışlama gibi durumlarda değişiklik gösterdiklerini Lemert ortaya koymaktadır. İfade ve ceza ise toplumsal eşbirliğinde sapmaya karşı ortaya koyduğu toplumsal bir reaksiyondur. Topluma karşı gösterdiği bu etkiler, değişme sürecini de devinime geçirmektedir. Böylece aynı anda grub ve bireysel kökten gelen bir yaklaşım olarak görülmektedir (Lemert, 1951).

2.2.3. Peşin Yargı veya Önyargı (Prejudice)

Başka birileri hakkındaki negatif yönelimdeki peşin hüküm veya önyargılar, damgalama eğilimindeki temelli oluşturan aşamaların önemli parçasıdır. Önyargı adında daha yaygın olan peşin fikirler, öncesinden kalıplanan stereotipler ve eleştirmelere dayalı gelişmektedirler (Hotun Şahin ve Kadioğlu 2015). Bilişsel süreci stereotipler oluştururken, psikolojik süreci ise peşin yargılar oluşturmaktadır. Stereotipleri destekleyip, duygusal karşı etkinin gerçekleşmesini beceren önyargıdır. Etiketle uğrayan bireyler “öbürüler veya diğeriler” sınıflamasına sığdırılır ve ayrışma uğramaktadır (Topkaya, 2011).

Peşin fikir, bir tutum üslupudur. Bir görüş veya değişim arkasından koşulsuz bir şekilde düşmek anlamını taşımaktadır. Belli bir toplum ya da birey sınıflandırıldığında paylaşılmış ya da kendi aralarında belli olan bir düşünce veya fikire bağlı o birey ya da toplumla ilişkin algılara etki oluşturmaya, ön yargının da farklı durumlardaki gibi bilişsel bir kuvveti vardır (Carlson, Buskist, ve Martin, 2000).

Doğru yargılamanın olduğu hakkında Nietzsche (1997): bireylerin belli bir yaş dönemlerinde kötü ve iyi arasındaki farkı bildiğini düşünür ve ona göre ayıplama ya da saygı duyma davranışlarında bulunur, ama bunların hepsi öğrenilmiş bir önyargıdır. Ayrımcılık ise önyargıların eyleme geçmiş halidir.

Kognitif önyargı, belli bir simge ve durum hakkındaki, bazı eleştirmeler ve kalıpyargılardır. Bireylerin “öbrüler” ve “biz” diye ayrımcılık sınıflama aşaması bireylere karşı etiketleme yapıştırıldığı zaman başlamaktadır. (Link ve Phelan, 2001).

Insanoğlu yaşamının ilk aşamalarındaki öğrenilmiş olan önyargıların sonradan doğru olmadığını anladığı halde bile, öğrenilmiş o önyargıları dibinden yok etmesi mümkün olmayan duygusal reaksiyon olarak kalmaktadır. Demekki içten olan duygularımızı değiştirmek bilimsel inançlarımızı değiştirmekten daha zor olmaktadır (Goleman, 2005).

Önyargı veya peşin fikir argüman ve bilimsel açıdan açıklama kapsamayan, deneyimde bulunması zor olan ön söz, fikir anlamına gelmektedir. Ayrımsılık ise önyargının davranış halidir. Ayrımcılık ve peşin fikir, adalet ve eşitlik kusurları var olan, güç ve eşit ve adil toplumsal örgütlenmenin bulunmadığı, gücün ve anarşinin baskın olduğu toplum içinde daha çoktur (Göregenli, 2012).

2.2.4. Stereotipler veya Kalıpyargılar

Gazeteci Walter Lippman (1922) kalıp yargı terimini kullanan ilk kişidir. Kendimize göre benimsenen hayati varlıkların asıl yeryüzündekiden oluşan farkı vurgulamıştır.

Değişime yatkın olmayan basmakalıp önyargılara bir kültürün öncesinden gelen, tehdit içeren, her zaman nasıl davranacağı belli olmayan bireyin benimsenen düşüncelerini örnek olarak ele alabiliriz (Çam ve Bilge, 2010). Bireylere ait kafamıza yerleşmiş olan farklı imge olarak da açıklanabilir, öbür yandan basmakalıp önyargılar peşin fikirlerin ve ya önyargıların bileşke oluşturan bir bilişsel kuvvetidir (Akert, 2001).

Stereotip teriminin kökeni ise “stereos” ve “typos” tanımlarının sentezinden ortaya gelen ve Türkçe çeviriminde “kalıp” ve “yargı” anlamını ifade eden stereotip, “hoşgörüsüz huylu” ya da “sert izli” tanımını vermektedir (Yapıcı, 2002).

Çağımızdaki herhangi bir toplum içerisinde birey ya da gruplarla ilişkin eşit düşüncesi tam yerine getirilmediyse, kendilerine göre kuvvet ve üstünlük hissedilen ortam diğerlerine damgalama eğiliminde bulunabilirler ve geçtikçe gruplar arası stereotipler oluşur. “Sürüyeliler”, “Kadınlar” gibi ortaya çıkmış deyimler. “Kısa giyinen kadınlar fahişedir”, “Almanlar disiplinli” olarak stereotiplere dönüşmektedir. Belli bir gruba artık yapışmış olan deyimler dışındaki davranış ve görüşleri kalıplanmış sistem kabul görmez. Beyin artık “Sürüyeliler sapık” deyimini yerleştirmiş demektir (Çayır, 2012). Tam olarak gerçeğin

yansımaları sağlamayan stereotipler aynı anda bireysel ve geleneksel olabilmektedirler (Gürses, 2005).

Beyinde sistematik olarak yer alan bir toplum ya da nesnelere karşı bir izlenim olan stereotip, diğerlerini rahat bir şekilde tanımlama nedenidir. Böyle bir beyin yapısı bir grubu ya da bireyi tanıma sürecini kolaylaştıran olgudur (Göregenli, 2012). İnsan beyni gördüğü bir nesneyi tek tek değerlendirmek yerine daha önce gördüğü nesnelere benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırır. Sosyal hayatta da yansıyan bu tür davranışlar genelde bireysel yaklaşım yerine sürüyeliler, kızlar, gençler gibi klasifikasyon oluşturmaktadırlar (Madran, 2012). Davranışların bilişsel yönünü kalıp yargılar, duygusal yönünü önyargılar oluşturur (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014; Parker, 2012b). Her ne kadar önyargılar, kalıp yargılara eşlik etse de bazı durumlarda bireyler önyargılı tutumlar sergilemez ya da bu düşünce yöndeki ve tutumlarını bastırırlar (İlhan ve Çevik, 2013).

2.2.5. Etiketleme

Sapkın kavramının temeli olan etiketleme terimi psikoloji alanında, ikinci veya üçüncü bireyler hakkındaki ortaya çıkmış olan kişinin benliğinden kaynaklanan tartışmalardır (Glassner ve Corzine, 1978). Mead'a göre sosyal psikolojide ise, bir birey üzerindeki etiket, başkalarına olan davranışları ve iletişimlerini bir biçime sokan temel unsurlardandır (Göksu ve Karakaya, 2009).

Etiketlemede bireylerin sosyal durumu, kişilik veya bedene ait olan doğuştan ve sonradan oluşan özelliklerini, bulunduğu toplumun kabul edemediği eylemlerinden başlayan ve belli imada bulunan vasıflandırma sonucu olarak, bireyin ardından gelecek tavırlarını, hayati tecrübelerini kabul edilmiş etiketlerle yorumlama olarak tanımlanmaktadır. Etiket kavramının teori açıklamasına göre, stigmatizasyon, damgaya uğrayan bireylerin kişilik olumsuz özelliklerinden daha etiketleme eylemine yatkın bireylerin bir işlemidir (Weidner, 1981).

Sosyal çevre, etiketlemeye uğrayan birini kişilik özü ile değil kafasında önceden oluşturmuş resim çerçevesinde algılar ve tavırlarını da buna göre koyarlar. Mesela, hukuki yönden, kişinin önceden kendini savunma amacıyla hafif suç işlemesi, suçlu, tehlikeli etiketine uğramasına neden olmakta. Böylece asıl suçu işleyip işlememesi toplum tarafından

önemsenmeden, suçlu damgasıyla korku duyulacak bir tehlike olarak algılanmaktadır (Bilge ve Çam, 2010).

Etiket eğiliminin başka bir tarafı ise gizli suçlardır. Örnek olarak toplum baskısından dolayı, özellikle cinsel konusunda herhangi birinin saldırıya uğramasına rağmen damgalanma durumundan korktuğu için üstü kapalı kalmaktadır. Çünkü hakkını aramak isteyen, uğradığı sapkınlığı açıklamak, anlatmak gibi hakkını savunmak durumunu daha çok kötü yönden etkileyeceğine inanmaktadır (Göksu ve Karakaya, 2009). Demekki etiket damgalama eğiliminin başlangıç noktası olarak ele alınmaktaysa, etiketlemenin doğmasına neden olan da önyargıdır. İnsanlar etiketlemiş olan birini, kişilik özellikleri olan farklı bir birey olarak değil, o etiketin yapışmış olan grubun bir üyesi olarak algılamaktadırlar (Arslan ve Şener, 2009). Etiket ve damga terimleri araştırma ve makalelerde çoğunlukta birbirinin yerini tamamlayabilecek bir bütün olarak kullanılmasına rağmen, sosyolojik bir temel ve bakışları içeren etiket terimi suç ve anomi, sapkınlık denilen sosyolojik tanımlarla ilerilemekte ve onların sosyopatolojisini veya etiyojisini etiket terimi üzerinden araştırmaktadır.

2.2.6 Ayrımcılık

Kavramsal açıdan ayırt anlamını veren ayrımcılık, bireylerin cinsi yönelimleri, tutunduğu inançları, kullandığı dili, ait olduğu ırkı, tel rengi gibi nedenler sayesinde ayrımlı davranış ve muamelelere başbaşa gelme durumudur. Okul, iş gibi hayati kamu durumlarda, insanlar tarafından beklenmemiş bir yaklaşımlarda (Demir ve Acar, 2002).

Önyargının davranışsal kuvveti ayrımcılıktır, çoğunlukta haksız bir sonuçlara ilerileyen önyargılı düşüncelerin sık sık ortaya çıkması, ayrımcılığı gerçekleştiren davranışlara sebep olmaktadır. Belli bir grubun ya da bireyin etiket üzerinden haklarının doğru işlenmemesi veya yararlanabilecek durumlarından mahrumluk yaşatan negatif durumların tümünü ayrımcılık olarak adlanmaktadır (Göregenli, 2012).

Sınıflandırma açısından ayrımcılık farklı yönlerde izlenmesine rağmen bireylerin kadın ve erkek, süriyeli ve türk gibi cinsi özelliklere ve ait olduğu ırktan dolayı oluşan ayrımcılık daha çok rastlanmaktadır (Çolak ve Altan, 2003). Örneğin, kadınların annelik ve evlilik durumlarından dolayı iş veya okul yaşamındaki vermiş olan ara sürecinde kariyer basamaklarının erkeklere göre aksaması veya geride kalması, kadınların beceriksiz olarak ayrımcılığa uğramasıdır (Kayaalp, 1998). Stigmanın davranışa geçmiş aşaması olarak

tanımlanan ayrımcılık sayesinde emeksiz bir şekilde sosyal dışlanma da gelişmektedir. Stigmatizasyon eğiliminin kapsayan zaman içerisinde damgaya uğrayan birine olan müteveccih gelecek ayrımcı davranışlar sayesinde yapının temel tabanını oluşturmaktadır. Demekki ayrımcılık ve damgalama terimlerinin ortasındaki kuvvetli bir bağlantı söz konusu olmaktadır. Damgalama terimine benzeyen ayrımcılığı da açıklaması kolay olmayan bir terimdir. Ayrım veya yabancılaşma konuları çoğunlukta bireyin ait olduğu ırk veya soy, cinsi tercihleri, yaşı, tutunduğu dini, siyasi görüşleri, bedeni kusurluklarından dolayı kendine ait özgürlüğü ve hakkı tamamen hissetmesine engel olan veya yoka sayan durumlardan çıkarak, bir ülkenin ya da grubun birtakım bireylerinin, başkalarının sahip olduğu haklardan uzak tutulmasına neden olabilmektedir.

Ayrımı daha açıklaya bilmemizin kolay yönü de onun gözlemlenebilmesidir. Belli bir bireye ya da topluma ait denksiz davranış ve tutumları kapsamasıdır. Çoğunlukta sonucu zarar ve kötülüğü gösteren ayrımcılığın, bazen bir grub için avantajlı sonuçlar kapsayan izlenimler de yok sayılmamaktadır (Paker, 2012b).

Ayrımcılığın temelinde iki farklı izlenim vardır, bunlar ise, dorudan ayrımcılık ve dolaylı ayrımcılık (Çolak ve Altan, 2003)..

Dolaylı ayrımcılık, gözlemlenmesi zor olan, dolaydan gelen ifadeler üzerinden ortaya çıkmış ve izlenimde sorunsuz bir şekilde görünmesine rağmen, neticelenmiş bir durum olarak ele alındığında, bazı yerlerin ayrımcılığa uğradığını anlatmaktadır. Lakin, yok sayma durumu da ayrımcılığın dolaylı gözlemlenme durumu ile aynı seviyede ölçümlendirilebilmektedir. Konuşma veya eylem ile yapılabilecek durumlar yok saymada yer almayabilirler (Topkaya, 2011). Fakat, ayrımcılığın gelişmesindeki «yok sayma» durumundan kaynaklanır. Dolaylı ayrımcılıkta genelde ayrımcılığın kaynak noktası farklı davranışların uygulanması değil de tamtersi aynı davranışların devam etmesinden gelmesi söz konusudur (Bağ ve Ekinci, 2005). Mesela, bir inşaata asansör olmasına rağmen, engelli bireyler için merdivenlerin kullanma isteğinde idare tarafından istek haline getirilmesi, demekki o fiziki kusurlardan dolayı baş edebilmeyecek bir davranış şeklinde örneklendirbiliriz. Bu halde fiziki kusurları olmayanların güç veya engell olmadan yapabilecek durumları, fiziksel açıdan başarması zor olan bireyleri aynı seviyede tutup, bazı durumları zor bir hale getirilmesinden kaynaklanmaktadır (Dursun, 2012).

Doğrudan ayrımcılık ise, net bir şekilde belli olan, saklaması zor bulunan bir bireyin veya toplumun dili, tutunduğu inanç ve dini, ait olduğu ırk gibi nedenler üzerinden ayrıt

edilmesi, diğlerleri tarafından hoş karşılanmayp, haksız ve saygısız davranılmasıdır (Hermans, 2001). Diğlerleri tarafından hoş karşılanmayan davranışlar listesi ise, utanmadan dalga geçilmesi, küçük düşürücü davranışlarda bulunan diğlerlerinin artık açık bir şekilde nefret dolu konuşma biçimlerine geçmesi ayrımcılığın kızıl ışık noktasıdır (Kayaalp, 1998). Hayatta sürünme ve tam yaşama olarak ayrımcılığa uğrayan ve ayrımcılığı yapanlar üzerinde örnekler vermek çok kolaydır. Mesela, yukarıda gösterdiğimiz doğrudan ayrımcılık nedenlere dayalı, herkes için belirlenen hakların yerine getirememesi ve eşitsiz bir şekilde karşılanmasını içermektedir. Örneğin, herkesin kullanabileceği bazı hizmetlerin, ırk, cinsi veya dini belirtilerinden çıkarak insanların tam anlamıyla görememesi. ABD’de şu an bile zenci olduğunu öğrendikleri zaman taxi hizmetlerin iptal etmesi, kadın olduğu için işe başvuramaması gibi görünömler doğrudan ayrımcılığı belirtmektedir (Çayır, 2021).

2.2.7. Dışlama (Outsider)

Ön yargı ve damgalama kavram düşüncelerinin eylem hali de dışlamadır. Başka bir ifade ile uzak tutma, değersizleştirme nedeniyle grup dışında tutma olarak da tanımlanabilmektedir (Gürses, 2005). Bir bireye veya gruba karşı iletişim dışı bırakmak veya reddetmek olarakda açıklanabilir. Bireyin kendisini suçlu hissetmesini ortaya çıkaran dışlama şiddettidir (Aldemir ve Özpınar, 2004). Bazen bulunduğumuz toplum o kadar acımasızki, aynı evde, odasına kapanmış birisinin kendine karşı içten beslediği nefreti fark edeme eziyetine bile katlanamaz.

2.2.8. Sosyal İzolyason (social Isolation)

Damgaya uğrayan birinin yada küçük toplumun zamanla bulunduğu ortamdan uzaklaştırıldıkça, kendisine olan güven ve enerjinin tükenmiş bir hali ile ilerleyen bu yaşamında himmet ve bağış görünömleri ulaşılmaz bir duruma gelmesi anlamını taşımaktadır (Arslan ve Şener, 2009). Bulunduğu ortam veya grubtan çıkartılması veya onlarla olan iletişimin yoka çıkmasıdır. Yalnızlık hissini yoğunlaştıran bir durumdur sosyal izolasyon. Herkesin görebileceği sosyal yardım, etkinlik ve ilişkilerin yetersiz olması sosyal izolasyondaki temel konulardandır.

Işin, eğitimin olmaması veya yeterli değilse, bulunduğu yaş, sosyal durumun farklı olması nedeniyle bir kişinin veya toplumun kamu imkanlardan uzak bırakılmasına ve diğerlerinden çıkarılmasına yol açan sosyal dışlamadır. Bellirlenmiş bir toplumun yaşam normlarından uzak kalması, sosyal izolasyonun gelişmesini ortaya getiren bir unsurlardandır (Bilton ve ark., 2009) Bu standartlara uymaması topluma verdiği o kötü etkilerin boyutuna göre sosyal izolasyonun acımasızlığı da artmaktadır

Sosyal dışlama ile ilgili araştırmalarda bir birey veya gruba karşı işlenen durumlar; yok saymak, kapsamamak, red gibi durumları tabir edebilmek amacıyla üç farklı terimler daha yaygın kullanılmaktadır.

1. sosyal dışlama,

2. psikolojik dışlama

3. sosyal reddetme gibi bu üç tabir şekili genel olarak aynı durumu anlatmada kullanılan kavramlardır. Ancak, bunların arasındaki farkların olduğunu ifade eden de bilim adamları var olmaktadır (Leary, 2005; Soylu, 2010).

Insanoğlunun yaşamındaki sosyal dışlama ile ilgili yaşantıların çok olsa da, psikolojik alanda bu durumları açıklayan veya araştıran durumların daha sonradan başlamaktadır. Olduğundan daha sık 1990’larda sosyal izolasyon konusunun araştırılması sosyal psikolojiye dayanmaktadır (Williams, 2009). İlk olarak temelden sosyal izolasyon olarak araştırma yapılmasa da, farklı değişkenlerle ilişkin olarak temel anlamı ele alınmıştır. İhtiyaçlar teorisi olan sosyal psikolojinin temelini yapılandıran Maslow (1954), insanların ihtiyaç duydukları durumları kategorize ederken içerisinde, fiziki ve güven ihtiyaçlarından sonra da kendini gerçekleştirme gereksinimi (bir ortama ait olma ihtiyacı) yer aldığını söz etmektedir (akt. Bilgin, 2003).

Sosyal izoleni açmasız bir şekilde çekenler de yokluk yaşayanlar olduğunu Bauman söylemektedir (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2016). Yokluk, açlık gibi durumlar zamanla sadece bir durum göstergesi olmak değil, artık bireyin kendinde olan güven, saygı ve ego gibi varlıkları yok etmesini sağlayan bir acımasız tacize dönmektedir. Bireyden başlayan bu dışlanma eylemi damgalanmaya kolay yol açarak sosyal uyumda engel yaratan bir olgudur (Buz, 2011).

2.2.9. Bezdiri (Mobbing)

İngilizce ve Latince kökenlerden oluşan “Mobbing” ve “Mob” kelimesi düzensiz bir şekilde uygulanan şiddet yada şiddette eğilimli toplum anlamını taşımaktadır Türkçede (Çobanoğlu, 2005).

Tacizin tüm türünü ve tacize eğilimli davranışları kendine kapsayan “mobbing” duygusal, psikolojik ve ruhsal taciz, terör, baskı, bezdiri, susturma, sayma, yalnızlaştırma, dışlama ve bireyin öz güven ve saygısını yok etme gibi anlamları taşımaktadır. Yeni bir kavram olarak dünya üzerinde yeni kullanılmaya geçen “Mobbing” teriminin Türkçe çevirisinde daha net bir ifade ile kullanılması zor olan ve kavramsallaştırma konusunda engel yaratan bir terim olarak ele alınmaktadır (Çobanoğlu, 2005).

İşveç ve Norveç ülkelerinde mobbing kavramı, iş ortamındaki birine karşı diğerleri tarafından sistemli bir şekilde çalışma motivesini, arzusunu yok etme amacıyla psikolojik yüklenme, olumsuz davranma ve otoritesini belirli bir seviyeye kadar düşürme çabaların doğrudan durumlarda kullanılan bir terim olarak geçmektedir (Leymann 1996; Leymann ve Gustafsson 1996). İlgili araştırmalardan çıkarsak “Mobbing” ve ”Bullying” kavramları genelde eş anlamlı bir kavram olarak tanımlamaktadır ve ikisinin de Türkçe ifadesi “psikolojik şiddet” çeviri şeklinde daha yaygın bir kavramlardandır.

Bullying, bir bireyin gerçekleştirebileceği taciz anlamını taşıyan tüm davranışları (bedene zarar verebilen tacizler dahil) ifade etmekteyse, mobbing, psikolojik, ruhsal veya duyguya zarar verebilen belli bir çoğunluk tarafından gelişmiş olan davranışları içermektedir. Bundan dolayı, bilim adamları tacizi bir birey veya grup gerçekleştirmesi karşılaşılabilecek kötü neticelerin aynı olacağından dolayı eş anlamlı bir terim olarak kullanılmaktadırlar (Çobanoğlu, 2005).

Mobbing temeli ikiye ayrılmaktadır:

Yatay Mobbing:

Yatay mobbing, sosyal pozisyonu, durumu benzer insanlar içinde yaşanan mobbing formudur. Kendi aralarında işlevsel durumundan dolayı işçiler ortasındaki gerçekleşen bir mobbing biçimidir. Çoğunlukta birbirinden daha iyi, verimli olduklarını göstermek amacıyla birbirine karşı kullanılan tüm baskı ve yorumları içermektedir (Tınaz, 2007). Tutar, genelde

aynı pozisyondaki insanlar yaptıkları mobbingi kabul etmeden uzak durduklarını söylemektedir. Uyguladıkları mobbinge karşı açıklamasında ise, iki tarafın gerçekleştirdiği bir yarışma olarak gösterirler. Uyguladıkları mobbing tamtersi mağdur kalanın verimliliğini yükseltmek için, motive amaçlı bir davranışın olduğuna inanarak, kendilerini suçsuz bulmaya çaba gösterirler (Tutar, 2004).

Stale Einarsen ise, mobbin'gi, kişinin iş yerindeki birisi tarafından gerçekleştirilmiş olan, sıklık olasılığı daha baskın, kişi üstünde kritik bir seviyede psiko-sosyal problemler yaratan sistemli bir işkence olarak açıklamaktadır. Eziyete uğrayan birini iş yerinden uzaklaştırmak, hefesini kırmak için uygulanan tüm davranışlar toplamıdır.

Dikey Mobbing:

Sosyal durumları veya statüleri aynı olmayan insanlar içinde gerçekleşen bir mobbing türüdür. Üst seviyedekilerin alt seviyedekilere karşı uygulanan mobbing daha sık karşılaşmaktadır. Sahip oldukları fırsat ve kuvvetlerinin fakında olan insanların aşağılamak veya yok etmek amacıyla astlara karşı kullanılmış olan tüm davranışlar moral bir açıdan kritik bir nefiy olarak kategori edilmektedir (Namie, 2000, Akt. Güngör, 2008).

Mobbing eylemine yatkın yöneticilerin birdenbir nedenleri de, bireysel anlaşmasızlıklar, kalıpyargılar, rakip olarak görme, kapasitesi olmayanları dışarı atma gibi istekler altında kalmasıdır. Alttan yukarıya mobbing ise çok nadiren karşılaşılan durumlardandır ve Güngör'ün göre, çoğunlukta bu türlü mobbing otoriteye karşı bir kabu görmeme, itaf şeklinde gözlemlenmektedir. Lidere karşı onun yaptığını veya çalışma düzenini bozmak, parçalamak amacıyla, yönetici tarafından verilmiş olan görevleri zamanında yapmama, kararlarına şüphe duyma, her şeyden hatasını arama gibi davranışlar üzerinden gerçekleşen ve çoğunlukta tek birey tarafından değil tüm grupla uygulanan şiddet tarzıdır (Güngör, 2008).

2.3. Damgalamanın Türleri

Avukat yardımcısı, kıskanç biri, sarı tenli, eğitimsiz, AIDS hastası gibi yapışmış bazı etiketlerin tamamı bizim yada sizin damgalamaya karşılaşılabileceğiniz ve ondan dolayı değer kaybetme durumlarına karşıt sebeplerin temelini yapılandırmaktadır (Coleman, 1986). Önemli olanı da, stigmanın bağ ve ilişkiye şahsi olmasıdır. Stigma, asılen bireysel olarak değil de toplumsal olarak bakılmalıdır (Major ve O'brien, 2005). Bütün bu açıklamalar üzerinden, Goffman (1963) stigmatizasyonun çıkmam nedeninin türlerini, farklı nitelikler üzerinden sınıflandırmıştır: izlenebilen, kontrol edebilen, kalıtsal olarak kategorize başlıklarını vermiştir.

Özellikle Goffman, damgaya uğrayan niteliğin saklanabilmesi ile fark göstereceğine vurgu yaparak, iki çeşit belirlemiştir. Damgaya uğrayan kişinin gizlenmesi mümkün olmayan özellikleri (cinsiyeti, ırk, engelli veya sakat olması) ve gizlenebilirlik özelliklerdir, örneğin, insanların fark etmesi veya görebilmesi zor olan durumlar (ruhsal kusurluklar, işlenmiş olan suçlar, işsizlik). Yukarıdaki tüm kavramlar damgaya uğrayan özelliği görsel durumlarını tanımlamaktadır.

2.3.1. İzlenebilirlik

Izlenmesinde veya gözlemlenmede zor olmayan durumlara bağlı, damga ikiye ayrılmaktadır; İzlenebilir damga ve Gizlenemez damga olarak (Goffman, 1963). İzlenmesi mümkün olan damgada, bireylerin ciddi bir psikolojik baskı altından kaçıp kurtulamayacağı nitelikler yer almaktadır. Sigmanın izlenebilirliği bireyin psikolojik durumunun ve damgalayan diğerlerin eylemdeki tutumunun farkında olması ile ilişkin, damgalanmış bireyin kişilik özelliklerinde ve psikolojik durumundaki tepkileri etkilemektedir.

Toplumun görebilmesini engelleyen damgalama özellikleri ise bireyin ideolojisi, kötü alışkanlıkları, bazı psikolojik hastalıklar (şizofreni gibi), cinsel tercihlerdir (Hogg ve Vaughan, 2014). Cinsel isteksizlik, liderlik, kısırlık problemlerini da bu sınıflandırma içerisine alabiliriz (Goffman, 2014). Görünmesi zor, nerdeyse imkansız olan damga özelliğine sahip bireyler için de yaşamı boyunca gizli tutmak, zaman zaman kendi kendine olan suç ve şüphe duygusu ile güreşmek veya kabullenmek gibi içsel bir damgaya uğramaktadırlar.

2.3.2. Kontrol Edebilinen

Kontrol altına alınabilecek damga ise, bireylerin verdiği kendi kararları ve kontrol dışı olarak kategorize edilebilmektedir. Kontrol altına alınabilecek damgalara kilo, alköl, giyinme tarzı gibi sonu ve kararları damgalanan bireye direk bağı olan durumlardır. Kontrol edebilen damgaya uğramış birileri diğerleri tarafından daha fazla dışlanmaktadırlar (Weiner, Perry ve Magnusson, 1988). Genellikle kontrol altına alınabilecek bir tür damgalardan dolayı damgalanan birey için suç ve özgüven patlamasını fazladan yaşamaktadırlar (Crocker ve Major, 1994).

Kontrol altında olmayan damga, genelde doğuştan gelen özellikler olarak nitelendirilmektedir. Bu kategorilere de genelde bireyin istek dışı olan konulardan damgaya uğramasıdır (din, renk gibi). Genelde kontrol dışı nitelikler üzünden bireyler gerekenden az bir miktarda eleştirmeye uğrarken, kontrol altına alınabilir damgayı ise, bireylerin kararları ile oluşan damga diye algılandığı için, beklendiğinden daha çok bir şekilde geçirebilmektedirler (Hogg ve Vaughan, 2014).

Fiziki iğrenme, kişisel irade zayıflığı ve etnolojik olarak stigmatı üçe ayırmaktadır Goffman (1963):

1. Fiziki iğrenme, farklı bedensel kusurlar, kabullenmiş fiziki korkunçlar, ses, şaşı olmak, bulaşıcı hastalıklar ve albino gibi farklılıklar içerir bu sınıflandırma. Bedensel kusurlara dişlerin bozukluğu, cücelik, kilo problemlerini örneklendirebiliriz. Çok sık damgaya uğrayan ve iğrenç hastalıklar listesinde AIDS, kanser, ak ciğer kanseri, sifiliz, vitiligo hastalıklarıdır. Hastalıkların bilimsel açıdan bulaşıcı olarak bulunmamasına rağmen, bireylerin ondan uzaklaşmasını, hatta romantik ilişkilere girememesini, işe almama nedenlerini sağlayan bir engell biçimidir.

2. Kişisel irade zayıflığı, bireyin karakter zayıflığı, insan ideolojisinden uzak durma, çevreye zarar verebilecek tutku, intihar düşüncesi baskın olan, ahlaksız bir biçimdeki cinsel yönelimlere sahip insanları tanımlarken kullanılmaktadır. Sağlık sorunları olanlar da bazen o sorunlar nedeniyle etiket taşımaktadırlar. Çoğunlukta psikolojik bir anlamda rahatsız bireylere daha çok “manyak” ve “zeka hastası” gibi kaba etiketleri yapıştırmaktadırlar. Zeka geriliği, akıl yada ruh dengesi bozulmuş bireylere takılan etiket ciddi bir şekilde damgalamanın yaşanmasının temelini yapılandırmaktadır. İnsanların damgalanmak istemediği bu kategorideki özellikler, gerçekten ruhsal sorunları yaşayan birisi için hastalığın daha yoğun bir şekilde gelişmesini etkilemektedir (Taşkın, 2007b). Akıl ve ruhsal bozukluklar içerisinde

daha çok damgalamaya yatkın türü de şizofreni olmaktadır (Schulze ve Angermeyer, 2003; Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003). Şizofreni bozuklukları olan birelere karşı aile üyelerinin bile önyargılı oldukları söylenmektedir.

3. Etnolojik, bir sülaleden gelen insanları damgalama etnolojik damga olarak geçmektedir, bir ulusun veya ırkın tutunduğu inanç, din, uyguladığı kültüründen dolayı etiketlerin yapıştırılmasıdır (Kuş Saillard, 2010). Çağımızın ilk dönemlerine göre az gözlemlenen durum olmasına rağmen, Avrupa, ABD’de ülkelerinde ten rengi, dinine göre uygulanan kabile ayrımcılıklar hala devam etmektedir.

Araştırmalara bakıldığında self damga da yer almaktadır. Türkçe algısında kendini damgalama olarak kullanılmaktadır. İnsanların genel olarak damgaya uğraması özde gelişmiş olan veya gelişen benlik özelliklerini parçalayan bir durum olduğunu bilmektedirler. Bireylerin benlik saygısının gelişmesini ve tamtersi de yok etmesini sağlayabilen etkenler iki çeşitli durumlarda ortaya çıkmaktadırlar: a) stigmatın eyleme geçmesi, stigmaya uğrayan birine karşı tacizli davranışlar toplamı, b) sezilen damga, damgalanan birinin deneyim ve algı altında yatan damgalar (Herek, 2007). Stigmatın büyüklüğü ve bireylerin bilinçine yerleşmesi, insanın psikolojik durumunun gizleyip gizlememesi arasındaki kararları ve damgalama durumunu çözmede çok önemli kalmaktadır.

2.3.3. Toplumsal Damgalama

Toplumsal damgalama ve sosyal damgalama kavramları aynı algılanabilir. Ancak toplumsal damgalama, genel toplum tarafından sahip olunan stereotipler, önyargılar ve ayrımcılık temelinde inançlar üzerinde toplanır (Simmons vd., 2015).

Toplum damgası, toplumun belirli bir kitleye karşı, belli bir farklılık nedeniyle önceden var olan, varsayımlar temelindeki reaksiyonunu kapsamaktadır. Örneğin, toplumda psikolojik sorun yaşayan kişiler tehlikeli olarak görülüyorsa, bu özellikteki kişilerden kaçınma davranışı görülür.

Sheehan, Nieweglowski ve Corrigan’a göre sosyal damga; kalıpyargı, önyargı ve ayrımcılık olmak üzere üç temel kavramdan oluşmaktadır ve bu kavramlar sırasıyla bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak adlandırılmaktadır: kalıpyargı (bilişsel), bir kişiyi üye olduğu grupla bağdaştırarak genelleme yapılması, önyargı (duygusal), kalıpyargının maruz kalan

kişiler üzerinde olumsuz bir duygusal iz bırakması, ayrımcılık (davranışsal), gruplara ya da grup üyelerine adaletsiz bir şekilde davranmak (2016).

Bu bağlamda, insanları ayrımcılığa doğru sürükleyen asıl sebeplerin kalıpyargı ve önyargı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrımcılığı ve dışlamayı açıklayabilmek için de öncelikle bu iki bileşeni anlamamız gerekmektedir.

Schutz'a göre, toplumda başka bireylerin nasıl anlaşılacağı ve davranışlarının nasıl açıklanacağına yönelik şu ifadeleri söylemiştir: İnsanlar bireyleri kategorize eder; bu sayede belirli görüntüleri, davranışları ve hareketleri sergileyen kişileri zihinlerinde bir yere oturarak kategorize yöntemiyle anlamlandırmaktadır (2009; Akt.: Yaman, 2016).

Bu sayede diğerlerini daha kolay kategorize eden kişiler, kategorizasyona giren her kişiyi de aynı tipolojinin istisnasız bir temsilcisi olarak algılar. Bu durum insanların gündelik yaşantı içerisinde bilişsel olarak çok fazla kalıpyargı üretmesine neden olur (Yaman, 2016). Kalıpyargıyı ortaya atan her birey doğal olarak olumsuz durumlar söz konusu olduğunda önyargıyı da beraberinde getirmektedir. “Kadın dediğin ..olması lazım” şeklindeki kadın üzerinden yaratılan toplumsal kimlik ve kalıpyargılar toplumsal bir önyargıya ve sonrasında da ayrımcılığa sebebiyet vermektedir.

Sosyal çalışma disiplini; evsizler, mülteciler, seks işçileri veya eşcinseller gibi toplumun her kısmından çeşitli ve gruplarla araştırmalar yürütmektedir. Sosyal damgayı etkileyen bir başka durum da bireylerin bedenlerinde var olan “görünen” ve “görünmeyen” izler ya da şekillerdir. Bu damgalar bireyin toplumda kabul edilme ve sosyalleşme olasılıklarını belirleyen önemli etkenlerdendir (Özmen ve Taşkın, 2004). . Örneğin, cilt rahatsızlıkları, yüz ve ellerde ise ilk bakışta doğrudan görülebilen damgadır, eğer kıyafetinin içinde kalan bir bölgede ise o halde görülmeyen bir damga söz konusudur

Taşkın'a göre psikolojik sorunlulara yönelik gerçekleşen dışlama, ayrımcılık ve damgalama her toplumda görülebilen bir olgudur. Bu olgunun yüzyıllardır değişmemesinin nedeni toplumsal ve kişisel ihtiyaçları karşılamamasındandır. Toplum yönünden; rahatsızlığa neden olan, düzeni sarsan ve toplumsal akış için tehlike olan bireyler, toplumda belirli bir endişe oluşturduğundan ayrıştırılarak toplum dışına itilmektedir. Bireysel olarak da baktığımızda durum yine benzerdir. Gerek toplumsal gerek bireysel açıdan incelendiğinde damgalamanın altında zarar görme endişesinin yattığı görülmektedir. Psikolojik rahatsızlıklara yönelik stigma; ruhsal bozukluklara yönelik hikayelerin (masalların-mitlerin), yanlış anlamaların, olumsuz kalıpyargıların ve davranışların sonucudur. Psikolojik rahatsızlığı

olan bireyler tehlikeli, saldırgan olarak yorumlandığından dolayı onlardan korkulur ve hastalıklarından dolayı dışlanırlar. Bu sebeple psikolojik bozukluğu olanlara yönelik olarak ayırım ve dışlama görülür (Penn ve Corrigan, 2002). Bütün toplumlar ve bütün kültürler mental rahatsızlıkları çeşitli düzeyde damgalamaktadır .

Dünya üzerinde psikolojik rahatsızlıklara yönelik inançlar genellikle negatiftir. Bu sebeple birçok hasta rahatsızlığını gizleme çabasındadır. Psikolojik rahatsızlığı olan bireylere yönelik yanlış anlamaların ve negatif tutumların çoğundan maalesef medya sorumludur. Özellikle haberler, şiddet suçlarına karışan bireylerde bunun nedeninin bir psikolojik hastalık olduğunu vurgular, basın haberleri sık sık çarpıcı suçlara karışan insanları psikolojik hastalığa sahip olan bireyler gibi tanıtır; komedyenler, psikolojik bozukluğu olan bireylerin yetersizliklerini mizah kaynağı olarak kullanır; Türkiye’de ve dünyada en çok damgalanan ruhsal rahatsızlıklardan biri şizofrenidir (Özmen ve ark. 2004). Alkol ve madde kullanımı da üst sıralarda karşımıza çıkmaktadır (Crisp ve ark. 2000). Bipolar bozukluk, depresyon ve anksiyete bozuklukları için de rahatsızlıkla ilişkili damgalanma vakaları bildirilmektedir (Brohan ve ark. 2010). Haber muhabirleri damgalayıcı görüntüleri haberlerine ilgiyi artırmak ve çarpıcı göstermek için kullanırlar (Bostancı, 2005).

Psikoloji alanında yapılan bir araştırmaya göre, bireylerin ruhsal rahatsızlıkları olanları damgalamasının altında yatan üç temel bileşen tanımlanmıştır:

- Otoriterizm: psikolojik rahatsızlığı olan bireylerin değersiz, sorumsuz ve kendi yaşam kararlarını veremeyecek durumda olmasına yönelik inanç.
- Yardımseverlik: psikolojik rahatsızlığa sahip olan bireylerin yetişkin gibi davranamaması ve zayıf konumda görülmesi.
- Korku ve Dışlama: psikolojik rahatsızlığı olan bireylerin korkutucu algılanması ve toplum tarafından dışlanması gerektiğine yönelik inanç (Holmes vd., 1999).

Özelde ailenin ya da akrabaların, geniş çaplı değerlendirildiğinde ise toplumun damgalanmış bir bireye ya da bir gruba karşı gösterdiği sosyal ve psikolojik tepkiler, tahammülsüzce davranış ve tutumlardır. Toplumsal damgalama, içselleştirilmiş damgalamaya yol açar.

2.3.4. İçselleştirilmiş Damgalama (internalized stigma)

Kendini damgalama ve bireysel damgalama olarak da karşımıza çıkabilir. Ek olarak bazı kaynaklarda öz damgalama olarak yer almaktadır (Çam ve Çuhadar, 2011; Coşkun ve Güven Caymaz, 2012). “Kendi kendini damgalama” damgalanmış bir gruba ait kişilerin, damgalayıcı tutumları ve tepkileri kendilerine döndürmeleri olarak tanımlanabilir. Kendini damgalama toplum damgalamasına paralel olarak gelişir; kendini etiketleme ve kalıpyargı ile başlar ve sonunda damgalanmış bireylerin tutumlarına etki eder (Karagöl, 2013).

Her bireyin kendine ait, kendinin nasıl olduğuna ilişkin, doğru yada yanlış olabilecek çeşitli düşünceleri vardır. Kendimizi yorumlama biçimimiz kendimizi başkalarının algıladığı boyutla karşılıklı etkileşim içindedir. Başkasının bakış açısına göre neysem ben oyum biçiminde düşünebilir. Damgalanan kişinin atıfları kabullenmesi, içselleştirmesi, toplumun inançlarını özümsemesi, artık kendisinde bu durumun varlığını benimsemesidir.

İçselleştirilmiş damgalanma, bireyin toplumdaki olumsuz kalıp yargıları kendisi için kabullenmesi ve bunun sonucunda değersizlik, utanç gibi olumsuz duygularla kendisini toplumdaki damgalamanın içselleştirilmesi, bireylerin ciddi şekilde örselenmesine yol açmaktadır (Link and Phelan, 2001).

Damgalanma yalnızca damgayı taşıyan kişiyi etkilemekle kalmaz, etrafındaki insanları da etkiler. Mevcut araştırmalar damgalanan kişilerle ilişki içerisinde olan insanların da, yalnızca bu kişiye olan yakınlıkları sebebiyle toplum tarafından değersizleştirildiklerini göstermektedir (Hebl ve Mannix, 2003). Bu nedenle birlikteliğe bağlı damga oluşmaktadır.

İçselleştirilmiş damgalama olarak da anlayabileceğimiz kendini damgalamada, kişinin kendisiyle ilgili negatif stereotiplerden dolayı değersizlik, utanç duygusu deneyimlemesidir (Arabacı ve ark., 2015). Kişi bu şekilde kendini değersiz, beceriksiz, yetersiz olarak damgalamakta ve duygusal çökkünlükler yaşamaktadır. Özellikle psikolojik rahatsızlığı olanların, tanı aldıktan sonra kendilerini damgalamaya başladıklarına sıklıkla rastlanır. Teşhis tek başına güçlü bir damga işlevi görmekte ve kişi bunun etkisiyle toplumdaki uzaklaşmakta ve özgüvende düşüklük yaşamaktadır (Çam ve Çuhadar, 2011). Bu rahatsızlığın sosyal çevrede fark edileceği korkusuyla birçok birey tedaviyi reddetmekte ve iyileşme gecikmektedir (Arabacı ve ark., 2015).

LGBT bireylerin de içselleştirilmiş damgalama durumu deneyimledikleri açık bir gerçektir. Kendi yönelimlerinden ve kişiliklerinden iğrenmekte, utanç ve öfke yaşamaktadırlar. Bu da onları depresyon, kaygı, madde bağımlılığı, kendine zarar verme davranışı gibi tehlikeli davranışlara yönlendirebilmektedir (Öztürk ve Kındap, 2011).

Thornicroft, Rose ve Kassam'a (2007) göre toplumsal ve kendini damgalamada ortak öğeler:

- a) Bilgi hataları, bilgisizlik yada yanlış bilgilenme.
- b) Tutum problemleri, önyargı
- c) Davranış sorunları (ayrımcılık) biçimindedir.

Sonuç olarak, kendini damgalama ve toplumsal damgalama şeklinde iki türe ayrılan damgalamanın her iki türünde de önyargı, ayrımcılık ve stereotiptik inançlar yaşanmaktadır. Kendi kendini damgalamaya utanç eşlik eder, sosyal girişkenlik azalır, kişinin yaşam kalitesi düşer. Bağımsız yaşama ya da bir işte çalışma gibi hedefleri gerçekleştirme motivasyonu azalır. Başkalarının kendisi gibi hastaları değersiz gördüğünü ve reddedici olduğunu düşünen bir kişi bu olasılık karşısında korku duyacak ve bir baş etme yöntemi olarak normal görünen insanların arasına karışmaktan kaçınacaktır. Bu kişilerde suçluluk, değersizlik düşünceleri, özsaygıda azalma, sosyal içe çekilme gibi depresyon belirtileri ortaya çıkmakta ve var olan tabloya ikincil bir depresyon tablosu eklenmektedir.

2.3.5. Yapısal Damgalama

Yapısal damgalama, deneyimlenen damgalama olarak ifade edilebilmektedir. Yapısal damgalama, toplumdaki gruplara karşı, sosyopolitik güçlerle imkânların kısıtlanması, hükümet bütçelerinden yeterli pay ayrılmaması gibi sistemin kendisinde adaletsizlik ve fırsat eşitsizliği oluşturulmasıdır (Corrigan vd., 2014). Yapısal damgalama (structural stigma), damgalanmış durumların toplumsal ideolojiler ve kurumlar tarafından körüklenmesi ya da sürdürülmesidir. Son zamanlarda damgalanma üzerine yapılan çalışmalar, damgalamanın mevcut sosyal eşitsizlikleri siyasi iktidar ve hegemonya üzerinden sürdürmeye yardımcı olduğunu söylemektedir (Link ve Phelan, 2001).

Damgalama sosyal, ekonomik ve politik güçler tarafından yönetilir ve bu güçlere tamamen bağımlıdır (Link ve Phelan, 2001). Yapısal damgalama, özel kuruluşlar ve resmi

kurumlarının politikalarınca damgalanmış kesimlerin karşısına çıkan şansların kısıtlanmasını ifade eder. (Corrigan ve diğerleri, 2005).

Bir toplumdaki bazı statü ve ideolojik sistemlere karşı yapılan damgalamanın meşrulaşmış hali olarak görülebilir. Esas ayrımcılığın deneyimlendiği ve bireyin katılımının kısıtlandığı bir evredir (Bos vd., 2013; Van Brakel vd., 2006). Örneğin; oy kullanma, seçim bürosu açma, evlat edinme, evlenme gibi haklardan mahrum olan ruhsal hastalığı olan kişiler; bu şekilde aslında tam bir vatandaş olarak da görülmemektedir (Corrigan vd., 2014).

2.3.6. Toplumsal Cinsiyet Farklılıklarına Göre

Toplumsal cinsiyet kavramı ele alınmadan önce cinsel kimlik nedir onun üzerinde biraz durmak gerekir. Cinsel kimlik biyolojik açıdan bir insanın hangi cinsten olduğunu kategorize eder. Genelde iki yaş civarında insanoğlu hangi cinsiyete sahip olduğunun farkına varmaya başlar. Cinsel kimliğini tanıdıktan sonra bu kimliğe ait inançlar öğrenilmeye başlanır. Kadınlık ve kadınlık rolleri, erkeklik ve erkeklik rollerinin ayrılmaya başladığı bir döneme girilir. Bu ayrışma kadın ve erkeğin nasıl olması gerektiğini, hangi konularda ayrıldığı, kendilerine özgü davranışların neler olduğu gibi konularda yargılar oluşturur (Vatandaş, 2011).

Rol benzerliklerini ve farklılıklarını oluşturan şey kültür, tarih ve toplumsal değerlerin ortak bileşenleridir (Kayır, 2015). Kadınlar kültürün kendilerine biçtiği rolün ağırlığıyla hayatı yaşamakta ve sosyal yaşamda erkeklere nazaran daha az değer görmekteyler. Kadınlar mesleki yetkinliklerini elde etmiş olsalar bile çoğunlukla daha düşük ücret ve daha düşük statüde çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Vatandaş, 2011). Erkeğin hâkim olduğu bir düzeni ifade eden ataerkillik tarihin en eski zamanlarından beri varlığını sürdürmektedir. Günümüze gelen kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre yaşayan hemen hemen birçok toplum erkeğin hâkimiyeti altındadır. Bazı toplumların eşitlikçi yapıya sahip oldukları görülmüştür. Hristiyanlıkta Tanrı' nın erkek olarak tasfir edilmesi, Havva'nın yasak meyveyi yediği için cennetten kovulduğuna dair efsaneler, erkeğe boyun eğme olgusunun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Birçok gelişmiş ülkede toplumsal cinsiyetçilik yasaklanmış ve fırsat eşitliği yasalarla güvence altına alınmıştır. Kadın hakları, ayrımcılıkla mücadele, kadına şiddet, ensest, cinsel istismar gibi temalarda feministlerin aktif mücadelesi kısmen netice vermiş olsa bile hala bir biçimde sosyal yaşantıda kendini hissettiren bir ayrımcılık söz

konusudur. Örneğin iş hayatının en aktif kollarında erkeklerin çalışma oranı daha yüksekken kadınlar genelde öğretmenlik, hemşirelik gibi bakım işlerinde ya da sekreterlik gibi yardımcı pozisyonunda çalışmaktadır (Slattery, 2014).

Sadece kadınlar değil zaman zaman erkeklerde, cinsiyet stereotiplerinin mağduru olmaktadır. Her zaman güçlü, dayanıklı ve iş sahibi olmaları gereken bir düşünceyle hareket ederek duygularını yaşayamaz hale gelmektedir. İş yaşantısına sıkışıp kalır ve babalıkla ilgili çok fazla duygudan mahrum kalır (Slattery, 2014).

Kadın erkek cinsiyet kimliğinin haricinde ve birçok toplumda kadınlardan çok daha fazla damgalanan, ayrımcılığa ve şiddete maruz kalan bir başka grup ise translardır. Trans doğuştan getirdikleri cinsel kimliğe kendini uyumlu hissetmeyen, karşı cinsel kimliği benimseyen bireyler için kullanılan bir terimdir.

2.3.7. Cinsiyet Yönelim Farklılıklarına Göre Damgalamak

Cinsel yönelim; fizyolojik, cinsiyet, cinsiyet kimliği (ruhsal açıdan erkek ya da kadın olma duygusu) ve toplumsal cinsiyet rolünü (feminen ve maskülen davranışı tanımlayan kültürel normlar) içeren diğer biyolojik ve toplumsal cinsiyet bileşenlerinden ayrıdır. Cinsel yönelim genellikle, bireyin biyolojik cinsiyeti, toplumsal cinsiyeti ya da yaşı gibi salt bir karakteristiği olarak tartışılır. Günümüz dünyasında geçerli üç cinsiyet yönelimi vardır.

Heteroseksüel: Duygusal ve cinsel açıdan karşı cinse ilgi duyan kişileri tanımlar.

Homoseksüel: Duygusal ve cinsel açıdan kendi cinsine ilgi duyan kişileri ifade eder. Eşcinsel kelimesi de aynı anlamı içermektedir. Eşcinsel erkekler kendilerini gey, eşcinsel kadınlar ise lezbiyen olarak tanımlar (Buz, 2011).

Biseksüel: Duygusal ve cinsel açıdan her iki cinse de ilgi duyan bireyleri tanımlar (Kayır, 2015). Bireylerin cinsel yönelimlerini tanımlamak için son 150 yıldır çok sayıda kavram kullanılmıştır. En eski ve en önemli cinsel yönelim sınıflandırmalarından biri, modern gay hareketinin öncüsü Karl Heinrich Ulrichs tarafından 1860'da yapılmıştır. Sadece erkekleri tanımlamayı amaçlayan şemada, bireyler üç temel kategoriye ayrılmıştır: Dionings, Urnigs ve Uranodionings. lezbiyen olarak tanımlar (Buz, 2011).

Herek ve arkadaşlarına (2007) göre seksüel damga, heteroseksüel-olmayan her çeşit tutuma, kimliğe, ilişkiye ya da topluluğa ilâştirilmiş bir damgadır. Bu damga, heteroseksüel-

olmayan davranış, kimlik, ilişkiler ya da topluluklarla ilişkili kişilere; toplumun kolektif biçimde uygun gördüğü olumsuz bakışı, alt statüyü ve görece güçsüzlüğü anlatmak için kullanılır. Damgalamaya dayalı oluşan statü ve güçteki farklılıklar, toplumun kurumları ve ideolojik sistemler tarafından yapısal veya kurumsal damgalama formunda meşrulaştırılır ve sürdürülür. Yapısal seksüel stigma ya da “heteroseksizm”, LGBT bireylerin dezavantajına işleyen kurumsal pratikleri şekillendiren bir ideolojidir (Herek ve ark, 2009).

Heteroseksizm doğal ve baskın olan cinsel yönelim şeklinin heteroseksüellik olduğunu ifade eden bir yaklaşımdır. Dünya genelinde geçmişten beri iktidarı, gücü ve baskınlığı elinde bulunduran heteroseksüellik, kendi tanımını yaparken oluşturduğu normlara uymayanları da duygusal, psikolojik ve fiziksel saldırıya açık bırakmıştır (Çabuk ve Candansayar, 2010). Heteroseksüel tanıma uymayanlar normal dışı, rahatsız, sorunlu, toplumun düzenini bozmaya çalışan, aile kavramını zedeleyen kişiler olarak damgalanır (Kundakçı, 2013).

Link ve Phelan'un (2006) belirttiği gibi “onları”, “biz” den ayıran sayısal çoğunluk, normu belirleyen olduğu savıyla, toplumun kurumlarını da arkasına alarak onlara ayrımcılık ve statü kaybı yaşatır. Böylece, LGBT bireyler, ailede, okulda, iş hayatında, kamusal ve siyasal alanda, sağlığa ve adalete erişimde görünmez kılınır, şiddet ve istismara açık hale gelir ve uygulamalar sürekli aleyhine işler. Görünür olduklarında ise, toplumun kolektif hafızasında yer alan bilgiler karşılına çıkarılır: anormal, sapkın, doğal olmayan, eşitliği hak etmiyor, ayrımcılığı hak ediyorlardır. Bu şekilde LGBT bireyler toplumsal kurumlarda, heteroseksüel bireylerin stigmatik tavır ve davranışlarına maruz kalır ve kurumlar tarafından ayrımcılığa uğrarlar.

2.3.8. İnanç Farklılıklarına Göre Damgalama

Dinler, üyesi bulunan insanlara hem toplumsal bir kimlik hem de bir dünya görüşü kazandırır. Kendi içinde organizasyonunu sağlamış dini görüşler, biz ve onlar ayrımına giderek ilkelerini oluştururlar. Kendilerini dinin özünü yaşayan bir oluşum olarak tanımlayan dini cemaatler, diğer düşünceleri sapık, kâfir olarak damgalar (Yapıcı, 2009).

Tüm dinler eşsiz hakikatin kendisinde olduğuna, biat edenlerin kurtuluşunu sadece kendisinin sağlayabileceğine, başka dinlerin iddialarının hatalı olduğuna yönelik yargılar

ortaya atar. Tek tanrılı dinlerde bu yargılar daha fazla görülmektedir. Musevilik Hristiyanlık veya Müslümanlık da tek kurtarıcı din olarak kendilerini görmekteirler (Demir, 2013).

İnançsal dışlamanın bir gerçek olması gibi çoğulcu inançsal bakış açısına sahip insanlar da vardır. Dinler arası çekişmenin anlamsızlığını birkaç nedenle desteklerler. İnsanoğlu dini tercihini de doğumla beraber getirmiş olur. Hemen hemen birçok insan ailesinin benimsediği dini öğretiyi benimsemektedir. Seçiminin bize ait olmadığı bir olgu için üstünlük çabasına girmek anlamsızdır. Bir diğeri, bilgiye ulaşmanın çok rahat olduğu bir dönemde her dinin eksi ve artıları rahatlıkla araştırılıp öğrenilebilir. Bir dinin gerçekleri onu yaşayanlardan bağımsızdır. İnanç gruplarının birbirlerini değiştirme veya birbirlerine zarar verme amacı taşımadan aynı masada iletişim halinde olmaları sosyal bir refah sağlamaktadır (Demir, 2013).

Son olarak dünyada artış gösteren islamafobiye değinmek gerekir. Müslüman azınlıklara karşı gösterilen, İslam'a karşı önyargı içeren ve genellikle korku, rahatsızlık gibi duyguların hâkim olduğu bir yaklaşım olarak görülür. Batı kültüründe İslam geri kalmışlığın, cahilliğin hâkim olduğu bir inanç olarak görülür. Özellikle 11 Eylül 2001 'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı, Müslümanlara karşı olan önyargıyı daha da arttırmıştır. Politik süreçlerinde etkisiyle İslam terörle, bombalamayla, şiddetle birlikte zikredilmeye başlanmıştır. Maalesef Müslüman ülkelerde yaşanan savaşlarda bunu onaylar niteliktedir. Özellikle Avrupa ve Amerika'da yaşayan Müslüman azınlıklar, büyük bir gayretle İslam'ın bir terör dini olmadığını anlatmaya çalışıyorlar. Bazıları da Müslüman kimliğini saklamayı tercih etmektedir (Karşlı, 2013).

2.3.9. Yaş Farklılığına Yönelik Damgalama

Yaşa dayalı damgalama ya çok genç bireylere ya da yaşlılara yapılmaktadır. Genç bireyler de damgalama iki çeşide ayrılır; ya düşünceleri dikkate alınmaz ya da tecrübesiz oldukları için yetersizlikle suçlanırlar. Yaşlılara yönelik damgalama ise daha çok yaşlılıkla beraber gelen ekonomik katkının azalması, hastalıklar, üretkenlikte azalma, bakıma muhtaçlık gibi şekillerde olmaktadır. Özellikle ihtiyaçlara yönelik ayrımcılığın temelinde pek de farkına varılmayan stereotipler vardır. Ölüm, işlevsizlik, rahatsızlık, zayıflık ile ilgili korkular yaşlılıkla bağdaştırılır ve bu korkuları bastırmak için yaşlı insanlar toplum dışına itilir.

Bedensel gücün ve güzelliğin, üretkenliğin ve para kazanmanın çokça vurgulandığı bir toplumda yaşlılara karşı olumsuz tutumlar gerçekleşebilmektedir (Buz, 2015).

2.3.10. İşsizliğe Yönelik Damgalama

Yolsuzluk ve işsizlik önceleri bir sorun olarak görülmezken özellikle kapitalizmin gelişmesiyle birlikte bir sorun haline gelmiştir. Dünyanın neredeyse her tarafında ilerlemişlik düzeyi ile tüketimler eş değer görülmektedir. Ne kadar fazla tüketirsen o kadar iyi yaşıyorsundur mantığı iyice yaygın olmaya başlamaktadır. Tüketmek için ise çok çalışan ve iyi kazanan bir konumda olmak gerekir. Çalışmanın ve tüketmenin kutsandığı böyle bir devirde yoksul ve işsiz olmak ötekileştirilmeye, damgalanmaya sebep olmaktadır. İşsiz insanlar tembelleşir, azimsin, başarısız olarak damgalanmaktadır (Aldemir ve Özpınar, 2004).

Çalışmanın, bir iş sahibi olmanın bireye sağladığı psikolojik ve sosyal faydaları da göz ardı etmemek gerekir. Çalışmak; sosyal yaşamı zenginleştirir, statü sağlar, bir yere ait olma hazı yaşatır, zaman düzenlenmesine araç olur ve ekonomik rahatlığı da peşinden getirir. İşsiz kalmak birçok sıkıntıya ev sahipliği yapabilmektedir. Parasız kalmak, statü düşmesi, sosyal yaşamdan uzaklaşma, zaman duygusunu kaybetme gibi olayların sonucunda depresyon, kaygı, özgüven eksikliği, fizyolojik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Aile hayatını da olumsuz etkilediği bilinmektedir (Dursun, 2012).

2. 4. DAMGALAMANIN AŞAMALARI

Kişinin suçlu olarak damgalanmasından başlayarak kişiyi suçlu bir yaşama doğru zorlayan sürece damgalama döngüsü denmektedir. Bu süreçte ön plana çıkan üç temel kavram bulunmaktadır.

- Baskın statü,
- Geçmişe dönük yorum yapma,
- Kendini gerçekleştiren kehanet (Dolu, 2015).

Bu aşamaların bir başlangıç ve bitiş süreci olarak değil; dinamik ve etkileşimli olduğu kabul edilmelidir.

Baskın Statü-İnsanın yaşantısının farklı alanlarında statüsü ve rolü değişim ve farklılaşma gerektirir. Bir kişi evinde anne-baba ve çocuk, işyerinde öğretmen, esnaf, öğrenci, sosyal ortamlarda, saygın, yardımsever rolünde olabilir. Toplumsal değişim, gelişim için bireylerin çeşitli sosyal ortamlarda çeşitli statü ve rollere bürünmesi uyum ve esnekliğinin çevreden çevreye farklılaşması olağan bir süreçtir (Vatandaş, 2011). Baskın statü, bir bireyin kendini dış dünyaya karşı sergilediği en baskın karakter özelliği şeklinde tasvir edilebilir. Kişi ne yaparsa yapsın bu statüyü aşamaz, daha iyi, veya üstün olarak algılanan bir düzeye erişemez. Erişse de baskın olan statü kişinin sahip olduğu daha prestijli statüyü gölgeler, kişinin dış dünya tarafından farklı algılanmasını engeller (Becker, 2012).

Yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, milliyet, etnisite ve ırk gibi özellikler baskın statüye örnek verilebilir. Birey ne yaparsa yapsın, alacağı eğitimle, kazanacağı başarıyla istediği kadar “değişmiş” olsun fark etmez, birey sahip olduğu baskın statüyü aşamaz (Arıkan, 1986). Bu çerçevede suç da, aynen bahsettiğimiz baskın statülerden biridir. Örneğin bir kimsenin hırsızlık suçu dolayısıyla polis tarafından yakalanması, mahkemeye çıkması ve hüküm giymesi ile bu kimse için en baskın statünün “hırsız” olma ihtimali yüksektir, zira bir kimse için hırsız olarak adlandırılmak diğer bütün güzel özellikleri silip atacak güçtedir. Bu sebeplerle suçlu damgası, birey için kolaylıkla silip atamayacağı baskın bir statü oluşturur ve birey bu statüyü diğer statü özellikleriyle bastıramaz, farklı ortamlarda o ortamın özelliğine uygun bir statüye bürünemez.

Kendini Gerçekleştiren Kehanet: Sosyal algılar, bireyler ve gruplar arasındaki yüklemeler yardımı ile toplumdaki olayların nedeninin anlaşılmasına, açıklanmasına ve kişinin kendisini gerçekleştirmesine destek olur. Ancak sosyal algıların önünde seçici algı, kendini gerçekleştiren kehanet ve stereotipler riski gibi bazı engeller bulunabilir. (Özmen ve Erdem, 2018).

Seçici algı- Çevreden çok fazla uyarıcı gelmesine karşın, bireyler kendi düşüncesini destekleyen bilgiyi seçmeye daha yatkındır. Can sıkıcı olabilecek görüşler, düşünce yapısına zıt gelen bilgiler görmezden gelinir (Özkalp ve Kırel, 2011). Her toplum çeşitli sosyal sınıf ve tabakalardan oluşur. Suçlu kişiye bakış açısı da bu katmanlara bağlı olarak değişecektir. Bir ülkede kanunların nasıl yapılacağına karar veren kesim aynı zamanda neyin suç olduğunu da belirlemektedir. Kendini gerçekleştiren kehanet olarak adlandırılan bir süreç gerçekleşmesinde kendisine durmadan suçlu olduğu söylene kişi sonunda bu rolü benimseyecektir (Becker, 1991). Kendini gerçekleştiren kehanet, çeşitli toplumsal

kalıpyargının gerçekleşmesinde etkili bir süreçtir. Bu beklenti etkisi, davranışsal cinsiyet farklılıklarının oluşumunda, ırksal ayrımcılığın sürmesinde, cinsel çekimin bireyler arası algıdaki yerinin tespitinde, çalışanların iş verimliliklerinde ve diğer birçok toplumsal olayda kendini göstermektedir (Darley ve Fazio, 1980).

Kalıpyargı- Kalıpyargıları, hangi grubun nasıl olduğunu ve ne yaptığını gösteren "beyindeki resimler" olarak tanımlamıştır. O'na göre; "Görüş alanımızdaki insanı ya da gurubu (sunset) olduğu gibi görmeyiz; bunun yerine, gördüğümüzün bir insan ya da grup olduğunu anlar ve ardından hızla zihnimizin bu görüntüye ilişkin daha önceki birikimini anımsarız" (Miller, 1982).

Kalıpyargıyı, "algılayıcının, toplumsal gruplara yönelik bilgi, inanç ve beklentilerini içeren bilişsel bir yapı" olarak tanımlayabiliriz (Mackie v.d., 1996). Kalıpyargıların, bireylere ilişkin bilgilerin kısaltmalarını sağlayarak, bilişsel cimri olan bireylerin, bilgilerin karmaşasını azaltmalarını mümkün kılan; kişinin kendisini başkaları ile kıyaslama yaparak, "ötekini" değersizleştirerek kendilerini olumlu değerlendirme isteklerini karşılayan; bireylerin üye oldukları gruba aidiyetlerini kanıtlamak için kullanılan bir araç olarak kişisel düzeyde işlevleri bulunmaktadır (Brewer, 1988; Macrae, Hewstone, ve Griffiths, 1993; Fein ve Spencer, 1997). Ayrıca, kalıpyargılanan, iç gruba yönelik pozitif kalıpyargılan ve dış gruba negatif olumsuz kalıpyargıları özümseyerek, sosyal kimliklerini artıran, benlik saygılarını güçlendiren, toplumsal yaşamdaki statükonun devamını sağlayarak ideolojik rasyonelleştirme ve gruplar arası ilişkileri meşrulaştıran grup dinamiğinde işlevleri de bulunmaktadır (Tajfel, 1981; Jost ve Banaji, 1994).

2.5. Damgala(n)manın Özellikleri

Biyolojik farklılıklar damgalama için çok ciddi bir etken olabilmektedir. Çünkü fiziksel anormaliler rahatça gözlemlenir durumlardır ve vücut şeklinin bozukluğunu ve eksikliğini göstermektedir. Genel olarak bu gibi fiziksel anormaliler değiştirilemezdir. Bireylerin ırk ve ten rengi gibi özellikleri de yine kolay anlaşılabilir. Ayrıca kalıcı ve değişmez olması damgalama eğiliminin daha fazla olabileceği durumlar olmaktadır. Bir Amerikalı'nın Japonya'ya gitmesi görünüş itibariyle bir damgalanma durumu olabilir ya da siyahi bir öğrencinin beyazların çoğunluk olduğu bir okula gittiğinde benzer biçimde bir damgalanmaya uğraması muhtemeldir (Coleman, 1986). Damgalanmanın bir çeşidi olan

sapkınlığı incelediğimizde, sapkınlığa yönelik en basit yaklaşım istatistikidir. Ortalamadan aşırı düzeyde sapan her şey sapkın olarak isimlendirilebilir (Becker, 1963). Yani bireylerin toplumun genelinden farklı olması genele bağlı olan bir damga ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacılar, damgalamanın bir çevrede aktifken diğer bir çevrede aktif olmadığı, bazı çevrelerde damgalamanın önemi yükselirken diğer çevrede önemsiz olabileceği görüşünü savunurlar (Hebl ve Dovidio,2005).

Damgalamanın süregelen sosyal etkileşimlerde göze çarpan olan dört özelliği bulunmaktadır (Crocker ve diğerleri, 1998);

- Olumsuz stereotiplerin etkinleştirilmesi
- Kişiler arası etkileşimde reddedilme
- Damgalamanın sonucunda ayrımcılığın ortaya çıkması
- Ekonomik olarak dezavantajlı olmak

Damgalanmış birey kişisel ve sosyal kimliğine küçümsenen ve değersiz görülen öznitelikler taşır (Hasen, 2001). Damgalamanın kültüre özgü bir yanı vardır.

Damgalama, hedef olanlar (damgalanmış bireyler) üzerinde çok kapsamlı etkileri olan güçlü bir olgudur (Major ve O'Brien, 2005). Eğer damgalanmamış bireyler damgalanmış bireyler hakkında önyargı veya stereotik görüşe sahip ise, çeşitli nedenlerden dolayı kendi gerçek tutumları ile uyuşmayan bir şekilde tepki gösteriyor olabilirler. Damgalanmış bireylerin genel olarak önyargıya ve ayrımcılığa hedef olması, sosyal anlamda ret edilmesi, onların damgalanmış kişilerin tamamı tarafından olumsuz tepkilerle karşılanıyor olduğu anlamına da gelmez.

Coleman'a göre, damgalama terimini kavramanın en önemli yanı üstünlük ve aşağılık ilişkisini anlayabilmekten geçer. Damgalama kimi kişiler için diğerlerine yönelik üstünlük hissi ortaya çıkmasına izin verir. Fakat üstünlük ve aşağılık olguları bir bozuk paranın iki farklı yüzü gibidir. Bir bireyin kendini diğerlerinden üstün hissedebilmesi için diğer insanın kendisini aşağılık hissetmesini ya da algılamasını gerektirir. Birçok damgalanmayan birey kendisini iyi hissedebilmek için damgalanan kişilere ihtiyaç duymaktadır. Dahası damgalanan kişiler arasında bile rölatif bir kıyaslama ile kendi içlerinde de bazılarının daha kötü durumda olması üzerine damgalama oluşturulmaktadır (1986).

Scambler'a göre, damgalanmanın ortaya çıkması ayrımcılığı ve reddedilmezliği fiile dönüştürürken, damgalanmanın yalnızca hissedilmesi ayrımcılıktan kaynaklanan korkuyu

tetiklemektedir (1998). Bu konuda Henrich ve Kriegelderl hiç damgalanmamış dezavantajlı kişilerden bahsetmektedir. Örneğin, uyuşuk ve bencil bir eşle evli olan bir bireyin ya da durumu olmayan ve dört çocuğuna bakmakla sorumlu biri veya fiziksel engeli (çok hafif işitme güçlüğü) hayatı boyunca kendisi de dâhil hiç kimse bunu fark etmemiş olsa da kendisini sürekli rahatsız etmiş olabilir (1961).

Link ve Phelan'a (2001) göre, damgalama aşağıdaki bileşenler birbiriyle birleştiği zaman oluşur;

- Kişileri ayırmak ve insani farklılıkları etiketlemek.
- Baskın kültürel inançların etiketlenmiş bireylerin istenmeyen özellikleri ile bağdaşması olumsuz stereotipler.
- Biz ve onların bir seviyeye kadar ayırmayı gerçekleştirmek için etiketlenmiş bireyleri gruplandırmak.
- Etiketlenmiş bireylerin adaletsiz getirilerle neticelenen statü kaybı ve ayrımcılığı deneyimlemesi.

Damgalamada farklılıkların tanımlanması, kalıpyargıların yapılanması, etiketlenmiş bireylerin çeşitli kategorilere ayrılması ve toplum tarafından kabull görmemenin yaşanması, reddedilme, dışlanma ve ayrımcılığın oluşmasına sebebiyet verir (Link ve Phelan, 2001).

2.6. Damgalamanın Nedenleri

Damgalamayı ve bireylere ilişkin etkilerini açıklamak için insanların deneyimlerinin anlaşılması gerekir (Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003). Ancak, damgalamaya çeşitli değişkenler yol açabilir ki bu değişkenler arasında düşük eğitim düzeyi, kültürel nedenler ve kişisel yaklaşımlar başı çekebilir (Karabekiroğlu ve diğeriler, 2009).

Herhangi iki insan bir birine herhangi bir şekilde benzemese de birlikte hesaplanamayacak kadar sonsuz farklılığa sahiptirler. Beden, ten rengi, cinsiyeti, yaşı, kültür düzeyi, karakteri ve hatta örgün eğitimden geçmesi bile birkaç sonsuz sayıda farklılığın ortaya çıkmasına zemin hazırlar. (Coleman, 1986). İnsanların çeşitliliği etiketlemesinin arkasında altında bir takım nedenlerin var olması gerekmektedir. Bu durum sosyoloji, sosyal psikoloji ve kriminoloji çeşitli alanlarda açıklanmaya çalışılmıştır. Burada, bu disiplinlerin damgalama

sebeplerine ait analizleri incelenmeye çalışılacaktır. Şekilsiz ve beklenmedik durumlardan uzaklaşma, her şeyin önceden bilinmesi gerekliliği, ne zaman ne olacağını farkında olma çabası insanoğlu için ayrı bir ihtiyaç olmuştur. İnsan etkileşimlerinde de benzer beklentiden söz edilebilir. Hayat ve ilişkilerdeki belirsizlik düzeyi arttıkça insanoğlunun hayatı zorlaşır. İnsanlar olayların kendi kontrollerinde olduğunu hissettikleri zaman konumlarını kendilerini daha güvende hissetmektedirler.

Sosyal hayat içerisinde pek çok sebeple farklı olduğu düşünülen bireye karşı hissettirilen ya da hissedilen değersizlik hissi damgaya yol açabilir (Giddens, 2000). Bu nedenler, psikojenik, toplumsal ve teknolojik nedenler olarak sınıflandırılabilir.

Psikojenik Nedenler: Damgalama oluşmasında hislerin rolü önemlidir. İnsanlar, çoğunlukla diğerlerinin olumsuz durumda olmasından dolayı sakladıkları bir mutluluk yaşarlar. Çünkü yaşamamış bile olsa o acının ne kadar derin bir üzüntüye neden olduğunu bildikleri için, ona sahip olanın kendileri yerine bir bakışkası olması rahatlatıcı bir etkiye bulunur. Kendisini iyi ve üstün bir duruma, mağduriyet yaşayanı ise aşağı bir duruma konumlandırır (Önder, 2009). Aynı zamanda karşı taraftaki bir birey ise, tehditlere, başarısızlıklara ve çatışmalara maruz kalır. Özgüvenini, öz saygısını kaybeder (Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003).

Damgalama kavramının bireylerde çıkarlarını koruma ve kendilerini güvence altına alma güdüsünden kaynaklandığı görülmektedir. Damgalama, damgalayanlar için dedikodulara maruz kalmada ve damgalanan konumuna gelmede koruyucu bir strateji halini almaktadır. Damgalayanlar her imkan bulduğunda damgalanmaktan kaçınmakta ve gücünü daha da artırarak muhtemel bir anksiyete riskini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte damgalayanlar; kaybetme, tehlike riskine maruz kalma, maddi çıkarına zarar gelme ve mağdur olma gibi muhtemel damga nedenlerinden kaçınarak diğer çıkarlarını garanti altına almayı istemektedir (Haghighat, 2001). Damgalayan üzerinden ortaya atılan bu damga-neden ilişkisi, sosyolojik açıdan damga ve güç ilişkisi üzerinden damganın tanımlanmasına benzetilmektedir. Her nasılsa bu paradigma, damgalanmamak amacıyla damgalamak demektir. Esas olarak damgalamanın temelinde olumsuz inançlar ve önyargılar bulunmaktadır (Çam ve Bilge, 2007).

Toplumsal Nedenler: Etrafımızdaki bireyleri, sıfatlar aracılığıyla sosyal yönden gruplara ve kategorilere ayırırız. Her grup için bir insan imajı düşüncemizde oluşur ve o gruptan karşılaştığımız her bireye benzer özellikleri atfederiz. Çoğunlukta sınıflandırma, genelleme ve çarpıtma yaratırken, önyargıların da zeminini hazırlar.

Damgalamada bireysel çeşitlilikler sınıflandırılarak, kalıpyargısal şekilde ve bilişsel olarak “biz” ve “onlar” ifadeleri ile ötekileştirme, ayırma, dışlama yapılmaktadır (Sözen vd., 2013). Damgalamanın anlaşılabilmesi adına en başta insanların tecrübelerinin anlaşılması önemlidir. Hastalıklar kadar, toplumsal çevreyi, ilişkileri, kimlikleri ve en önemlisi aile örüntülerini etkilediklerinin farkında olunmalıdır (Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003).

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze rahatsızlıkların damgalamaya neden olduğu bilinmektedir. Rahatsızlıklara karşı duyulan korkuya ek olarak, toplumda benlik saygısı düşük kişiler, dış kontrol odaklı ve yüksek kaygı düzeyi olanlar daha dışlayıcı davranmaktadır (Bilge ve Çam, 2010). Öte yandan 20. yüzyılda Batı kültürünün tüm dünyada belirleyici olmasıyla birlikte artık ‘kaybedenlere’ yer olmaması, bireysellik akımının yükselişe geçmesi de damgalamayı etkilemektedir. Aslında geniş ailelerde psikolojik hastalıklara karşı desteğin nispeten daha yüksek olduğu ve bu ortamlarda bireylerin kendilerini daha iyi hissettikleri bilinmektedir (Üçok, 2003). Batı toplumlarındaki bireycilik ile birlikte gelişen rekabetçilik de damgalamada etkili bir unsur haline gelmiştir. Düşmanlığın çoğalmasına, işbirliğinin düşüşüne geçmesine, ortak hareket etme imkanlarının kaybolmasına neden olabilir. Bu nedenle özgüven düşer, izolasyon artar ve bireyler kişisel amaçlardan çok çevreleri tarafından nasıl yorumlandıkları korkusu üzerine kafa yormaya başlarlar. Rekabetçilik, dışsal başarının çok değerli hale gelmesi, gösterişçilik ve onaylanma ihtiyacına yönelterek, sevgi ortamının yıpranmasına neden olur.

Teknolojik Nedenler: Günümüzde hemen her gün teknolojik gelişmelere bir yenisinin eklenmesi, damgalayıcı etkenlerin artmasına yol açmaktadır. İletişim kanallarının bolluğu, yeni bir stille karşılaşılması, damgalayıcı propagandalar, sinema yapımları, sosyal medya paylaşımları damgalamayı tetiklemektedir (Haghighat, 2001; Kadioğlu ve Hotun Şahin, 2015). Bir başka iletişim kanalı olan haber medyası da damgalamada göz ardı edilemeyecek bir role sahiptir. Kitleleri etkileyebilecek güçte olan haber medyası, insanlara kendi dar çerçevesinde sunduğu yanlı haberler ile bazı gruplara karşı ayrımcı ve olumsuz bir ışık tutabilmektedir (Üçok, 2003).

Durum ve zaman gibi faktörler damganın sosyal çevre üzerindeki temellerini çeşitlendirmektedir. Değişen şartlara uyum sağlayamama ya da uyduramama da bireylerin dışlanmasıyla sonuçlanabilmektedir. Mesela; teknolojinin gelişmesi ile beraber akıllı telefonların çoğalması ve bu hızlı ilerleyişe uyum sağlayamayan yaşlıların veya o telefonu

alma imkanı olmayan kişilerin çevreyle bağı zayıflar ve dışlanır. Böylece zamanla toplumsal ilerlemelere ayak uyduramama damgalanmanın bir sebebi olarak da sürekli kendisini yenileyebilmektedir (Corrigan vd., 2005).

Scheyett'e göre, aydınlanma döneminde Batı toplumu akıllı ve rasyonelliği ön plana alırken, çağdaş dönemde bu yapı daha çok maddiyat, sağlık, güzellik, beceri, özgürlük ve üretkenliğe önem verdiği şekilde değişime uğramıştır (2005). Günümüz toplum yapısı içinde bu özellikleri kendisinde bulundurmayan kişiler değersiz algılanmakta ve böylelikle otoriter davranışların da normalleşmesi sağlanmaktadır. Özellikle şizofreniye yönelik, basında yanlış bilgilere ve damgalayıcı faktörlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu haberler hem bireyleri, hem ailelerini ve çevrelerini oldukça negatif etkilemektedir (Bilge ve Çam, 2010). Şizofreni kelimesi akla "deli" bir bireyi getiriyor olması, insanların akıllarında bir fotoğraf oluşması günümüz iletişim araçlarının artış göstermesi ile beraber olmuştur. Bu durumda görsel bir imaj sayesinde, kalıpyargı zihinlere kazınmaktadır. Mesela, bir psikolojik rahatsızlığı olan birisinin birini öldürmesi birçok TV kanalı, radyoda haberleştirilerek insanlara tehlikeli olduğuna dair mesaj, bu imaj aracılığıyla yansıtılmaktadır (Haghighat, 2001). Haber yazarları ve yayıncılar nedeniye, psikolojik rahatsızlığı olan bireyler, toplumda tehlikeli, saldırgan, şiddete meyilli olduklarına dair kalıpların ve damgalamaların mağduru olabilmektedir.

Haghighat ise damgalamayı araştırırken 4 temel unsur üzerinde özellikle durarak damganın sebeplerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır:

Bünyesel temel: Bilginin işlenmesi ve sosyal algı üzerine inşa edilmiştir. Mesela, insan beyni olumsuz olayları daha nadir olan nesnelere üzerinden yorumlama güdüsüne sahiptir. Bu sebeple kişi, sayıca daha az ancak bununla birlikte daha farklı olan azınlıkları suç durumu üzerinden yorumlarken çoğunluk üzerinden değil azınlık üzerinden ifade etmektedir.

Psikolojik temel: Damgalayan birey çoğunlukla kendi bireysel çıkarlarını öne çıkarma eğiliminde davranarak bir damga süreci geçirmektedir. Kimi bireyler damgalı bireylerin ya da ailelerinin işlenmiş oldukları günahlara kefarete olarak böyle bir şekilde cezalandırıldıklarını düşünerek kendi ruhsal çıkarını koruma yönünde tutum ortaya koymaktadır.

Ekonomik temel: Rakiplerin damgalanması sosyo-ekonomik yarışta avantaj sağlama adına birer silah olarak görülmektedir.

Evrimsel temel: Damgalama yaşama ve üreme için önemli bir faktör olarak görüldüğünden dolayı ayrımcılık genlerimizde bulunur. Bu tehlikelerden ve tehditlerden kaçış

ve ayrıştırma evrimsel süreçte bireyin doğasını şekillendirmektedir (Haghighatan, 2001). Baktığımızda bu dört esas, bireyi kişisel çıkar temelli bir yaklaşımla yaşama tutunma dürtüsünü ve iyilik halini her şartta en iyi şekilde koruma amacıyla diğerlerini dışlaması ve damgalaması üzerine kurulmuştur.

2.7. Damgala(m)nanın Etkileri

Damgalanmış gruplar; maddi düzey, eğitim, ruhsal iyilik hali, ev sahibi olma, tıbbi tedavi ve sağlık gibi birçok hayat imkanlarından olumsuz olarak etkilenmektedir. Çoğunlukla bu problemlerle damgalanan gruplar karşılaştıkları için insanlar dezavantajlı bu sonuçları tecrübe etmekten kaçınmaktadırlar (Link ve Phelan, 2001). Damgalamanın özelliklerinde biri de sürekli aşağı doğru hareket eden özel bir durumla neticelenmesidir. Damga güç ilişkisi bağlamında değerlendirdiğimizde damgalanan birey toplumsal olarak statüsünü ve sosyal hiyerarşisini kaybeder. Netice olarak toplum içerisindeki bir çok birey toplum içerisindeki çoğunluğun içerisine katılma eğilimindedir. Bu durum da aslında bir nevi daha fazla damgala(n)ma durumunu ortaya çıkarmaktadır (Coleman, 1986).

Damgalanmış kişinin davranışları başta toplumsal bir tepki olarak başlar ve benlik algısı normalden sapsmışa doğru ilerler. Sonuç olarak yeni bir kimlik oluşturan veya bir damga edinen kişi, Coffman'ın göre, kendi düşüncelerinde bile bir hırsız olur. Toplumdaki damgalamanın içselleştirilmesi ise kişilerin ciddi şekilde örselenmesine yol açmaktadır (Ersoy ve Varan, 2007). Önyargılı kaynakların pozitif yada negatif geribildirimleri damgalanmış kişi tarafından buna kendi damgalanmasının neden olduğu şeklinde de yorumlanabilir (Crocker, 1998). Bu süreçte kişi, somut bir kanıt olmaksızın kendisi için bazı olumsuz değerlendirme ve yargılarda bulunmaya başlayarak toplumun da kendisini değersizleştirdiği ve dışladığı duygusunu yaşama başlamaktadır (Can, 2012).

İnsanlar bazen damgalanmanın neticelerinden korktuklarından kendilerinin ya da çevresindekilerin bir takım “eksikliklerini” toplumdan saklama çabası içine girmektedirler (Göksu ve Karakaya, 2009). Mesela; epilepsi rahatsızlığı olan bireyler zaman zaman durumlarda damgalanmanın olası etkilerine karşı saklama yoluna giderek baş etme yöntemi geliştirirler ancak ne var ki damgalanma duygusu damgalamanın gerçekleşmesinden daha çok bireyin yaşantısına zarar vermektedir (Scambler, 1998). Buradan yola çıkarak esasen damga olgusunu yalnızca damgalayan ve damgalanan olarak dikotomik (ikileşik) bir biçimde

açıklamanın yanlış olduğu görülmektedir. Herhangi bir damgalayıcı faktör olmasa bile birey damga hissetmekte ve bunun etkilerini deneyimlemektedir. Damga ve ayrımcılık, sosyal çevre içerisinde yaşayan kişilerin kaynaklara erişmesinde, amaçlarına ulaşmasında ve toplumla uyum içerisinde yaşamasında önemli bir şekilde mâni olmanın yanı sıra kişilerin öz-yeterlilik ve öz-güvenlerine çok ciddi zararlar vermektedir (Scheyett, 2005). Bununla birlikte sıra damga, utangaçlıktan intihara kadar birçok psikolojik ve sosyal sorun aşamalarından da geçerek toplum içerisinde ciddi hasarlar bırakan bir etki yaratmaktadır.

Bireylerin daha önce tecrübe ettiği yaşantılar geleceğini de etkilemektedir, toplum bazen kişi istese de istemese de onun sıradan ve normal hissetmesine imkân vermemektedir. Damgalandıktan sonraki süreçte bazı kalıp yargılar sürmektedir; “bunlar hep aynı, değişmezler” ve “bir kez yapan hep yapar” normları geçerliliğini korumaktadır. Sadece damgalayanlar değil “suçlu” ya da “damgalanan” da bu kimliği içselleştirir (Bilton vd., 1987).

Damgalanmış bireylerin insan olarak yapısının diğerlerinden daha iyi yada daha kötü olmasına karşın (Smith, 2006) damgalanan bireylerin damgalama boyunca yaşadıklarından negatif etkilendiği açıktır. Damgalanmış birey "sosyal kimliği, insanlığı sorgulanan, başkalarının gözünde değersiz, kusurlu ve hatalı olarak görülen" bireydir. (Crocker v.d., 1998).

Damgalama bireysel başarısızlık veya aşağılık hissine yol açar. Damga sahibi bireyler yalnızca bu özellik nedeniyle daha değersiz hisseder. Doğrudan ya da dolaylı biçimde saygısızlığa, eleştiriye ve reddedilmeye maruz kalırlar. Sonucunda bu tepkilerin topluma hakim değerleri temsil ettiği sanıldığından, bu değersizleştirme içselleştirilebilir ve bu özgüveni tehdit eder bunun yanında duygusal sorunlara ve daha fazla soyutlanmaya sebep olur (Perrin, 2002). Damgalamanın bireyler üzerindeki esas negatif etkilerinden biri, bireyin benliğini ve sosyal kimliğini tehdit etmesidir.

Damgalama aynı zamanda beklentilerin karşılanması biçiminde de bireyi etkileyebilmektedir. Psikolojide kendini gerçekleştiren kehanet adı da verilen bu olay, insanların negatif kalıpyargılarını ve önyargılarını davranışları, düşünceleri ve hisseleri ile damgalanan bireye yönlendirerek bireyi etkisi altına alması ve sonucunda da ilk olumsuz düşüncelerin onaylanması biçiminde açıklanmaktadır (Jussim, Palumbo, Chatman, Madon ve Smith, 2000). Bunun gerçekleşmesi için bireyin bu önyargılardan ve olumsuz düşüncelerden haberdar olması şart değildir. Her ne kadar damgalama durumu ile çok çalışılmamış da olsa, damgalanmış ve azınlık olan grupların üyesi olmakla onaylama sürecinin şiddetlendiği ortaya

konmuştur (Jussim v.d., 2000). Sonuç olarak da benlik saygısını kaybetme, öz değersizleştirme, içine kapanma ve depresyon gibi pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir (Çam ve Çuhadar, 2011).

2.8. DAMGALAMANIN SONUÇLARI

Damgalamanın sonuçları, kişiden kişiye, toplumdan topluma değişken olabilir. Bunun yanında işyerinde damgalamaya maruz kalan işçi ve damgalanan bireyin ailesi ve çevresi üzerinde de neticeleri olabilmektedir. Sahip oldukları “norm dışı” davranışlarla etiketlenip toplum dışına atılan kişilerde damgalanmanın ardından büyük değişimler yaşanmaktadır. Kendilerini yanlış anlaşılmış, utangaç hissederek sosyal etkileşimden kaçınmaya başlarlar. Kendilerini kapatan bireylerin, zamanla özgüvenlerini kaybeder, benlik saygıları düşüşe geçer, depresyona girme ihtimalleri artar ve devamında iş kaybı, gelir kaybı yaşayarak kendilerini daha da fazla sosyal izolasyon içerisinde bulurlar (Çam ve Çuhadar, 2011). Damgalanan kişi bir zaman sonra kendisine atfedilen role daha fazla saplanır. Kendini gerçekleştiren kehanette olduğu gibi deli diye etiketlenen gerçekten aklını yitirebilir, suçlu damgası yiyen biri gerçek bir suçluya dönüşebilir (Slattery, 2014). Yalnızca damgalanan birey değil ailesi de bu durumdan etkilenir ve kendilerini daha güvende hissettikleri, toplumdan uzak yaşam alanları oluştururlar (Meşe, 2014).

Kişi üzerindeki sonuçları: Tıbbi konularda damgalamanın kişilerin tedavi aramasının ve tedaviyi sürdürmesinin önlendiği ifade edilmiştir (Corrigan vd., 2014). Mevcut hastalık sebebiyle toplumsal damgalama deneyimleyen bireyler, ya rahatsızlıklarını söyleyerek çevresinden gelecek sosyal destekten mahrum olmakta ya da hastalığını saklamaktadır (Oran ve Şenuzun, 2008). Çoğunlukla hastalıklarından daha fazla damgalamayla yüzyüze kalarak, kendilerini toplumdan soyutlamaktadırlar (Kadioğlu ve Hotun Şahin, 2015). Tıbbi damgalamanın ciddi oranda yaşandığı psikolojik hastalıklar yaşayan bireyler açısından neticeleri, negatif sınıflama, ayrımcılık, tedaviden kaçınma, toplum dışına itilme ve yalnızlığa sürüklenme, stres, dışlanma, şiddet ve intihar olarak sayılabilir (Katkak, 2008). Yaşanan damgalama süreci kişide kendini aşağılama, kendinden nefret etme, depresyon, kaygı ve kendini savunma ihtiyacı ortaya çıkmasına sebep olarak kişinin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebilir (Yaman ve Güngör, 2013). Psikolojik hastalığı olan bireyler, toplumda maruz kaldıkları damgalamaya benzer davranışları sağlık çalışanlarından

da görebilmektedirler (Bağ ve Ekin, 2005). Bazıları damgalanma sebeplerini telafi etmeye gayret eder. Örneğin özel giysilerle veya çeşitli ameliyatlara fiziki kusurlarını gidermeye çaba gösterir. Kimileri kabul edildiğine inandığı grubun dışına çıkmamaya çalışır. Bir geyin yalnızca eşcinsellerle ilişki kurması gibi. Bazıları da toplumsal ve insani haklar elde etmek için aktif mücadele etmeyi tercih eder (Slattery, 2014).

Çalışanlar üzerindeki sonuçları: Toplumdaki damgalama iş ortamına da sirayet eder. Dışlama, yalnızlaştırma, mobbing, angarya, ötekileştirme, meslekte ilerlemesine engel olma gibi yansımalarla yüzyüze kalınabilir. Damgalama, kimi zaman var olan durumun ifşası, kimi zaman da iftira, dedikodu şeklinde işyerinde kaba davranışlar ve etik dışı durumlarla da yaşanabilmektedir (Yaman ve Güngör, 2013). İşyerinde damgalamaya yönelik organize dışlanma da damgalamanın neticelerinden biridir. Grup dayanışmasının karşılığı olarak kimi grup üyelerinin dışlanması, yalnızlaştırılması görülebilir. Daha da ileri giderek, grup üyeleri veya iş arkadaşları arasında kendisine ilgi göstermemesi, görmezden gelmesi ve uzaklaşması, kendisine soğuk davranılması neticesinde, birey grup dışına atılabilir. Bu durum günümüzde "mobbing" kavramı içerisinde yer almaktadır. Mobbing vasıtasıyla gruplar, istenmeyen iş arkadaşının işine son vermek yerine "dışlayarak" kendisinin istifa etmesi için teşvik etmektedir. Meslektaşlar veya yöneticilerle çalışan arasında yaşanan bu olumsuzluğun sonucu, bireyin motivasyon ve performans düşüklüğü ile seyreden, işten ayrılma süreci olacaktır (Koçel, 2015). Diğer bir sonuç da çalışanların damgalanmaktan ve dışlanmaktan korkmaları üzerine pasifize olmaları durumudur (Yaman ve Ruçlar, 2014).

Toplum üzerindeki sonuçları: Toplumdaki birey ya da örgütler, damga ve önyargılar gibi nedenlere sığınarak diğerlerini kimi hak ve menfaatlerden yoksun bırakmaktadır (Topkaya, 2011). Hastalıklar konusunda olduğu gibi, anormal davranışlar olarak kabul ettiğinden toplum, psikolojik hastalığı olanları üç etkenle damgalar ve dışlarlar. Farklı bir ırka karşı dolduruş, dini inançlardan dolayı inanan inanmayan ayırımına dayalı hoşgörüsüzlük ve homofobik söylemde nefret sözcükleri toplumu kışkırtabilmekte ve olumsuz neticeler sebep olabilmektedir. Nefret ifadeleri artık kışkırtıcı bir suç olarak kabul edilse de neyin ifade özgürlüğü neyin suç olduğu ayırımını yapmak zor bir meseledir (Weber, 2009). Damganın toplumsal sonuçları da küçümsenmeyecek kadar önemlidir. En basit tacizden katliama, soykırıma değin uzanan sonuçları olmuştur ve hala olmaktadır (Paker, 2012b). Sosyal medyanın artık en başlara taşıdığı, gazetelerdeki yazılarda yerini alan nefret söylemi de çok vahim bir hal almaktadır. Travestilerle ilgili yapılan nefret içerikli haberlerle sanki bütün travestiler ya fahişe olur ya da gaspçı biçiminde algı oluşturularak toplumun önyargıları

körüklenmektedir. Bir diğer nefret söylemi de tesettürlü müslümanlar üzerinden yürütülmektedir. Bu kadınların tesettürü ya terörle ilişkilendirilmekte ya da bu kadınların ailelerinin veya eşlerinin baskısıyla başlarını kapattıkları gibi bir inanç yerleştirilmeye çalışılmaktadır (Alğan, 2010).

Damgalaya uğrayanın yakınları ve ortamı üzerindeki sonuçları: Damgalama, yalnızca kişiyi etkilemez. Damgalanan kişi gibi ailesi ve çevresi de bu damgalamadan payını alır. Sadece damgalı bir kişinin yakını olduğu için lekelenebilirler. Tarihte buna dair hükümlü çocuğu olanların yaşadıkları, anne ve babasının günahlarını çeken masum çocuklar gibi örnekler mevcuttur (Goffman, 2014). Hastalar gibi yakınları da hastalığın belirtilerinden ve davranışlardan utanabilmekte, diğer insanları evlerine getirmekten kaçınabilmektedirler (Katkak, 2008) tarafından yapılan çalışmadaki gibi rehabilitasyon merkezi gibi kendilerini rahat hissettikleri yerlere sığındıkları bulunmuştur.

Damgalanmanın neticinde iki ciddi etki ortaya çıkmaktadır: reddedilme duygusu ve damganın özümsemesi. Olumsuz stereotiplerin içselleştirilmesi ile birlikte bireylerin benlik saygılarında, ve kendi kendilerine yetebilmelerinde çok önemli ve kalıcı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında damganın içselleştirilmesi depresyon, umutsuzluk duygusu, artan içe kapanış ve otoriteye karşı itaat gibi kişi üzerinde psikolojik olarak oldukça yıpratıcı sonuç oluşturabilmektedir (Reidy, 1993).

2.9. DAMGALAMANIN YÖNETİMİ

Sosyal farklılıkların belirginleştiği ve kategorilere ayrışmaların arttığı günümüzde damgalama sorunu her geçen gün daha fazla büyümektedir. Damgalamanın kontrolü, sosyal tüm ortalamalarda bir çok açıdan önemlidir. Bu sebeple bireyler, damgalamanın neden olduğu kimlik tehdidine karşı çeşitli yollar kullanabilmektedir (Miller ve Major, 2000; Major ve O'brien, 2004).

Her durumda olduğu gibi bir olgunun önlenmesi için o konuda farkındalık oluşturulması önemlidir. Bu bağlamda damgalama eğiliminin ölçülmesinin, toplumsal farkındalık oluşturmada önemli bir adım olduğu görülmektedir (Yaman ve Güngör, 2013). Damgalama ile başa çıkma stratejileri ve müdahale teknikleri farklılık arz etmektedir. Amaç odaklı bir biçimde damga karşısı bir plan geliştirebilmek için en başta damgalama tutumunun yapısına yönelik net bilgiye erişim sağlamamız gerekmektedir. Damgalı bir kişinin başa çıkma

yöntemi, tehdidin şiddetini bastırmada yeterli olabilir yahut olmayabilir. Bu tehditler yalnızca ayrımcılığı doğrudan olarak yaşamak değil bunun yanında damgalamaya karşı sürekli tetikte olmanın bunaltıcı etkileri ve olumsuz bir tecrübenin ayrımcılıkla ilgili olup olmadığının yaşattığı bilinmezliktir (Thornicroft, 2014, akt. Sevim Kaan). Bu tehditler ve stresler ile başa çıkma stratejileri, sorun odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa çıkma yaklaşımı olarak iki farklı biçimde ele alınmaktadır.

Duygusal odaklı başa çıkma yolları; reddetme, olayları pozitif şekilde yeniden yorumlama ve sosyal destek için araştırma yapmak şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Problem odaklı başa çıkma yöntemleri; planlama, doğrudan harekete geçme, yardım arayışı ve diğer faaliyetlerden uzaklaşma şeklinde sıralanmıştır (Carver, Scheier ve Weintraub, 1989, akt. Sevim Kaan).

Damgalanmada eğer damgalama olayı gerçekleşmiş ise içselleştirilmiş damganın dışında bir de toplumsal damga söz konusudur. Bu durumda, damga ile mücadele ederken mevcut damganın saklanması ya da açıkça ifade edilmesi arasında ciddi bir ayrım vardır. Örneğin, psikolojik rahatsızlığı olan birinin, rahatsızlığı birisine anlatmasının ilk olası faydası, bir diğer bireyin kendisine destek olmasına izin vermesi demektir. Bu destek 4 tip biçiminde olabilir: faydalı destek sağlama (problemi çözmek), maddi destek (bağış gibi), bilgi desteği (öneriler sunmak) ve son olarak da duygusal desteğin sağlanması (kaygıların ortadan kaldırılması). Ayrıca bireyin teşhisinin açıkça ifade edilmesi, bireyde potansiyel sır gizleme kaygısının oluşmamasına da yardımcı olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda, kendisi gibi aynı hastalığı olan bireylerle ilişki kurması ve yaşanan sorunların nasıl giderebileceği konusunda paylaşımsal destek sağlayabilir ve bireyin hikâyesini anlatması, sosyal dışlamanın önüne geçerek yalnızlığının önlenmesinde daha az kısıtlayıcı bir rol oynayabilir (Thornicroft, 2014). Başka bir açıdan damgalama ile mücadeleyi incelediğimizde, damgalanan bireyin deneyimlediği olumsuz bir neticeyi iç etkenlerden ziyade dış etkenlere indirgeyerek yaşamış olduğu sıkıntıyı azaltması önemlidir. Mesela, bir iş görüşmesinde başarısız olma olayı, kişisel başarısızlıktan (o işte yetkin olma gibi) öte işverenin yapmış olduğu önyargılarından ve ayrımcı tutumlarından kaynaklandığı düşünülebilir (Crocker, Cornwell ve Major, 1993).

Damgalamanın yaşandığı işyerleri için de damgalanan kişiler ve yöneticiler öncelikle çözüm geliştirmesi gereken kişilerdir. Damgalanan kişi, bilinçli ya da bilinçsizce kendini korumak amacıyla savunma mekanizmaları geliştirebilir. Örneğin; yadsıma, neden bulma, yansıtma, yüceltme, özdeşleşme, içleştirme, yön değiştirme bunlardan bazılarıdır

(Geçtan, 2012). Bununla birlikte yapılan araştırmalarda damgalama bilinci yüksek olan bireylerin kaygıyla kolay başa çıkabildikleri, damgalama bilinci yüksek olan kişilerin kendilerine ya da gruplarına karşı yapılan ayrımcılığı daha rahat algıladıkları ve kalıpyargıcı durumlardan kaçındıkları ortaya çıkmıştır (Yaman ve Güngör, 2013). İşyerinde damgalamanın yönetiminde yöneticilerin sorumluluğu da büyüktür. Yöneticiler, örgüt kültürü, değer ve normları bilerek onlara yön verebilmelidir. Eşit ve adil davranma, etkili liderlik özellikleri gösterme, çalışanlarla iletişim kanallarını açık tutma, pozitif ilişkiler geliştirme, fikirlerini alma gibi çözümlerle önyargılardan ve dedikodulardan uzak bir çalışma ortamı sağlamalıdır (Yaman, 2009). Damgalama hem kişiyi, hem ailesini ve çevresini, hem de toplumu derinden etkileyebildiğinden; ailede, işyerinde, sağlık kurumlarında ve benzeri tüm sosyal ortamlarda damgalamanın engellenmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.

III. BÖLÜM

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubu, modeli, be çerçeve üzerindeki kullanılmış olan veri toplama araçları, veri toplamada izlenen yol ve verilerin analizinde uygulanan istatistiksel yöntemlerle ilişkin bilgiler içermektedir.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma genel tarama modelinden ilişki model esas alınarak yürütülmüştür. İlişki model tarama modelleri, birden fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini saptamak amacıyla kullanılan araştırma modelidir (Karasar, 2008). Araştırmanın amacı; bireylerin sahip oldukları damgalama eğilimlerinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kardeş sayısı, doğum sırası, medeni durum ve psikolojik yardım gereksinimi değişkenleri açısından farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek olduğundan bu yöntem tercih edilmiştir

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 364 gönüllü katılımcıdan oluşmuştur. %65,7'ü kadın, %34,3'si erkek olan gruba ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Yaş</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Kadın	239	65,7	18 ve -	93	25,5	İlk Okul	37	10,2
Erkek	125	34,3	19-25	246	67,6	Orta Okul	30	8,2
TOPLAM	364	100	26-32	25	6,9	Lise	190	52,2
						Üniversite	87	23,9
						Lisans Üstü	20	5,5

<i>Kardeş Sayısı</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Doğum Sırası</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Medeni Durum</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Tek Çocuk	25	6,9	En Büyük	154	42,3	İlişkisi Yok	249	68,4
2 ve 3 kardeş	206	56,6	Ortanca	116	31,9	Flört Sevgili	72	19,8
4 ve 5 kardeş	109	29,9	En Küçük	94	25,8	Sözlü Nişanlı	15	4,1
6 ve Daha Fazla	24	6,6				Evli	28	7,7

Katılımcıların %25,5'si 18 yaş ve daha küçük, %67,6'i 19-25 yaş aralığında yer almaktadır. 26-32 yaş grubunun oranı %6,9. Çalışma grubuna giren bireylerin %10,2'i ilk okul, %8,2'i

ortaokul, %52,2'i lise, %23,9'ü üniversite ve %5,5'i lisans üstü eğitim mezunudur. Ailesinde tek çocuk olanların oranı %6,9, iki ve üç kardeşe sahip olanların oranı %56,6, dört ve beş kardeş olanların oranı %29,9, altı ve daha fazla kardeş sayısına sahip olanların oranı ise %6,6'dır. Katılımcıların %42,3'ü en büyük çocuktur. %31,9'u ortanca, %25,8'i en küçüktür. Katılımcıların %68,4'ü ilişkisi olmadığını bildirmiştir. Flört düzeyinde ilişkisi olduğunu beyan edenlerin oranı %19,8, sözlü veya nişanlı olanların oranı %4,1, evlilerin oranı %7,7 ve boşanmış dul katılımcılarımız yoktur.

3.3. Veri Toplama Araçları

Damgalama Ölçeği (DMÖ Stigmatization Scala) - psikolojik damgalama eğilimini ölçmek amacıyla Yaman, Güngör tarafından 2013 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yönetici ve öğretmenlerin katılımıyla yapılmıştır. Geliştirme aşamasında açımlayıcı faktör analizinden yararlanılmış, madde ayırt edicilikleri saptanmıştır. Çalışma sonunda toplam varyansın 43.63'ünü açıklayan 22 maddeden oluşan bir ölçek ortaya çıkarılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi ölçeğin, ayrımcılık ve dışlama, etiketleme, ruhsal sağlık ve önyargı olarak adlandırılan dört alt boyuttan oluştuğunu ortaya koymuştur. Test madde korelasyonları .31 ile .52 arasında değişkenlik göstermektedir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin modellerinin kuramsal ve istatistiksel olarak uygun olduğu görülmüştür. Cronbach Alpha güvenilirlik sayısı, Spearman Brown korelasyon katsayısı, Guttman splif half değeri sırasıyla .84, .85, .85 olarak bulunmuştur (Yaman ve Güngör, 2013). Damgalama Ölçeği'nin madde sayısı 22'dir. Ölçekte ters puanlanmış maddelere yer verilmemiştir. 5 dereceli Likert tipi hazırlanmış olması nedeniyle ölçekten alınabilecek en düşük puan 22, en yüksek puan ise 110'dur. Damgalama Ölçeği'nden 55 (2,5-orta değer ile 22-madde sayısı çarpılarak) puanın altında alan bireylerin damgalama eğiliminin düşük, üstünde alan bireylerin ise damgalama eğiliminin yüksek olduğu söylenebilir (Yaman ve Güngör, 2013).

Ayrımcılık ve dışlama boyutu damgalama eğiliminin sonucu ve bir göstergesi olarak ayrımcılık ve dışlama algılarını içerir. Bu faktöre örnek olarak "Kılık kıyafeti aykırı kişiler dışlanmayı hak eder", "Çalışanlar arasında ayırım yapılması doğaldır" maddeleri gösterilebilir.

Etiketleme boyutu; cinsiyet, medeni durumu, yaş, köken, cinsel tercihe göre bireyleri etiketleme eğilimini ölçen maddeleri içerir. Bu faktöre örnek olarak "Cinsel tercihlerinin farklı

olduğunu düşündüğüm biriyle iletişim kurmak istemem.”, “Bayan personel iş ortamında daha fazla sorun çıkarır.” maddeleri gösterilebilir.

Psikolojik sağlık boyutu; psikolojik sıkıntıları, iletişim problemleri olan kişilere karşı damgalamayla ölçen maddelerden oluşur. Bu faktöre misal olarak “İletişime kapalı kişiler sorunludur.”, “Psikolojik yardım alan bireylerin kişilik problemleri vardır.” maddeleri gösterilebilir.

Önyargı boyutu; suç eğilimi, dünya görüşü, kıdem, yaşam tarzı ve kişisel farklılıklara göre bireylere önyargı oluşturarak damgalama eğilimini ölçen maddeleri içerir. Bu faktöre örnek olarak “Aynı dünya görüşünü paylaşmayan bireyler birbirine adaletsiz davranır.”, “Adli suça karışmış biriyle aynı ortamda bulunmak istemem.” maddeleri gösterilebilir.

Toplam puan olarak; 22 maddenin ortalaması alındığında 2,5 ortalamadan düşük puan alan katılımcıların damgalama eğiliminin düşük, üstünde alan katılımcıların ise damgalama eğiliminin yüksek olduğu bildirilmiştir (Yaman ve Güngör, 2013).

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için Kişisel Bilgi Formu, damgalama eğilimlerini belirlemek için Damgalama Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde kesitsel bir araştırmadır.

Katılımcıların demografik özelliklerinin açığa çıkarılabilmesi için açılımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Kullanılan envanterlerin alt ölçeklerinin Türkçe uyarlamaları ile benzer niteliğe sahip olup olmadığının tespiti için güvenilirlik analizleri yapılmış ve cronbach alfa katsayıları, Spearman Brown korelasyon katsayısı, Guttman splif half değeri sırasıyla tespit edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre alt ölçeklerde farklılaşp farklılaşmadıklarının tespiti için bağımsız örneklem t-testi analizinden yararlanılmıştır.

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Anketin uygulanması araştırmacı tarafından yapılmıştır. 2021-2022 eğitim öğretim yılı nisan ve mayıs ayları içerisinde ölçekler katılımcılara online şekilde dağıtılıp toplanmıştır.

3.4.1. Kişisel bilgi formu

Kişisel Bilgi Formu katılımcıların çeşitli kişisel özelliklerini belirlemek için hazırlanmış. Bu formda yaş, cinsiyet, medeni durum, kardeş sayısı, doğum sırası, psikolojik yardım gereksinim durumu gibi sorular yer almaktadır.

IV.BÖLÜM

4. BULGULAR ve YORUMLAR

Araştırmada elde edilen bulgular 8 alt başlıkta aşağıda açıklanmış ve yorumlanmıştır;

1. Bireylerin Sahip Oldukları Damgalama Eğilimi Düzeyine İlişkin Genel Bulgular

Araştırmada önce genel olarak damgalama eğilimleri düzeyinin ne durumda olduğu ve hangi tür damgalama eğiliminin daha baskın olduğu saptanmıştır. Damgalama eğilimlerinin “ayrımcılık ve dışlama”, “etiketleme”, “psikolojik sağlık” ve “önyargı” alt boyutu puanları ile toplam puandan elde edilen sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Bireylerin Sahip Olduğu Damgalama Eğilimlerine İlişkin Genel Bulgular

<i>Boyut</i>	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Std. Sapma</i>
Ayrımcılık ve Dışlama	364	1,00	5,00	1,83	,86
Etiketleme	364	1,00	5,00	2,13	,83
Psikolojik Sağlık	364	1,00	5,00	2,24	,86
Önyargı	364	1,00	5,00	2,75	,84
Toplam Damgalama	364	1,00	5,00	2,21	,68

Tablo 3 incelendiğinde; katılımcıların Ayrımcılık ve Dışlama alt boyutundan elde ettikleri puanın aritmetik ortalaması 1,83, Etiketleme alt ölçek ortalaması 2,13, Psikolojik Sağlık alt boyut ortalaması 2,24 göstermektedir ve Önyargı alt boyutunda aritmetik ortalama 2,75 olarak istatistiksel bir farkı görülmüştür. Toplam Damgalama alt boyutu ise 2,21 aritmetik ortalamaya sahip.

Önyargı alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır: Bu durum insanların bir nesne ya da durum konusunda, bazı yargılar ve stereotipler üzerinde oluştuğunu göstermektedir. Etiketlenmiş kişilerin “biz” ve “onlar” diye ayrılarak kategorilere yerleştirilerek suç eğilimi, dünya görüşü, kıdem, yaşam tarzı ve bireysel özelliklere göre bireylere önyargı oluşturarak damgalama eğilimi yüksek derecede bulunmaktadır.

Katılımcıların sahip olduğu damgalama eğiliminin psikolojik sağlık boyutunun (ort.=2,24) etiketleme boyutuna (ort.=2,13) göre daha baskın olduğunu göstermektedir.

Bu durum bireylerin çeşitli fiziksel deformiteler, toplumca kabul gören bedensel korkunçluklar, ses ve konuşma bozuklukları, ruhsal olmayan hastalıklar, ayrıca cüzzam, veba, tüberküloz, kanser, AIDS, sifiliz (frengi), epilepsi, multiple skleroz (MS), vitiligo gibi

hastalıkları olan bireyleri reddetme ve damgalama eğilimi rengi, cinsiyet, medeni durumu, yaş, köken, cinsel tercihi farklı olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ayrımcılık ve dışlama boyutunda gösterdiği gibi bireyi işe almada, kişinin okula kabul edilmesinde, ücret ödemede ya da bazı kamu olanaklarından yararlanmada farklı bireyin bir gruba mensubiyeti ya da özelliği nedeniyle diğerlerinden farklı gösteren dışlama algısı düşüktür.

Ölçeğin Toplam damgalama puanını incelediğinde bireylerin damgalama eğiliminin düşük olduğu görülmektedir.

2. Cinsiyet Değişkenine Göre Damgalama Eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular

Damgalama eğilimlerinin cinsiyet değişkenine göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Damgalama eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

<i><u>Boyut</u></i>	<i><u>Cinsiyet</u></i>	<i><u>N</u></i>	<i><u>Ort.</u></i>	<i><u>Std. S</u></i>	<i><u>Sd</u></i>	<i><u>t</u></i>	<i><u>Sig.</u></i>	<i><u>p</u></i>
Ayrımcılık ve Dışlama	Kadın	239	1,79	,89	362	-1,270	,205	p>.05
	Erkek	125	1,91	,80				
Etiketleme	Kadın	239	1,95	,75	362	-5,944*	,000	p<.05
	Erkek	125	2,47	,86				
Psikolojik Sağlık	Kadın	239	2,12	,85	362	-3,753*	,000	p<.05
	Erkek	125	2,47	,83				
Önyargı	Kadın	239	2,66	,85	362	2,739*	,006	p<.05
	Erkek	125	2,92	,80				
Toplam Damgalama	Kadın	239	2,11	,67	362	-4,240*	,000	p<.05
	Erkek	125	2,42	,65				

Tablo 4 incelendiğinde kadınların ayrımcılık ve dışlama eğiliminin boyutu kadın ortalamalarının (Ort.= 1,79; ss.=,89), erkeklerin ortalamalarının (Ort.= 1,91; ss.=,80) arasında anlamlı bir fark görülmektedir. Ayrımcılık ve dışlama damgalama eğiliminin boyutunda kadın ve erkek katılımcıların puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır (t= 1,270 p>.05). Bu durum ayrımcılık ve dışlama eğilimi açısından cinsiyetler arasında bir farkın söz konusu olduğunu göstermektedir

Bireylerin etiketleme eğilimini ölçen boyutunda kadınların ortalaması 1,95, erkeklerin ortalaması ise 2,47 olarak hesaplanmıştır. Bu boyutta ise ortalamalar arasındaki fark anlamlıdır (t= -5,944; p<.05).

Psikolojik sağlık boyutunda kadınların ortalaması 2,12 erkeklerin ortalaması ise 2,47 olarak hesaplanmıştır. Bu boyutta da ortalamalar arasındaki fark anlamlıdır ($t = -3,753$; $p < ,05$).

Önyargı eğilimi boyutunda kadınların ortalaması 2,66 erkeklerin ise 2,99'u göstermiştir. Bu boyutta da ortalamalar arasındaki fark anlamlıdır ($t = 2,739$; $p < ,05$).

Ölçeğin Toplam damgalama puanını incelediğinde kadınların damgalama eğilimi ortalamalarının (Ort. = 2,11; ss. = ,67), erkeklerin ortalamalarından (Ort. = 2,42; ss. = ,65) daha düşük olduğu görülmüştür. Damgalama eğilimi boyutunda kadın ve erkek katılımcıların puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = -4,240$ $p < ,05$).

Elde edilen bu bulgulara dayalı erkeklerin damgalama eğilimine kadınlara göre daha baskın oldukları söylenebilir. Bireylerdeki damgalama eğilimi Cinsiyet düzeyine bağlı olarak etkisi fazla olduğunu belirtmektedir.

3. Yaş Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular

Damgalama eğilimlerinin yaş değişkenine göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Damgalama eğilimlerinin Yaş Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

<i>Boyut</i>	<i>Değişken</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Std. S</i>	<i>Sd.</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>p</i>	<i>Farkın Kaynağı</i>
Ayrımcılık ve Dışlama	18 ve -	93	1,85	,98	2 ₃₆₁	,165	,848	p>.05	-
	19-25	246	1,81	,81					
	26-32	25	1,91	,87					
Etiketleme	18 ve -	93	2,08	,82	2 ₃₆₁	,229	,795	p>.05	-
	19-25	246	2,15	,83					
	26-32	25	2,13	,78					
Psikolojik Sağlık	18 ve -	93	2,25	,96	2 ₃₆₁	,045	,956	p>.05	-
	19-25	246	2,23	,80					
	26-32	25	2,28	1,03					
Önyargı	18 ve -	93	2,74	,89	2 ₃₆₁	4,160*	,016	p<.05	2>1 1>3
	19-25	246	2,80	,81					
	26-32	25	2,29	,94					
Toplam Damgalama	18 ve -	93	2,21	,73	2 ₃₆₁	,180	,836	p>.05	-
	19-25	246	2,22	,66					
	26-32	25	2,14	,73					

Toplam damgalama boyutunda en yüksek ortalama 19-25 yaşlara sahip bireylerde (Ort.=2,22; ss.=,66); en düşük ortalama ise 26-32 arasındaki yaşa sahip katılımcılarda

(Ort.=2,14; ss.=,73) gözlenmiştir. Üç yaş grubuna ait damgalama eğiliminin puan ortalamaları arası fark da istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=,180$, $p>,05$). Bu durum damgalama eğilimi bakımından yaş değişkenine göre bir farkın söz konusu olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak biredeki damgalama eğilimi yaşa bağlı daha baskın yada düşük olarak 18 ve 32 yaş ve üzerindeki bireylerde anlamlı düzeyde birbirinden farkın olmadığı söylenmektedir.

Ayrımcılık ve dışlama alt boyutu açısından bakıldığında da benzer durum görülmektedir. Bu alt boyutta da en yüksek ortalama 26-32 yaş grubuna (Ort.=1,91; ss.=,87), en düşük ortalama ise 19-25 yaş grubuna aittir (Ort.=1,81; ss.=,81). Bu yaş grubuna ait ayrımcılık ve dışlama eğiliminin puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmamıştır ($t= ,165$; $p>,05$). Bu değerler ait ayrımcılık ve dışlama eğiliminin yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farkın olmadığını göstermektedir.

Bireylerin etiketleme eğilimi ve psikolojik sağlık boyutları için de benzer durum söz konusudur. Etiketleme eğilimi açısından bakıldığında en yüksek ortalama 19-25 yaş grubuna (Ort.=2,15; ss.=,83) , en düşük olarak 18 ve – yaş grubuna aittir (Ort.=2,8; ss.=,82). Ortalamalara dayanarak bireylerdeki etiketleme eğilimi yaş grubuna göre fark anlamlı değildir. ($t=,229$, $p>,05$).

Psikolojik sağlık boyutları açısından bakıldığında ise en düşük ortalamanın 19-25 yaş grubundaki bireylere (Ort.=2,23; ss.=,80), en yüksek ortalamanın ise 26-32 yaş grubundakilere (Ort.=2,28; ss.=1,03) ait olduğu görülmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde üç yaş grubuna ait önyargı eğiliminin alt boyutundaki katılımcıların puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t= 4,160^*$; $p<,05$). görülmektedir. Bu alt boyutta da en düşük ortalama 26-32 yaş grubuna (Ort.=2,29; ss.=,94), en yüksek ortalama ise 19-25 yaş arasındaki gruba aittir (Ort.=2,80; ss.=,81). Önyargı alt boyutu puan ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ve saptanan bu farkın 18 ve – yaş grubu ile 19-25, 26-32 yaş grubundan kaynaklandığı gözlenmiştir ($2>1$; $1>3$). Sonuç olarak bireydeki damgalama eğiliminin yaşa bağlı olarak değişti ve 26-32 yaşa göre 19-25 yaşındaki bireylerde anlamlı düzeyde birbirinden farklı olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar 19-25 yaş grubunda yer alan bireylerin; yaşanabilecek durumlara, olaylara ve insana, insan davranışlarına olan önyargı, kökü derinlere inen ve pek çok olumsuz sosyal durumda kendini açığa çıkarabilen tutuma sahip oldukları söylenmektedir.

Bu sonuçlar bireydeki önyargı eğiliminin yaşlara göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği, buna bireydeki ayrımcılık ve dışlama, etiketleme ve psikolojik sağlık damgalama eğilimlerinin ise yaş gruplarına göre farklılık göstermediği şeklinde yorumlanabilir.

4. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular

Damgalama eğilimlerinin eğitim düzeyi değişkenine göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Damgalama eğilimlerinin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

<i>Boyut</i>	<i>Değişken</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Std. S.</i>	<i>S.d.</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>p</i>	<i>Farkın Kaynağı</i>
Ayrımcılık ve Dışlama	İlkokul	37	2,37	1,10					
	Orta Okul	30	1,41	,51					
	Lise	190	1,62	,73	4 ₃₅₉	13,465*	,000	p<.05	1>2 1>3
	Üniversite	87	2,17	,94					
	Lisans Üstü	20	2,03	,60					
Etiketleme	İlkokul	37	2,27	,96					
	Orta Okul	30	2,00	,86					
	Lise	190	2,09	,81	4 ₃₅₉	,619	,649	p>.05	-
	Üniversite	87	2,18	,82					
	Lisans Üstü	20	2,16	,76					
Psikolojik Sağlık	İlkokul	37	2,61	1,04					
	Orta Okul	30	2,00	,80					
	Lise	190	2,18	,79	4 ₃₅₉	2,735*	,029	p<.05	1>2 1>3
	Üniversite	87	2,26	,86					
	Lisans Üstü	20	2,40	,97					
Önyargı	İlkokul	37	2,69	1,01					
	Orta Okul	30	2,66	,96					
	Lise	190	2,89	,78	4 ₃₅₉	3,143*	,015	p<.05	3>4 3>5
	Üniversite	87	2,59	,84					
	Lisans Üstü	20	2,39	,78					
Toplam Damgalama	İlkokul	37	2,47	,80					
	Orta Okul	30	1,99	,60					
	Lise	190	2,16	,62	4 ₃₅₉	2,680*	,032	p<.05	1>2
	Üniversite	87	2,29	,75					
	Lisans Üstü	20	2,23	,60					

Bireydeki damgalama eğilimi eğitim düzeyi ile ilişkisi incelendiğinde; Ayrımcılık ve dışlama eğiliminde en yüksek ortalama ilkökul (Ort.=2,37; ss.=1.10) eğitime sahip grupta, en düşük ortalama ise ortaokul eğitimine sahip grupta (Ort.=1,41; ss.=,51) gözlenmiştir. Beş eğitim kademesi grubuna ait ayrımcılık ve dışlama eğilimi puan ortalamaları arasındaki fark da istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur (F= 13,465; p<.05). Saptanan bu farkın “ilkokul ile ortaokul” ve “ilkokul ile Lise” (1>2: 1>3) gruplarından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak ayrımcılık ve dışlama eğilimi eğitim düzeyine bağlı olarak değiştiği ve ilkokul eğitime sahip bireylerin; ortaokul ve lise eğitimine sahip olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek ayrımcılık ve dışlama eğilimine sahip oldukları söylenebilir.

Etiketleme alt boyutu açısından da en düşük ortalama ortaokul (Ort.=2,00; ss.=,86); en yüksek ortalama ise ilkokul grubuna aittir (Ort.=2,27; ss.=,96). Etiketleme alt boyutu puan ortalamalarından bakarak etiketleme eğilimi eğitim düzeyine göre fark anlamsızdır ($t=,619$; $p>.05$).

Psikolojik sağlık boyutları açısından bakıldığında da en düşük ortalama ortaokul (Ort.=2,00; ss.=,80); en yüksek ortalama ise ilkokul grubuna aittir (Ort.=2,61; ss.=1,04). Damgalama eğilimi eğitim düzeyinde anlamlıdır ($t=2,735$; $p<.05$) ve saptanan bu farkın “ilkokul ile ortaokul” ve “ilkokul ile Lise” ($1>2$; $1>3$) gruplarından kaynaklandığı gözlenmiştir.

Önyargı eğilimi alt boyutu açısından görüldüğü gibi, bu alt boyutta da puan ortalamaları eğitim kademeleri arttıkça düşmektedir. En yüksek ortalama ilkokul grubuna aittken (Ort.=2,69; ss.=1,01), en düşük ortalama lisansüstü eğitim görmüş bireylerde hesaplanmıştır (Ort.=2,39; ss.=,78).

Ölçeğin toplam damgalama puanı üzerinden hesaplanan değerlere göre en yüksek damgalama eğilimi ilkokul grubunda (Ort.=2,47; ss.=,80), en düşük damgalama eğilimi ise ortaokul bireylerin yer aldığı grupta (Ort.=1,99; ss.=,60) gözlemlendiği saptanmıştır. Beş eğitim kademesi grubuna ait damgalama eğilimi puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($t= 2,680$; $p<.05$). Bu değerler damgalama eğilimini eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklı olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağını ilkokul eğitime sahip grup ile ortaokul grup arasındaki farktan kaynaklandığı görülmüştür ($1>2$). Bu sonuçlar lisansüstü ve lisans eğitimi almış olmanın, diğer bir ifade ile üniversite eğitimi görmenin; başka birisini, olayları ve insan davranışlarını anlamada damgalama eğiliminde bulunması çok nadir olduğundan yorumlanabilir.

5. Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular

Damgalama eğilimlerinin kardeş sayısı değişkenine göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Damgalama eğilimlerinin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

<i>Boyut</i>	<i>Değişken</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Std. S.</i>	<i>S. D.</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>p</i>	<i>Farkın Kaynağı</i>
Ayrımcılık ve Dışlama	Tek Çocuk	25	1,68	,51	3 ₃₆₀	3,388*	,018	p<.05	3>2
	2-3 Kardeş	206	1,73	,79					
	4-5 Kardeş	109	2,02	,98					
	6 ve daha fazla	24	1,99	1,00					
Etiketleme	Tek Çocuk	25	1,95	,67	3 ₃₆₀	,640	,590	p>.05	-
	2-3 Kardeş	206	2,11	,81					
	4-5 Kardeş	109	2,17	,91					
	6 ve daha fazla	24	2,25	,74					
Psikolojik Sağlık	Tek Çocuk	25	2,00	,84	3 ₃₆₀	2,276	,079	p>.05	-
	2-3 Kardeş	206	2,19	,84					
	4-5 Kardeş	109	2,40	,89					
	6 ve daha fazla	24	2,16	,80					
Önyargı	Tek Çocuk	25	2,73	,77	3 ₃₆₀	2,774*	,041	p<.05	2>4
	2-3 Kardeş	206	2,83	,81					
	4-5 Kardeş	109	2,71	,90					
	6 ve daha fazla	24	2,32	,85					
Toplam Damgalama	Tek Çocuk	25	2,06	,44	3 ₃₆₀	1,157	,326	p>.05	-
	2-3 Kardeş	206	2,19	,65					
	4-5 Kardeş	109	2,30	,77					
	6 ve daha fazla	24	2,17	,69					

Tablo 7 incelendiğinde, toplam damgalama boyutunda damgalama eğiliminin en yüksek gözleendiği grubun 4-5 kardeşe sahip olanlar olduğu (Ort.= 2,30; ss.= ,77). En düşük ortalamaya ise çok az bir farkla tek çocuk olanlarda gözlenmiştir (Ort.= 2,06; ss.= ,44). Damgalama eğilimi kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı fark göstermemiştir (F=1,157; p>.05). Bu durum kardeş sayısının fazla yada az olduğuna bağlı damgalama eğiliminin baskın olup olmaması söz konusu değildir.

Psikolojik sağlık ve etiketleme boyutları de aynı söz konusudur. Psikolojik sağlık boyutunda en yüksek ortalamaya sahip grubu 4-5 kardeş olanlar (Ort.= 2,40; ss.= ,89) ve buna karşılık en düşük ortalamanın tek çocuk bireylerde gözleendiği (Ort.= 2,00; ss.= ,84) tespit edilmiştir. Kardeş sayısına göre damgalama eğilimi değişkenlik göstermemiştir (F=2,276; p>.05).

Etiketleme boyutu açısından bakıldığında ise en yüksek ortalamaya sahip grubun 6 ve daha fazla kardeşe sahip olanlar olduğu (Ort.= 2,25; ss.= ,74), bunu 4-5 kardeşi olanların izlediği (Ort.= 2,17; ss.= ,91) görülmektedir. En düşük ortalamaya ise tek çocuk olanlarda gözlenmiştir (Ort.= 1,95; ss.= ,67). Etiketleme eğilimi de kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı fark göstermemiştir (F=,640; p>.05).

Önyargı, ayrımcılık ve dışlama boyutları ise kardeş sayısına göre bireydeki damgalama eğiliminin yüksek olup olmamasını gösteren örnektir. Önyargı boyutu açısından bakıldığında ise en yüksek ortalamaya sahip grubun 2-3 kardeşe sahip olanlar olduğu (Ort.= 2,83; ss.= ,81) görülmektedir. En düşük ortalamaya ise 6 ve daha fazla kardeşe sahip olanlar gözlenmiştir (Ort.= 2,32; ss.= ,85). Önyargı eğilimi kardeş sayısı değişkenine göre fark anlamlı bulunmuştur (F= 2,774; p<.05). Anlamlı farkın ise “2,3 kardeş ile 6 ve daha fazla kardeş” gruplarından kaynaklandığı saptanmıştır (4>2). Bu durum kardeş sayısının 4’ü geçtiğinde önyargı eğiliminin anlamlı düzeyde azaldığını göstermektedir.

Ayrımcılık ve dışlama boyutlarında ise en yüksek ortalamaya sahip 4-5 kardeşi olanlar (Ort.= 2,02; ss.= ,98) ve buna karşılık en düşük ortalamanın tek çocuk bireylerde gözlendiği (Ort.= 1,68; ss.= ,51) tespit edilmiştir. Ayrımcılık ve dışlama eğilimi puanlarının kardeş sayısı değişkenine dağılımı .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur (F= 3,388; p<.05). Gözlenen bu farkın “4-5 kardeşe sahip grup ile tek çocuk” (3>2) grubundan kaynaklandığı saptanmıştır. Bu bulgular kardeş sayısı azaldıkça ayrımcılık ve dışlama eğilimi arttığını göstermektedir.

6. Doğum Sırası Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular

Damgalama eğilimlerinin doğum sırası değişkenine göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Damgalama eğilimlerinin Doğum Sırası Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

<u>Boyut</u>	<u>Değişken</u>	<u>N</u>	<u>Ort.</u>	<u>Std. S.</u>	<u>S. D.</u>	<u>F</u>	<u>Sig.</u>	<u>p</u>	<u>Farkın Kaynağı</u>
Ayrımcılık ve Dışlama	En Büyük	154	1,78	,83	2 ₃₆₁	2,942	,040	p<.05	2>1 2>3
	Ortanca	116	1,98	,94					
	En Küçük	94	1,73	,79					
Etiketleme	En Büyük	154	2,16	,86	2 ₃₆₁	1,062	,347	p>.05	-
	Ortanca	116	2,17	,81					
	En Küçük	94	2,02	,79					
Psikolojik Sağlık	En Büyük	154	2,21	,93	2 ₃₆₁	2,044	,131	p>.05	-
	Ortanca	116	2,36	,82					
	En Küçük	94	2,13	,76					
Önyargı	En Büyük	154	2,80	,85	2 ₃₆₁	,547	,579	p>.05	-
	Ortanca	116	2,69	,84					
	En Küçük	94	2,74	,84					
Toplam Damgalama	En Büyük	154	2,21	,70	2 ₃₆₁	1,302	,273	p>.05	-
	Ortanca	116	2,28	,70					
	En Küçük	94	2,13	,62					

Toplam Damgalama eğilimi doğum sırası değişkenine göre incelenmesinden elde edilen sonuçlara göre ailenin en büyük (Ort. = 2,21; ss.= ,70) ve en küçük (Ort.= 2,13; ss.= ,62) çocuklarının ortancalara göre (Ort.= 2,28; ss.= ,62) bir az düşük damgalama eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile baskın damgalama eğilimine ortanca çocuklar sahiptir. Toplam Damgalama eğilimi puanlarının doğum sırası değişkenine dağılımı da istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmamıştır (F= 1,302; p>.05). Anlamlı farkın söz konusu değildir.

Psikolojik sağlık ve etiketleme boyutları ile ilgili sonuçlar da yukarıda açıklanan bulguları destekler niteliktedir. Psikolojik sağlık boyutunda ortanca çocuklarda en yüksek düzeyde (Ort. = 2,36; ss.= ,82) gözlenmiştir. Görece olarak en büyük çocukları ile (Ort. = 2,21; ss.= ,93) en küçük çocuklarında (Ort.= 2,13; ss.=,76) ortanca çocuklara kıyasla psikolojik ve sağlık konusunda damgalama eğilimi puan ortalamaları daha düşüktür. Bununla birlikte psikolojik sağlık boyutu puanlarının doğum sırası değişkenine dağılımı .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır (F= 2,044; p>.05).

Etiketleme boyutunda de benzeyen durum ortanca çocuklarda en yüksek düzeyde (Ort. = 2,17; ss. = ,81) gözlenmiştir. Çok az bir farkla ikinci sırada en büyük çocuklar (Ort. = 2,19; ss.= ,89) ve en düşük etiketleme eğilimine sahip olan puan en küçük çocuklarında (Ort.= 2,02; ss.=,79). Görece olarak etiketleme boyutunun puanlarının doğum sırası değişkenine göre anlamlı bulunmamıştır (F= 1,062; p>.05).

Önyargı boyutu açısından bakıldığında ise en yüksek önyargı eğilimi ailenin en büyük çocuğunda (Ort. = 2,80; ss.= ,85)) gözlenmiştir. en küçük (Ort. = 2,21; ss. = ,70) ve ortanca çocuklara (Ort.= 2,13; ss.= ,62) bir az önyargı eğilimine baskın olduğu görülmektedir. Önyargı eğilimi puanlarının doğum sırası değişkenine göre anlamlı bulunmamıştır (F= ,547; p>.05). Bu bulgular psikolojik sağlık, etiketleme ve önyargı eğilimlerinin doğum sırası değişkenine ilişkin anlamlı fark göstermemektedir.

Ayrımcılık ve dışlama boyutlarında ise en yüksek ortalamaya ortanca çocuk (Ort. = 1,98; ss.= ,94) ve buna karşılık en düşük puanının ailenin en küçük bireylerinde (Ort.= 1,73; ss.= ,79) ve en büyük çocuklarda (Ort.= 1,78; ss.= ,83) gözlendiği tespit edilmiştir. Ayrımcılık ve dışlama eğilimi puanlarının doğum sırası değişkenine dağılımı .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur (F= 2,942; p<.05). Anlamlı farkın “ortanca ile en büyük” (2>1) ve “ortanca ile en küçük çocuk” (2>3) gruplarından kaynaklandığı da saptanmıştır.

Sonuç olarak bireydeki damgalama eğiliminin doğum sırası değişkeni ile anlamlı ilişkisi gözlenmemiştir.

7. Medeni Durum Değişkenine Göre Damgalama eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular

Damgalama eğilimlerinin medeni durum (bireylerin duygusal ilişki durumları) değişkenine göre analizinden elde edilen bulgular Tablo 9’de gösterilmiştir.

Tablo 9. Damgalama eğilimlerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

<i>Boyut</i>	<i>Değişken</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Std. Sapma</i>	<i>S. D.</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>p</i>	<i>Farkın Kaynağı</i>
Ayrımcılık ve Dışlama	İlişkisi Yok	249	1,83	,88	3 ₃₆₀	,894	,444	p>.05	-
	Flört – Sevgili	72	1,73	,74					
	Nişanlı-Sözlü	15	2,02	,81					
	Evli	28	1,99	,98					
Etiketleme	İlişkisi Yok	249	2,17	,84	3 ₃₆₀	,887	,448	p>.05	-
	Flört – Sevgili	72	2,03	,80					
	Nişanlı-Sözlü	15	1,96	,73					
	Evli	28	2,06	,87					
Psikolojik Sağlık	İlişkisi Yok	249	2,29	,88	3 ₃₆₀	1,178	,318	p>.05	-
	Flört – Sevgili	72	2,10	,76					
	Nişanlı-Sözlü	15	2,10	,51					
	Evli	28	2,17	1,00					
Önyargı	İlişkisi Yok	249	2,83	,83	3 ₃₆₀	5,847*	,001	p<.05	1>4
	Flört – Sevgili	72	2,73	,78					
	Nişanlı-Sözlü	15	2,60	,74					
	Evli	28	2,15	,95					
Toplam Damgalama	İlişkisi Yok	249	2,26	,69	3 ₃₆₀	1,160	,325	p>.05	-
	Flört – Sevgili	72	2,12	,61					
	Nişanlı-Sözlü	15	2,15	,54					
	Evli	28	2,09	,82					

Medeni durum değişkeni açısından toplam damgalama eğilimi en yüksek bireylerin ilişkisi olmayanlar olduğu (Ort. = 2,26, ss.=,69) göstermektedir. En düşük ortalamaların ise evli olanlar (Ort. = 1,73, ss.=,74) gözlemlendiği görülmektedir. Toplam damgalama eğilimi puanlarının medeni durum değişkenine dağılımı .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır (F= 1,160; p>.05).

Psikolojik sağlık ve etiketleme boyutlarında da benzeyen durum söz konusudur. Psikolojik sağlık nedenlerden damgalama eğilimi en yüksek ilişkisi olmayan bireylerin olduğu (Ort. = 2,29, ss.=,88) gözlemlenmiştir. En düşük damgalama eğilimine sahip bireyler ise nişanlı-sözlü olanlar (Ort. = 2,10, ss.=,51) ve flört- sevgili bireyler (Ort. = 2,10, ss.=,76) görülmektedir. Psikolojik sağlık nedenlerden damgalama eğilimi puanlarının medeni durum değişkenine ilişkin anlamlı bulunmamıştır (F= ,318; p>.05).

Önyargı boyutu açısından bakıldığında ise en yüksek önyargı eğilimi ilişkisi olmayan bireylerin olduğunu (Ort. = 2,83, ss.=,83) göstermektedir. Evli olanlarda ise (Ort. = 2,15, ss.=,95) önyargı eğilimi düşük olduğu görülmektedir. Önyargı eğilimi puanlarının medeni durum değişkenine dağılımı .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur (F= 5,847; p<.05). Farkın kaynağının “ilişkisi olmayan ile evli” 1>4) grupdan kaynaklandığı düşünüldüğünde; ilişkisi olmayan bireylerin evli bireylere kıyasla anlamlı düzeyde önyargı eğilimine daha fazla sahip olduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak önyargı eğilimine sahip olmanın bireylerin medeni durumlarına göre anlamlı düzeyde değiştiği; ilişkisi olmayan bireylerin evli bireylere kıyasla daha baskın önyargı eğilimine sahip oldukları söylenebilir. Buna karşılık psikolojik sağlık nedenden, etiketleme ve ayrımcılık ve dışlama eğilimleri ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

8. Psikolojik Yardım Gereksinimi Değişkenine Göre Damgalama Eğilimleri Düzeyine İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcılara “psikolojik yardım ihtiyaçlarının olup olmadığı ve bugüne kadar herhangi bir psikolojik yardım alıp almadıkları” da sorulmuştur. “Hiç ihtiyaç duymadım, İhtiyacım var ama almadım, Psikolog ya da Psikolojik danışmana gittim ve Psikiyatra Gittim İlaç Kullandım” seçeneklerine göre damgalama eğilimleri puanları üzerinde yapılan analizin sonuçları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Damgalama eğilimlerinin Psikolojik Yardım Gereksinimi Değişkenine Göre Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

<u>Boyut</u>	<u>Değişken</u>	<u>N</u>	<u>Ort.</u>	<u>Std. S.</u>	<u>S. D.</u>	<u>F</u>	<u>Sig.</u>	<u>p</u>	<u>Farkın Kaynağı</u>
Ayrımcılık ve Dışlama	Hiç İhtiyaç Duymadım	220	1,90	,88	3 ₃₆₀	4,006*	,008	p<.05	1>4 2>4
	İhtiyacım Var	82	1,87	,84					
	Psikoloğa Gittim	37	1,73	,87					
	Psikiyatra Gittim	25	1,29	,49					
Etiketleme	Hiç İhtiyaç Duymadım	220	2,20	,83	3 ₃₆₀	3,085*	,027	p<.05	1>4
	İhtiyacım Var	82	2,03	,82					
	Psikoloğa Gittim	37	2,19	,83					
	Psikiyatra Gittim	25	1,72	,73					
Psikolojik Sağlık	Hiç İhtiyaç Duymadım	220	2,29	,87	3 ₃₆₀	4,284*	,005	p<.05	1>4 2>4 3>4
	İhtiyacım Var	82	2,26	,79					
	Psikoloğa Gittim	37	2,28	,86					
	Psikiyatra Gittim	25	1,65	,76					
Önyargı	Hiç İhtiyaç Duymadım	220	2,71	,86	3 ₃₆₀	1,484	,219	p>.05	-
	İhtiyacım Var	82	2,82	,80					
	Psikoloğa Gittim	37	2,96	,73					
	Psikiyatra Gittim	25	2,57	,94					
Toplam Damgalama	Hiç İhtiyaç Duymadım	220	2,25	,68	3 ₃₆₀	3,756*	,011	p<.05	1>4 2>4 3>4
	İhtiyacım Var	82	2,22	,66					
	Psikoloğa Gittim	37	2,26	,67					
	Psikiyatra Gittim	25	1,78	,60					

Ayrımcılık ve dışlama eğilimi daha baskın psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymadığını belirten (Ort. = 1,90; ss.=,88), psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünen (Ort.=1,87; ss.=,84) ve psikoloğa ya da psikolojik danışmana giden (Ort.=1,73; ss.=,87) bireylerde görülmektedir. Ayrımcılık ve dışlama eğilimi puanlarının psikolojik yardım ihtiyacı

değişkenine dağılımı ,05 düzeyinde anlamlı bulunmuş ($F=4,006$; $p<.05$), anlamlılığın da “psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymayanlar” ile “psikiyatra gidip ilaç kullanan” ($1>4$); “psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünenler” ile “psikiyatra gidip ilaç kullanan” ($2>4$) gruplardan kaynaklandığı saptanmıştır.

Etiketleme eğilimine daha düşkün psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymadığını belirten (Ort.= 2,20; ss.=,83) ve psikoloğa ya da psikolojik danışmana gidenler (Ort.= 2,19; ss.=,83) olduğu (Ort.= 4,03; ss.= ,61) görülmektedir. Etiketleme eğilimi puanlarının psikolojik yardım ihtiyacı değişkenine dağılımı ,05 düzeyinde anlamlı bulunmuş ($F=3,085$; $p<.05$), anlamlılığın psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymayanlar” ile “psikiyatra gidip ilaç kullanan” bireylerden kaynaklandığı saptanmıştır ($1>4$).

Psikolojik sağlık boyutu da benzer bir durumdur, psikolojik sağlık nedenlerden damgalama eğilimi en yüksek psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymadığını belirten (Ort.= 2,29; ss.=,87), psikoloğa ya da psikolojik danışmana giden (Ort.= 2,28; ss.=,86) ve psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünen (Ort.=2,26; ss.=,79) bireylerin olduğunu göstermektedir. Psikolojik sağlık nedenlerden damgalama eğilimine en düşük ortalamaya sahip psikiyatra gidip ilaç kullanan (Ort.=1,65; ss.=,76) bireyler gözlenmiştir.Psikolojik sağlık nedenlerden damgalama eğilimi puanlarının psikolojik yardım gereksinimi değişkenine dağılımı da .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($F=3,284$; $p<.05$). Farkın da “psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymayanlar” ile “psikiyatra gidip ilaç kullanan” ($1>4$); “psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünenler” ile “psikiyatra gidip ilaç kullanan” ($2>4$) ve “psikoloğa ya da psikolojik danışmana gidenler” ile “psikiyatra giden ilaç kullanan” ($1>4$) gruplardan kaynaklandığı saptanmıştır. Sonuç olarak psikiyatra giden bireylerin diğer gruplara göre psikolojik sağlık nedenlerden dolayı damgalama eğilimi baskın olmadığını göstermektedir.

Önyargı boyutu açısından bakıldığında ise en yüksek önyargı eğilimi psikoloğa ya da psikolojik danışmana giden (Ort.= 2,96;ss.=,73) ve psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünen (Ort.=2,82; ss.=,80) bireylerde görülmektedir. En düşük önyargı eğilimi ise psikiyatra gidip ilaç kullanan (Ort.=1,78; ss.=,60) bireylerde gözlendiği görülmektedir. Önyargı eğilimi puanlarının psikolojik yardım ihtiyacı değişkenine dağılımı ,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır ($F= 1,484$; $p>.05$).

Tablo 10 incelendiğinde toplam damgalama boyutunda psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymadığını belirten (Ort.= 2,25; ss.=,68), psikoloğa ya da psikolojik danışmana giden (Ort.= 2,26; ss.=,67) ve psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünen (Ort.=2,22; ss.=,66)

bireylerin toplam damgalama eğilimi puan ortalamalarını birbirine yakın olduğu görülmektedir. Buna karşılık psikiyatra gidip ilaç kullanan (Ort.=1,78; ss.=,60) bireylerin toplam damgalama eğiliminde en düşük ortalamaya sahip grup olduğu gözlenmiştir. Toplam damgalama puanlarının psikolojik yardım gereksinimi değişkenine dağılımı da .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($F=3,756$; $p<,05$). Farkın da “psikolojik yardıma hiç ihtiyaç duymayanlar” ile “psikiyatra gidip ilaç kullanan” ($1>4$); “psikolojik yardıma ihtiyacı olduğunu düşünenler” ile “psikiyatra gidip ilaç kullanan” ($2>4$) ve “psikoloğa ya da psikolojik danışmana gidenler” ile “psikiyatra giden ilaç kullanan” ($1>4$) gruplardan kaynaklandığı saptanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar psikiyatra giden ilaç kullanan bireylerin, diğer gruplara kıyasla düşük damgalama eğilimine sahip olduğunu göstermektedir.

V. BÖLÜM

5. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Damga bireysel ve toplumsal olarak birçok parametreden etkilemektedir. Örneğin, damga bireylerin demografik özelliklerin etkilediği gibi demografik özelliklerde bireylerin damgalama eğilimini etkilediği varsayılmaktadır. Ama bu konularla ilgili araştırmaların az olmasına rağmen literatüre bakıldığında etken ve edilgen ilişkisinin paradoksal olduğu söylenebilmektedir. Damgalama eğilimi bireylerdeki demografik özelliklerden bağılı olmadan damgalayan ve damgalanan kişilerin üzerinde kendi etkisini göstermektedir. Bireyin bazı koşullarda kendisini olduğundan farklı görmesi demografik değişkenler düzeyinden çıkarak damgalama eğilimini ölçülmesini zorlaştırmaktadır.

Bireylerdeki damgalama eğiliminin ölçülmesi zor olduğu gibi bireylerdeki demografik özellikler açısından ölçmesi daha da zor durumlar ortaya çıkarmaktadır. Yapılan araştırmaların birçoğunda damgaya maruz kalanlarla kalmayanlar arasında demografik özellikler açısından önemli farklılıklar bulunamamıştır. Kişinin kendisinde bulunduğu öznel durum ve bu duruma karşı yüklemiş olduğu anlam aynı anda damgalama eğilimini ve bireydeki demografik özelliklerini etkileyen önemli bir görecelik oluşturmamaktadır (Crocker, 1999). Bu durum damgalama eğilimini bireylerin demografik özellikleri ile ilişkin ölçümünü bir az zorlaştırabilmektedir.

Damgalama eğiliminin esas karakteristik neticelerinden biri de bireylerin yetenek, beceri gibi kişisel faktörlerin gelişmesinde ve potansiyellerini kullanmasında engell oluşturmasıdır. Bireyler genel olarak çevresindeki insanları sıfatlar sayesinde değerlendirdiği gibi o çevrenin kendisini de kategorizelediğini bilmektedir (Geçtan, 1990). Diğerleri tarafından değerlendirildiğini düşünen birey kişilik özelliklerine zarar vermeme çabasıyla bir mücadeleye girmesi ve bunun zararlı sonuçlarından kendini korumaya çabalaması ile o bireyin cinsiyet, medeni durumu, yaşı veya eğitim durumu gibi demografik özellikler arasındaki bağlantı yok sayılmaktadır. Genel olarak bireyin yeteneklerinin gelişmesi veya başarılı olma gibi durumlarda da bireydeki demografik özelliklerinin olumlu ya da olumsuz sonuçlara ulaşmasındaki etkisinin olamaması gibi.

Bireylerdeki damgalama eğiliminin demografik değişken özelliklerine ilişkin literatür çalışmalarına bakıldığında damgalanmaya uygun gruplar üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Crocker, damgalama eğilimine uğrayan ve değeri düşürülen kişilerin özünde ciddi içselleştirilmiş damga ve benlik saygısındaki ciddi bir düşüş olduğunu söylemiştir (1999). Araştırmalar üzerinden çoğunlukta bireylerdeki damgalama eğilimi demografik özellikler açısından farklı olmasına rağmen sonuçların herkesce aynı olduğu gözlemlenmiştir. Aynı sonuçlar ise, hem kadın, hem erkek, hem evli veya ilişkisiz bireyler üzerinde depresyona yatkınlık, içe dönük, mutsuz ve kendini aşağılama gibi durumlarla damgalama kendini yansıtmaktadır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen verilere göre katılımcıların genel olarak damgalama eğilimi düşük olduğu tespit edilmiştir. Ancak, bireylerdeki damgalama eğilimi demografik değişken özellikleri üzerinden bakıldığı zaman önyargı, ayrımcılık ve dışlama alt boyutları ile ilişkin anlamlı bir düzeyde farklılık göstermektedir.

Damgalama eğilimlerinin cinsiyet değişkenine göre analizinden elde edilen verilere göre kadınlarda erkeklere göre damgalama eğiliminin daha az olduğu gözlemlenmiştir. Literatürdeki araştırmalara baktığımızda erkeklerin kadınlara göre kendini daha fazla damgalama davranışı sergilediği görülmüştür (Stewart, 2008). Damgalama eğiliminin cinsiyet üzerindeki etkisine baktığımızda, bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlar ile literatürde rastlanan araştırmalar paralellik göstermektedir. Güngör, 780 öğretmen ve okul müdürü ile yapmış olduğu araştırmada, erkek öğretmenlerin ayrımcılık ve dışlamaya, etiketlemeye ve psikolojik sağlığa yönelik damgalama eğilimleri kadın öğretmenlerden daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşmıştır (Güngör, 2013). Bu bulguya göre; erkeklerin damgalama eğilimine ilişkin ayrımcılık ve dışlanma, etiketleme, psikolojik sağlık ve ön yargı puan ortalamasının kadınların puan ortalamasından daha yüksek olması erkeklerin kadınlardan daha fazla damgalama eğilimine sahip olduğunu gösterebilir. Bu çerçevede yapılmış olan araştırmanın bu verileri aynı konularda yeri olan literatürde çeşitli örneklem grupları ile yapılmış birçok araştırma sonucu ile paralellik gözlemlenmektedir (Çamaş, 2017; Sevim ve Artan, 2019; Erez, 2019).

Goffman (1963)'ın da damgalama nedenlerinden biri olarak belirttiği; kültürel yapı ile ilişkili olarak kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair kültürel kodlar nedeniyle daha fazla damgalanmaya ve ayrımcılığa maruz kaldıkları, bu nedenle de başkalarını daha az damgalama eğiliminde olabilecekleri söylenebilir. Araştırmanın bu bulgusu ile paralellik göstermeyen araştırma sonuçları da bulunmaktadır. Bernard, Riedel-Heller ve Sikorski

(2019)'nun obezite sorunu olan ve olmayan bireylerle yapmış olduğu araştırma sonucunda bireylerin damgalama eğilimlerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği saptanmıştır.

Damgalama eğilimlerinin yaş değişkenine göre analizinden elde edilen bulgulara dayalı olarak bireydeki damgalama eğiliminin yaşa bağlı olarak değişti ve 26-32 yaşa göre 19-25 yaşındaki bireylerde anlamlı düzeyde birbirinden farklı olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar 19-25 yaş grubunda yer alan bireylerin; yaşanabilecek durumlara, olaylara ve insana, insan davranışlarına olan önyargı, kökü derinlere inen ve pek çok olumsuz sosyal durumda kendini açığa çıkarabilen tutuma sahip oldukları söylenmektedir. Bu sonuçlar bireydeki önyargı eğiliminin yaşlara göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği, buna bireydeki ayrımcılık ve dışlama, etiketleme ve psikolojik sağlık damgalama eğilimlerinin ise yaş gruplarına göre farklılık göstermediği şeklinde yorumlanabilir.

Damgalama eğilimlerinin eğitim düzeyi değişkenine göre analizinden elde edilen verilere göre lisansüstü ve lisans mezunu olmanın, yani üniversite eğitimi görmenin; başka bireyi, olayları ve insan davranışlarını anlamada damgalama eğiliminde bulunması çok nadir olarak yorumlanabilir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça “ayrımcılık ve dışlama”, “etiketleme”, “psikolojik sağlık” alt boyut damgalama eğilimleri düşmekte iken, önyargı eğilimi ise eğitim düzeyi arttıkça artış göstermektedir. Bu konuda yapılan literatür araştırmalarda aynı durumu sergilemektedirler. Erkan Yaman ve Güngör'ün yapmış olduğu araştırmada, öğretmenlerin damgalama eğilimleri ayrımcılık ve dışlama boyutunda eğitim durumu bakımından anlamlı bir fark göstermektedir. Önlisans mezunu öğretmenlerin ayrımcılık ve dışlama boyutunda damgalama eğilimleri, lisansüstü eğitim alan öğretmenlere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (2014).

Önyargı eğilimine sahip olmanın bireylerin medeni durumlarına göre anlamlı düzeyde değiştiği; ilişkisi olmayan kişilerin evli olanlara kıyasla daha baskın önyargı eğilimine sahip oldukları söylenebilir. Buna karşılık ruhsal sağlık nedeniyle etiketleme, ayrımcılık ve dışlama eğilimleri ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna paralel göstermiş olan araştırmalar da vardır. Yaman'ın yapmış olduğu araştırmaya bakarsak, bireylerin damgalama eğilimleri psikolojik sağlık boyutunda, önyargı boyutunda ve ayrımcılık ve dışlama boyutunda medeni durum bakımından anlamlı bir fark göstermektedir. Evli olan bireylerin damgalama eğilimlerinin psikolojik sağlık boyutunda ilişkisiz ve flörtü olan bireylere göre daha fazla olduğu, bekâr olan bireylerin damgalama eğilimlerinin önyargı boyutunda evli ve nişanlı olan bireylere göre daha fazla olduğu, ilişkisiz bireylerin damgalama eğilimlerinin

ayrımcılık ve dışlama boyutunda sevgilisi olan ve evli bireylere göre daha fazla görülmüştür. Ögel (2010) tarafından yapılan alkol ve madde bağımlılarına yönelik damgalama ile ilgili araştırmada madde bağımlılarına yönelik damgalamada, bağımlıların kişilik özellikleri, suç işleme durumları, kullanılan maddenin özellikleri, komorbid ruhsal hastalıklarının olması, sosyo ekonomik düzey gibi özelliklerin yanında cinsiyet özellikleri ve medeni durumlarının da doğrudan etkili olduğu bulunmuştur.

Damgalama eğilimlerinin psikolojik yardım gereksinimi değişkenine göre analizinden elde edilen sonuçlara göre, psikiyatra giden ilaç kullanan bireylerin, diğer gruplara kıyasla düşük damgalama eğilimine sahip olduğunu göstermektedir.

5.2. Sonuç

Bireylerin sahip oldukları damgalama eğilimlerinin; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kardeş sayısı, doğum sırası, medeni durum ve psikolojik yardım gereksinimi duyma değişkenlerine göre incelenmesinin amaçlandığı araştırmada elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

1. Bu araştırmanın sonucuna göre katılımcıların genel olarak ayrımcılık ve dışlama, ruhsal sağlık, etiketleme yönelimi puanı düşük iken, bireylerdeki önyargı puanının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Önyargı bireysel ve toplumsal olarak birçok parametreden etkilenmekte ve etkilenmektedir. Damgalama eğiliminin baskın olması bireyin sosyal ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesi, mesleki, ailevi ve sosyal hayatının olumsuz etkilenmesine, ekonomik kayba, hayat standardında düşmeye neden olabilmektedir.
2. Elde edilen bulgulara dayalı damgalama eğilimlerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı incelendiğinde; damgalama toplam ve tüm alt boyutları ile anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Erkeklerde damgalama eğilimi kadınlarda göre daha yüksektir.
3. Bireydeki önyargı eğiliminin yaşlara göre anlamlı farklılık göstermesine rağmen, bireydeki ayrımcılık ve dışlama, etiketleme ve ruhsal sağlık alt boyut damgalama eğilimlerinin ise yaş gruplarına göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin yaşı düştükçe önyargı eğiliminin yükseldiği gözlenmektedir. Önyargı alt boyutunda da 25 yaştan küçük bireylerde daha çok gözlendiğini söyleyebiliriz.
4. Bu araştırmada lisansüstü ve lisans mezunu olmanın, yani üniversite eğitimi görmenin; başka bireyi, olayları ve insan davranışlarını anlamada damgalama

eğiliminde bulunması çok nadir olarak yorumlanabilir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça “ayrımcılık ve dışlama”, “etiketleme”, “psikolojik sağlık” alt boyut damgalama eğilimleri düşmekte iken, önyargı eğilimi ise eğitim düzeyi arttıkça artış göstermektedir.

5. Doğum sırası değişkeni incelendiğinde; ayrımcılık ve dışlama eğilimi en yüksek olan ortanca çocuklardır. Psikolojik sağlık, etiketleme ve önyargı alt boyut damgalama eğilimleri ise bireyin doğum sırası değişkeni ile anlamlı ilişkisi gözlemlenmemiştir.
6. Önyargı eğilimine sahip olmanın bireylerin medeni durumlarına göre anlamlı düzeyde değiştiği; ilişkisi olmayan kişilerin evli olanlara kıyasla daha baskın önyargı eğilimine sahip oldukları söylenebilir. Buna karşılık ruhsal sağlık nedeniyle etiketleme, ayrımcılık ve dışlama eğilimleri ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.
7. Psikolojik yardıma ihtiyacı olmadığını düşünen bireyler, diğer gruplara göre daha fazla psikolojik sağlık sorunları nedeniyle, etiketleme, ayrımcılık ve dışlama eğilimlerine yatkındır. Önyargı eğilimine bakıldığında ise en yüksek puana sahip bireylerin psikoloğa ya da psikolojik danışmana gidenler olduğu saptanmıştır.

5.3. Öneriler

Farklı birey gruplarından, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, psikolojik destek alma gereksinimiyle ilişkili damgalama eğilimi düzeylerini incelemeyi amaçlayan bu çalışma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak üretilen öneriler aşağıda sunulmuştur:

Toplumsal olarak Damgalama eğilimi ile ilgili farkındalık oluşturmak amacıyla etkinlikler düzenlemek arz edilmektedir. Bireylerin neyin doğru, neyin yanlış, neyin ayıplanması gerektiğini ve neyin övgüyü hak ettiğini kendilerinin belirleyebilmesi için özgür ve güvenli ortamın oluşmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer türlü insanların bildiğini zanneden bütün normlar aslında öğrenilmiş, kalıplanmış ve başka tercihin yok sayılmış durumlarından kaynaklanmaktadır.

İlkokul ve ortaokul öğrencileri için Milli Eğitim bakanlığı tarafından damgalama ile ilişkin etkinliklerin ders programlarında yer alması istenilmektedir. Birey beyininde yerleşmiş olan fikir ve bakışların temeli de çocukluk dönemini kapsamaktadır. Bireylere hayatındaki kendi felsefesini edinebilmesi için farklı kültür, din ve coğrafi hakkında bilgileri içermiş olan

ve tartışmaya açık etkinliklerin ders olarak düzenlenmesi bireylerdeki damgalama eğiliminin hafif bir şekilde ilerilemesine neden olabilmektedir.

Toplum sorumluluk projelerinde damgalama eğilimi konusunu içeren aktivite, seminer ve grub çalışmaların düzenlenmesi belli bir seviyede bireyler açısından yararlı olabilmektedir. Özellikle niversite ve mesleki hayatı olan bireyler arasında damgalama konusunda daha netlik getirmek üzere uygulanan çalışmalar kendi fikirlerinin “Ben gerçekten öyle düşünüyor muyum” sorusuna neden olabilmektedir.

Kamu spotlarında farklılıkların normal olduğunu ileten yayınların yer alması, özellikle yaş değişkenine göre gereksinim duyulan bir aşamadır. Genel olarak yetişkin döneminden sonraki yaşlılık dönemindeki bireylerin açısından yeni bilgi, tarz ve görünümlere açık olmayıp da kendi fikirlerini ölümüne savunan babaanne ve dedelerin kabul seviyesini artırma konusunda olumlu sonuçlar elde edebiliriz.

Gelişmiş olan bu ağ için önemli yeri kapsayan teknolojiyi kullanarak toplum aydınlatmasını gerçekleştirebiliriz. Televizyon, radyo, gazete ve internet uygulamaları üzerinden farklı memleket ve insanları anlatan eğlence programların düzenlenmesi gayret iyi sonuçlara ulaştırabilmektedir. Özellikle kendilerinin kendinde fark etmesine ve düşünmesine yol açabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aker, S. Dündar, C. Pekşen, Y. (2007). “*Sokaktakiler, Yazılı Basın ve Damgalama*”, Aile ve Toplum Dergisi, 3(11), 83-90. [198239 \(dergipark.org.tr\)](http://dergipark.org.tr/198239)
- Aldemir, Ş. Özpınar, Ö. (2004). Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlama. Amme İdaresi Dergisi, 37(2), 1-11.
- Alğan, C. (2010). Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek, İstanbul, Sosyal Değişim Derneği. [397680 \(dergipark.org.tr\)](http://dergipark.org.tr/397680)
- Arabacı, L. B. Başoğul, C. Büyükbayram, A. (2015). Adli psikiyatri hastalarının içselleştirilmiş damgalanma ve sosyal işlevsellik düzeyleri. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16, 113-121. <https://www.alpha-psychiatry.com/Content/files/sayilar/78/113-121.pdf>
- Arıkan, Ç. (1986). Psiko-Sosyal Yönleriyle Sapma. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, 4(2), 123-140.
- Arboleda-Flórez, J. (2002). What causes stigma? World Psychiatry Association, 1(1), 25–26. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1489829/>
- Arslan, H. Şener, D. K. (2009). “*Stigma Spiritüalite ve Konfor Kavramlarının Meleis’in Kavram Geliştirme Sürecine Göre İrdelenmesi*”, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik ve Bilim ve Sanatı Dergisi, 2(1), 51-58. 51_58-with-cover-page-v2.pdf (d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net)
- Bağ, B. ve Ekinci, M., (2005). Sağlık personelinin ruhsal sorunları olan bireylere yönelik tutumlarının araştırılması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 3(11), 107-127.
- Bakacak, A. G. (2002). Modern dönemde Becker ve Goffman’ın yaklaşımlarında etiketlenmiş suçlu anlayışı ve günümüzdeki yansımaları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press. [Becker_Howard_Outsiders_Studies_In_The_Sociology_Of_Deviance_1963.pdf](http://monoskop.org/Becker_Howard_Outsiders_Studies_In_The_Sociology_Of_Deviance_1963.pdf) (monoskop.org)
- Becker, H. S. (2015). *Hariciler (Outsiders): bir sapkınlık sosyolojisi çalışması*. Ş. Geniş. ve L. Ünsaldı (Çev.), 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları.
- Berry, D. (1974). *Central Ideas in Sociology*, London: Constable.
- Bernard, M., Riedel Heller, S.G. ve Luck Sikorski, C. (2019). Altruistic behavior depending on opponents’ body weight an experimental approach. *The European Journal of Obesity*, 12, 448-169.

- Bilge, A. ve am, O. (2010). Ruhsal hastalıklara yönelik damgalama ile mücadele. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(1), 71-78. . [Microsoft Word - khb_009_01-71.doc \(bibliomed.org\)](#)
- Bilge A, am O. (2008). Ruhsal Hastalığa Yönelik İnançlar leği'nin Geçerliliği ve Güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 9(2): 91-96. [Pdf Görüntüleyici | TR Dizin](#)
- Bilgin, N. (1994). Sosyal bilimlerin kavşaðında kimlik sorunu. İzmir: Ege Yayınları.
- Bilton, T., Bonnet, K., Jones, P., Stanworth, M., Sheard, K. ve Webster, A., (1987). *Introductory Sociology* (2nd ed), London:Macmillan.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth. (2009). Sociology (Sosyoloji), (ev. Ed. B. zelik), 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, (Orijinal Baskı: 2003).
- Burke, P. (2007). Disadvantage and stigma: a theoretical framework for associated conditions. P. Burke, J. Parker (Ed.), *Social work and disadvantage: adressing the roots of stigma through association* içinde (s. 11-26). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Buz, S. (2011). "Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel, Travesti Bireylerle Sosyal Hizmet", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(2), 137-148.
- Buz, S. (2015). "Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 268-278. . [70604 \(dergipark.org.tr\)](#)
- Bos, A.E.R., Pryor, J.B., Reeder, G.D. and Stutterheim, S.E., (2013). "Stigma: Advances in Theory and Research", *Basic and Applied Social Psychology*, 35(1): 1-9.
- Bostancı, N. (2005). Ruhsal Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Stigma ve Bunun Azaltılmasına Yönelik Uygulamalar. *Düşünen Adam (Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi)*, 18(1):32-38. [1587721487-tr.pdf \(dusunenadamdergisi.org\)](#)
- Brohan, E., Slade, M., Clement, S. and Thornicroft, G., (2010). "Experiences of Mental Illness Stigma, Prejudice and Discrimination: A Review of Measures", *BMC Health Services Research*, 10,(80): 1-11.
- Can, G. (2012). *Madde Bağımlılığı Tanısı Alan Bireylerin Sosyal İşlevsellik ve İçselleştirilmiş Damgalama Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Carver, C.S., Scheier, M.F. ve Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.56.2.267>

- Carlson, N. R., Buskist, W. ve Martin, G. N. (2000). *Psychology-The Science of Behavior*. (European Adaptation). Great Britain: Pearson Education Limited.
- Coleman, L. M. (1986). *Stigma: an anigma demystified*. S. C. Ainlay, G. Becker, L. M. Coleman (Ed.), *The dilemma of difference: A multidisciplinary view of stigma*, içinde (211-232). New York: Plenum Press.
- Corrigan P.W. (1998). The impact of stigma on severe mental illness. *Cognitive and Behavioral Practice*, 5, 201-222. [https://doi.org/10.1016/S1077-7229\(98\)80006-0](https://doi.org/10.1016/S1077-7229(98)80006-0)
- Corrigan, P. W. Watson, A. C. Gracia, G. Slopen, N. Rasinski, K. Hall, L. L. (2005). Newspaper stories as measures of structural stigma. *Psychiatric Services*, 56 (5), 551-556. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.56.5.551>
- Corrigan, P.W., ve Penn, D.L., (1999). Lessons from social psychology on discrediting psychiatric stigma. *American Psychologist*, 54,765-776. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.54.9.765>
- Crocker, J. ve Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: *The self-protective properties of stigma*. *Psychological Review*, 96(4), 608-630. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-295X.96.4.608>
- Crocker, J., Cornwell, B. ve Major, B. (1993). The stigma of overweight: affective consequences of attributional ambiguity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(1), 60-70. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.64.1.60>
- Çam, O., ve Bilge, A., (2007). Ruh hastalığına yönelik inanç ve tutumlar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 215- 223.
- Çam, O. Çuhadar, D. (2011). “Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerde Damgalama Süreci Ve İçselleştirilmiş Damgalama”, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(3), 136-140.
- Çamaş, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde psikolojik yardım aramaya ilişkin damgalama düzeylerinin özyeterlilik, aile bütünlük duygus ve sosyal destek ile ilişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Entitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.
- Çabuk, D. ve Candansayar, S. (2010). *Tıp ve homofobi. Homofobi kimin meselesi*. Ankara: Kaos GL, 85-89.
- Çayır, K. (2012), “Gruplar Arası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar, derleyen: Kenan Çakır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çoşkun, S. ve Güven, C. (2012). Bir kamu ve özel psikiyatri hastanesine başvuran hastaların içselleştirilmiş damgalanma düzeyi yönünden karşılaştırılması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3,121-128.
- Çobanoğlu, Ş. (2005). Mobbing ve başa çıkma yöntemleri. Timaş Yayıncılık: İstanbul.
- Çolak, Ö.F. ve Altan, Ş. (2003). Sex discrimination in the banking sector: The case of Turkey. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(2), 1-12.
- Darley, J. M. ve Fazio, R. H., (1980). Expectancy confirmation processes arising in the social interaction sequence. *American Psychologist*, 35(10), 867-81.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (2002). Sosyal bilimler sözlüğü. 3. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları.
- Demir, M. (2013). İş yaşamında ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 761- 784.
- Dolu, O. (2015). Suç teorileri, teori araştırma ve uygulamada kriminoloji. *Global Politika ve Strateji*, Ankara , 441-517.
- Dursun, S. (2012). İşsizliğin sosyo-psikolojik yönü: İşsizlik psikolojisi. *Türk Metal Dergisi*, 151, 50-54.
- Ersoy, M. A. ve Varan, A. (2007). Ruhsal hastalıklarda içselleştirilmiş damgalama ölçeği türkçe formu'nun güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 163-171.
- Erol, A. (2009). Homofobiye karşı buluşuyoruz. Anti-Homofobi Kitabı: Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma, Ankara, Kaos GL.
- Geçtan, E. (1990). Psikanaliz ve sonrası, 4. Basım. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (2012). Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışla., 20. Baskı, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Geçtan, E. (1997). İnsan olmak. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Giddens, A. (2000). Sociology (Sosyoloji), (Yay. Haz: H. Özel ve C. Güzel), Ankara: Ayraç Kitabevi.
- Glassner, B. ve Corzine, J. (1978). Can labeling theory be saved. *Symbolic Interaction*, 1(2), 74-89.
- Goffman, E. (1963). Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Englewood Cliff NJ: Prentice Hall.
- Goffman, F. (2014). Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar. (Çev. L.S. Ş. Geniş.). 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları.

- Goleman, D. (2005). Duygusal zeka neden IQ' dan daha önemlidir? (Banu Seçkin Yüksel çev.). 28. Basım, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Göksu, T. ve Karakaya, M. (2009). Polisin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 27-43.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar. Derleyen: Kenan Çakır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Güngör, H. (2013). Okul yönetici ve öğretmenlerinin damgalama eğilimleri ve örgüt kültürü arasındaki ilişki. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Gürses, I. (2005). Önyargının nedenleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14,(1) 143-160.
- Gündüz Mutluer, F. (2000). Toplumsal sapma: *Fonksiyonalist ve sembolik etkileşimci yaklaşımlar*. 1. Baskı, Ankara: Zirve Yayınları.
- Haghighat, R. (2001). A unitary theory of stigmatisation: pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. *British Journal of Psychiatry*, 178, 207-215.
- Hansen, J.J. (2001). Coping mechanisms of the stigmatized: Methods of protecting self-worth. *Discovery-The UCSB Journal of undergraduate research*.
- Hebl, M. R. ve Dovidio, J. F. (2005). Promoting the “Social” in the Examination of Social Stigmas. *Personality and Social Psychology Review*, 9(2), 156-182.
- Hebl, M. R. ve Mannix, L. M. (2003). The weight of obesity in evaluating others: A mere proximity effect. <https://www.researchgate.net/journal/Personality-and-Social-Psychology-Bulletin-1552-7433>.
- Herek, G. M. (2007). Confronting sexual stigma and prejudice: Theory and practice. *Journal of Social Issues*, 63, 905-925.
- Herek, G. M. (2000), “Sexual prejudice and gender: Do heterosexuals’ attitudes toward lesbians and gay men differ?”, *Journal of Social Issues*, 56(2), 251-266.
- Henrich, E. ve Kriegelderl, L. (1961). *Experiments in survival*. New York: Association for the Aid of Crippled Children.
- Holmes, E. P., Corrigan, P.W., Williams, P., Canar, J. ve Kubiak, M.A. (1999). Changing attitudes about schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin*, 25(3), 447-456.
- Hogg, M. A. ve Vaughan. G. M. (2007). Sosyal psikoloji. (İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.

- Hotun Ş. N. ve Kadioğlu, M. (2015). Stigmatizasyon (Damgalama) ve kadın. *Sağlık ve Toplum*, 25(3): 3-9.
- İlhan, R. Çevik, A. (2013). Önyargıların psikolojisi: Psikodinamik bir gözden geçirme. *Nesne Dergisi*. 1(1), 52-67.
- Jussim, L., Palumbo, P., Chatman, C., Madon, S. and Smith, A., (2000). Stigma and self-fulfilling prophecies, in the social psychology of stigma, (Eds. T.F. Heatherton, R.E. Kleck, M.R. Hebl and J.G. Hull), New York: The Guilford Press, 374– 418.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Benlik, aile ve insan gelişimi kültürel psikoloji. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). Dünden bugüne insan ve insanlar. İstanbul: Evrim Yayınevi, 16. Baskı.
- Kadioğlu, M. ve Hotun Şahin, N. (2015). Stigmatizasyon (Damgalama) ve kadın. *Sağlık ve Toplum*, 25(3), 3-9.
- Karasar, N. (2006). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel yayın dağıtım.
- Karslı, M. D. (2004). Yönetmel etkililik. 2. Baskı, Ankara: PegemA yayıncılık.
- Kayır, G. Ö. (2015). Sosyolojik değerlendirme: LGBT bireyler açısından cinsiyet kimlikleri meselesi. *Eğitim bilim toplum dergisi*, 13(51), 73-97.
- Kocabaşoğlu, N. ve Aliustaoğlu, S. (2003). Stigmatizasyon. *New Symposium*. 41(4), 190-192.
- Koçel, T., (2015), İşletme Yöneticiliği, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kundakçı, S. (2013). Heteroseksizm ve ötekileştirme eleştirisi. *Liberal düşünce dergisi*, 71, 65-79.
- Kuş Saillard, E. (2010). Ruhsal hastalara yönelik damgalamaya ilişkin psikiyatrist görüşleri ve öneriler. *Türk psikiyatri dergisi*, 21(1), 14-24.
- Lemert, E. M. (1951). *Social pathology; A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. New York: McGraw Hill.
- Lemert, E. M. (1972). *Human deviance, social problems, and social control*, prentice-Hall.Link, B.G. and Phelan, J.C., (2001a), "Conceptualizing Stigma", *Annu. Rev. Sociol.*, 27, 363-385.

- Link, B. G. ve Phelan J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363-385.
- Link, B.G. ve Phelan, J.C. (2001b). Labeling and stigma, in a handbook for the study of mental health: Social contexts, theories, and systems, (Eds. T.L. Scheid, T.N. Brown), 571-587.
- Long, R. (2017). Introductory sociology, deviance. Erişim tarihi 18.05.2022. <http://dmc122011.delmar.edu/socsci/rlong/intro/deviance.htm>
- Madran, A. D. (2012). Temel beklenti etkisi: Kendini gerçekleştiren kehanet. Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Major, B. ve O'Brien, L. (2005). The social psychology of stigma. *Annu. Rev. Psychol*, 56, 393-421. doi: 10.1146/annurev.psych.56.091103.070137
- Major, B. ve Eccleston, C.P. (2005). Stigma and social exclusion, in the social psychology of inclusion and exclusion, ed. D. Abrams, MA Hogg, J. Marques. New York: Psychology Press, 63–87.
- Mead, G.H. (1934). *Mind, self, and society*. Chicago: The University of Chicago Press. 93
- Mental health: a report of the surgeon general. (1999). U.S. Department of Health and Human Services. Washington, D.C. Erişim tarihi: 22.05.2022. <https://profiles.nlm.nih.gov/ps/access/NNBBHS.pdf>
- Meşe, İ. (2014). Damgalamanın 'Köşeye Sıkıştırdığı' kadınlar: Zihinsel engelli çocukların anneleri. *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi*, 7(31), 544-550. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/women-who-are-cornered-by-stigma-mothers-of-children-with-intellectual-disability.pdf> adresinden erişildi.
- Miller C.T. ve Major B. (2000). Coping with stigma and prejudice, in the social psychology of stigma, (akt. T.F. Heatherton, R.E. Kleck, M.R. Hebl and J.G. Hull). New York: The Guilford Press, 243–272. https://www.researchgate.net/publication/8023092_The_Social_Psychology_of_Stigma adresinden erişildi.
- Nietzsche, F. (1997). *Thoughts on the prejudices of the morality*. Cambridge texts in the history of philosophy. Ed. Clark, M. ve Leiter, B. 9. Cambridge: Cambridge university press. doi: 10.1097/ACM.00000000000003293

- Oran, N.T. ve Şenuzun, F. (2008). Toplumda kırılması gereken bir zincir: HIV/AIDS Stigması ve baş etme stratejileri. *Uluslararası insan bilimleri dergisi*, 5(1), 1-16.
- O'Brien, L. ve Major, B. (2005). The social psychology of stigma. *Annu. Rev. Psychol*, 56, 393-421. doi: 10.1146/annurev.psych.56.091103.070137
- Ögel, K. (2010). Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: Tanı, tedavi ve önleme. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2011). Örgütsel davranış. Bursa: Ekin Basım Yayın, 5. Baskı.
- Özdemir, H. (2010). Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu. <https://vergialgi.com/assets/catalogs/salgin-hastaliklardan-olumler-1914-1918.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Özmen, E., Taşkın, E. O., ve Demet, M. M. (2004). Hangi etiket daha damgalayıcı: Ruhsal hastalık mı? Akıl hastalığı mı? *Türk psikiyatri dergisi*, 15(1), 47-55. <http://www.alopsikolog.net/arastirma12.asp> adresinden erişilmiştir.
- Özmen, A. (2006). Öfke: Kuramsal yaklaşımlar ve bireylerde öfkenin ortaya çıkmasına neden olan etmenler. Ankara Üniversitesi, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1), 39-56.
- Paker, M. (2012a). Önyargı ve ayrımcılığa ilişkisel psikanalitik bir bakış, ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar. Derleyen: Kenan Çakır, Müge Ayan Ceyhan. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Paker, M. (2012b). Psikolojik açıdan önyargı ve ayrımcılık, ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar. Derleyen: Kenan Çakır, Müge Ayan Ceyhan. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Phelan, J. C., (2002). Genetic bases of mental illness-A cure for stigma? *Trends in NeuroSciences*, 25(8), 430-431. [https://doi.org/10.1016/S0166-2236\(02\)02209-9](https://doi.org/10.1016/S0166-2236(02)02209-9)
- Reidy, D. (1993). Stigma in social death: Mental health consumers/survivors talk about stigma in their lives. Holyoke, MA: Education for Community Initiatives. <http://www.freedom-center.org/pdf/debreidystigma.pdf>
- Sambur, B. (2013). Özgürlük, çoğulculuk ve barış. *Liberal Düşünce Dergisi*, 71, 27-40. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/790643>

- Sevim, K. ve Artan, T. (2019). Üniversite öğrencilerinde benlik saygısı ve damgalama eğilimi arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 143-156
- Scheyett, A. (2005). The mark of madness, social work in mental health. *Social Work in Mental Health*, 3(4), 79-97.
- Schulze, B. ve Angermeyer, M.C. (2003). Subjective experiences of stigma. A focus group study of schizophrenic patients, their relatives and mental health professionals. *Social Science and Medicine*, 56, 299-312. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00028-X](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00028-X)
- Schultz, D. ve Schultz, S. E. (2002). Modern psikoloji tarihi. Yasemin Aslay (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2. Baskı.
- Simmons, L.A., Yang, N.Y., Wu, Q., Bush, H.M. and Crofford, L.J., (2015). Public and personal depression stigma in a rural american female sample. *Archives of Psychiatric Nursing*, 29, 407-412. DOI: [10.1016/j.apnu.2015.06.015](https://doi.org/10.1016/j.apnu.2015.06.015)
- Soygür, H. ve Özalp, D.E. (2005). Şizofreni ve damgalanma sorunu. *Dahili Tıp Bilimleri Psikiyatri Dergisi*, 1(12), 74-80.
- Sözen, A., Özgür, T.B., Elçi, Ç., Bakır, P., Efil, H., Özver, İ. vd., (2013). Erişkin yaşta cinsel istismara uğramış bireylerde içselleştirilmiş damgalama ve psikopatoloji arasındaki ilişki. *Journal of Mood Disorders*, 3(2), 64-69. <https://doi.org/10.5455/jmood.20130301045826>
- Tajfel, H., (1981). Social stereotypes and social groups. In H. Giles ve J. C. Turner (Eds.), *Intergroup behavior*. Chicago: University of Chicago Press. <https://books.google.com.tr/books?id=yeN368qcx54C&lpg=PA132&ots=WMzegZztEF&dq=Social%20stereotypes%20and%20social%20groups&lr&hl=tr&pg=PA154#v=onepage&q=Social%20stereotypes%20and%20social%20groups&f=false>
- Taşkın, E.O. (2007a). Ruhsal hastalıklarda damgalama ve ayrımcılık. İçinde: *Stigma ruhsal hastalıklara yönelik tutumlar ve damgalama*. Ed: E.Oryal Taşkın, 1. Baskı, İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık, 17-30.
- Taşkın, E.O. (2007b). Ruhsal hastalıklara yönelik tutum ve damgalamayı etkileyen etmenler. İçinde: *Stigma ruhsal hastalıklara yönelik tutumlar ve damgalama*. Ed: E.Oryal Taşkın, 1. Baskı, İzmir: Meta Basım Matbaacılık, 73-114.

- Topkaya, N., (2011). Psikolojik yardım alma niyetinin sosyal damgalama, tedavi korkusu, beklenen yarar, beklenen risk ve tutum faktörleriyle modellenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(69), 101-117.
- Thornicroft, G. (2014). Toplumun reddettiği: ruhsal hastalığı olan insanlara karşı ayrımcılık. (N. Uluhan, T. Doğan, H. Soygür, Çev.). Ankara: İmaj Yayınevi.,
- Üçok, A. (2003). Şizofreni hastası neden damgalanır? *Kimlik psikiyatrisi*, 1,3-8. https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_6_50_3_8.pdf
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. Sosyoloji Konferansları, 35, 29-56. <https://doi.org/10.18368/SK.88736>
- Weber, A. (2009). Nefret söylemi elkitabı. Metin Çulhaoğlu (çev.). *Avrupa Konseyi Yayınları*.
- Weiner, B., Perry, R. P. ve Magnusson, J., (1988). An attributional analysis of reactions to stigmas. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(5), 738-748. DOI: [10.1037//0022-3514.55.5.738](https://doi.org/10.1037//0022-3514.55.5.738)
- Williams, K.D., Cheung, C.K.T. ve Choi, W. (2000). Cyberostracism: effects of being ignored over the internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 748-762. DOI: [10.1037//0022-3514.79.5.748](https://doi.org/10.1037//0022-3514.79.5.748)
- Yaman, E., Güngör H., (2013) Damgalama (Stigma) Ölçeği'nin geliştirilmesi, geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 251-270.
- Yaman, E., (2009) Yönetim psikolojisi açısından işyerinde psikoşiddet – mobbing, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yaman, E. ve Ruçlar, K., (2014), Örgüt kültürünün yordayıcısı olarak üniversitelerde örgütsel sessizlik. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1), 36-50. DOI: 10.5961/jhes.2014.087
- Yaman, E. ve Güngör, H. (2014). Damgalam eğilimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(18), 835-845.
- Yapıcı, A. (2002). Gençlerde dini kalıp yargılar. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Yusufoğlu, Ö.Ş. ve Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Elazığ örneği. *Social Science (NWSASOS)*, 11(1), 27-40. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.3C0136>